diyanet

Aylık Dergi | Aralık 2017 | Sayı: 324

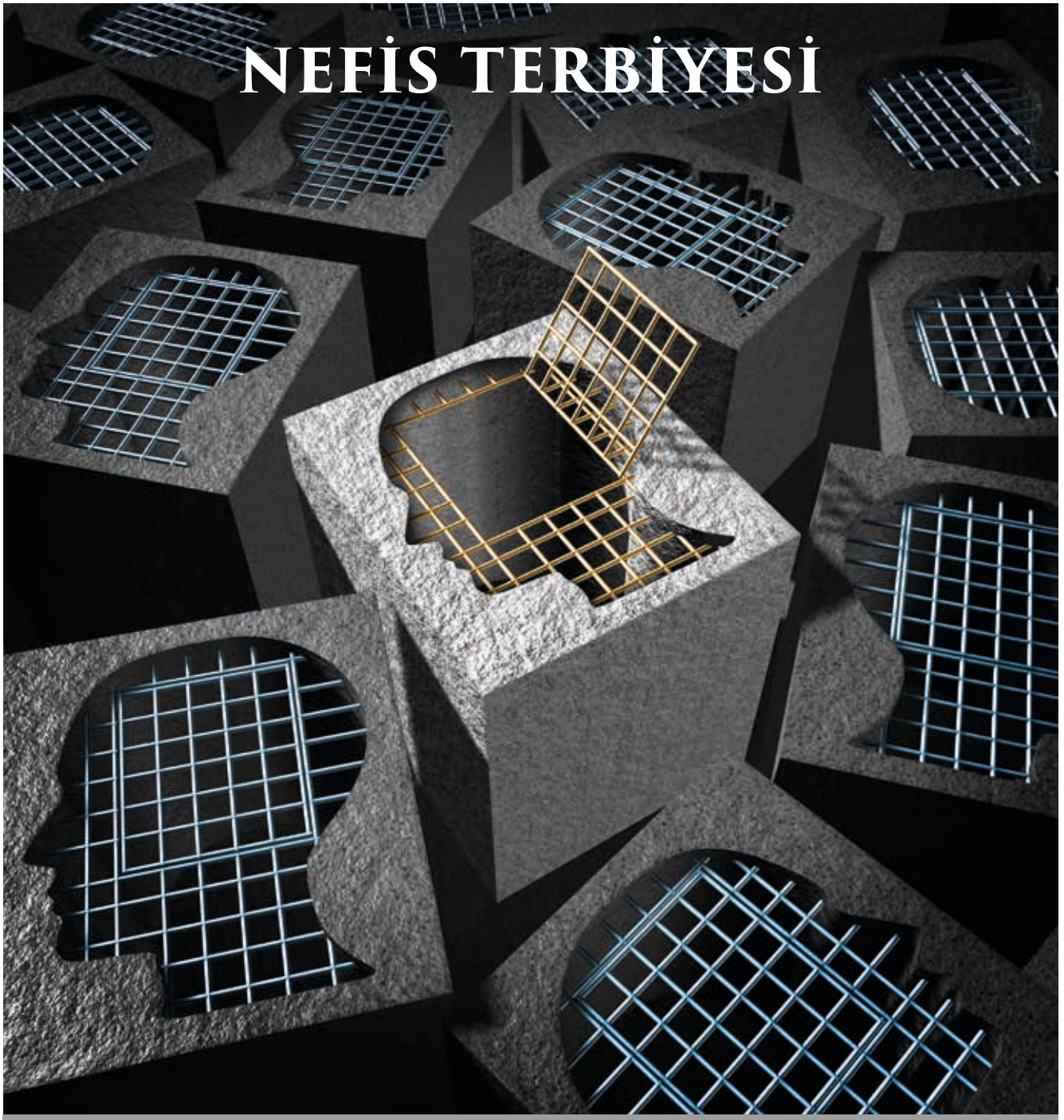

NEFİS TERBİYESİ

NEFİS İLE MÜCADELE: CİHAD-ı EKBER

KÖTÜLÜĞÜ EMREDEN NEFİSTEN İTMİNANA EREN NEFSE

MESNEVİ'DE NEFİS TERBİYESİ

DİNÎ TEBLİĞDE DİL VE ÜSLUP NASIL OLMALIDIR?

PROF. DR. EKREM DEMİRLİ İLE NEFİS TERBİYESİ ÜZERİNE

YENİ
YAYINLARIMIZ

{ Riyâzü's-Sâlihîn }

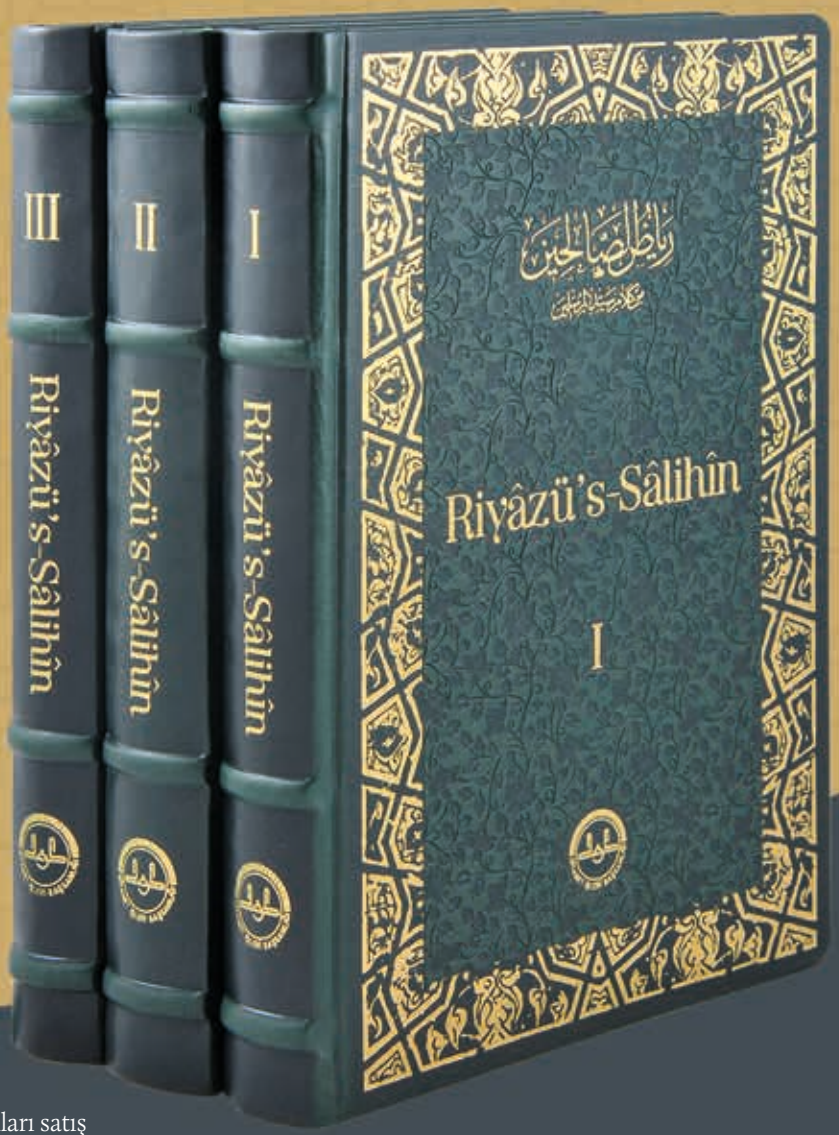

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

www.diyanet.gov.tr

Dr. Yüksel Salman

Ebedî mutluluğun kazanıldığı yer olan dünya; iyi ile kötünün, hayır ile şerrin, huzur ile kaos ve kargaşanın birlikte yaşandığı mekândır. Dünyanın bir imtihan alanı olması, bu ikilemin doğal sonucudur. Kur'an-ı Kerim, insanların korku, açlık, mal ve canlardan eksiltme ile sınava tabi tutulacağını haber verir. Bu sınavda sabırla başarıya ulaşanları müjdeler. Tabiatı gereği insanı kötülüğe çağıran, iyilikten, hayırdan uzaklaştırıp Rabbiyle arasına perde olan en büyük engellerden biri "nefis"tir. Nefis, iyilikle kötülüğün mücadele alanıdır. Kişi, nefsiyle mücadele ettiği ve onu kirlerden, kötülüklerden arındırdığı ölçüde manen yükselir, kurtuluşa erer. Heveslerinin esiri olduğu oranda ise hüsrana uğrar. Nefse galibiyet kişiyi sultan kılar, nefsin isteklerine boyun eğmek ise nefsin kulu, kölesi yapar.

Nefis, insanı mahcup edecek ve günaha sevk edecek davranışlara da zemin teşkil eder. Nefsinin istekleri karşısında diz çöken kişi, aynı zamanda şahsiyetinden ödün vermiş ve benliğini zaafa uğratmış demektir. Tarih, nefse uymanın, onun her istediğini yerine getirmenin sadece bireyi değil, toplumu da felakete sürüklediğinin örnekleriyle doludur. Zira ahlaki açıdan problemli olan bir bedende iyilikler ve güzellikler ortaya çıkmaz. O toplumda huzur ve güvenlik olmaz. Mutluluk gereği gibi yaşanmaz. Bu yüzden İslam düşüncesinde her nefes bir muhasebe, her adım bir ihtiyat ve her düşünce bir tefekkür ve hikmettir. İmtihan için yaratılan insan, nefsiyle ve kötülüklerle sürekli bir mücadele azim ve kararlılığı ile yaşar. Kur'an-ı Kerim Hz. Yusuf'un (a.s.) diliyle, bu şuuru diri tutmak üzere; "Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Yusuf, 12/53.) buyurur.

Nefis, tasavvufta ve İslam düşünce geleneğinde çok yönlü şekilde ele alınmış ve tartışılmıştır. İnsanı kötülüğe sevk etmesi hasebiyle genelde kınanmış olmakla birlikte, nefisle mücadele insanı manevi olgunluğa eriştirdiği için kişiyi değerli kılan bir unsur olarak kabul edilmiştir. Şüphesiz her şeyi yaratan Rabbimiz Hakim'dir. İnsana düşen, Cenab-ı Hakk'ın emirlerine sıkı sıkıya uymak, yasaklarından kaçınmak, nefsin arzu ve isteklerine boyun eğmeden Yüce Yaratıcımızın istediği kıvamda bir mümin olmaktır. Bir ömür boyu nefisle, şeytanla ve bütün kötülüklerle mücadele edip Müslüman şuurunu sürekli diri tutmaktır.

Diyanet Aylık Dergi olarak 2017 yılının son sayısında "Nefis Terbiyesi" başlıklı dosya ile huzurlarınızdayız. Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, "İnsanın Manevi ve Zihinsel Boyutunu İfade Eden Dört Kur'an Terimi: Kalp, Ruh, Nefis, Akıl" yazısıyla dosyamızın çerçeve yazısını kaleme aldı. Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz, "Nefisle Mücadele: Cihad-ı Ekber" başlığıyla, asıl ve zorlu cihadın nefisle cihat olduğuna vurgu yaptı. Prof. Dr. Safi Arpaguş, "Kötülüğü Emreden Nefisten İtminana Eren Nefse", bizleri götürdü. Prof. Dr. Hür Mahmut Yücer, "Nefsini Bilen Rabbini Bildi" sözünün anlam haritasını bizimle paylaştı. Murat Kalıç, "İnsandaki Enfüsi ve Afaki Boyutuyla Nefis" ve Prof. Dr. Emine Yeniterzi ise, "Mesnevi'de Nefis Terbiyesi"ni ele aldı. Gündeme farklı açılardan ışık tutan yazılar yanında, Prof. Dr. Ekrem Demirli'yle nefis, özgürlük, ferdiyet meselesi üzerine kapsamlı bir söyleşi gerçekleştirdik.

Gündem dosyamızı ilginize sunarken, 2018 yılının ülkemize, milletimize, İslam coğrafyasına ve bütün insanlığa hayırlar getirmesini Cenab-ı Hakk'tan niyaz ediyorum. Yeni yılda huzur, barış ve esenliğin egemen olması temennisiyle bir sonraki sayıda tekrar görüşmeyi diliyorum.

DİN DÜŞÜNCE YORUM

Ehl-i Sünnetin Anlamı ve Zihniyet Çerçevesi 33

GÜNDEM

Kalp, Ruh, Nefis, Akıl 6

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

Hikâyeci Dede: Mustafa Kutlu 61

2017 ARALIK

GÜNDEM

6 İnsanın Manevi ve Zihinsel Boyutunu İfade Eden Dört Kur'an Terimi: Kalp, Ruh, Nefis, Akıl
Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

10 Nefis ile Mücadele: Cihad-ı Ekber
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ

12 Kötülüğü Emreden Nefisten İtminana Eren Nefse
Prof. Dr. Safi ARPAGUŞ

15 Nefsini Bilen Rabbini Bildi
Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER

18 Mesnevi'de Nefis Terbiyesi
Prof. Dr. Emine YENİTERZİ

21 İnsandaki Enfüsi ve Afaki Boyutuyla Nefis
Murat KALIÇ

SÖYLEŞİ

24 "Özgürlük Nefsin Arzularına Karşı Durabilmektir."
Emin GÜRDAMUR - Ali AYGÜN

DİN DÜŞÜNCE YORUM

30 Dinî Tebliğde Dil ve Üslup Nasıl Olmalıdır?
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

33 Ehl-i Sünnetin Anlamı ve Zihniyet Çerçevesi
Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

VAHYİN AYDINLIĞINDA

36 Taklidi İmandan Tahkiki İmana; Gelin Kutsal Kitabımızı Doğru Okuyalım
Prof. Dr. Muammer ERBAŞ

HADİSLERİN IŞIĞINDA

38 Cihat'ta Öncelik
Prof. Dr. Zekeriya GÜLER

AYİNE

40 Kalbin Hastalıkları
Dr. Lamia LEVENT ABUL

EN GÜZEL İSİMLER

42 Eşsiz, Benzersiz, Şan ve Şeref Sahibi: Mecid
Fatma BAYRAM

DÜNYA MÜSLÜMANLARI

44 İslam'ı Kimlik Yapan Millet: Malaylar
Prof. Dr. Ahmet KAVAS

İZ BIRAKANLAR

48 "Dün Milletimiz İçin Hayırlı Bir İş Yapmamışız Vasfiye Hanım!"
Prof. Dr. Ali KÖSE

GEZİ-YORUM
Kenya 76

SÖYLEŞİ
Prof. Dr. Ekrem DEMİRLİ 24

DİN VE HAYAT
Mevlana Varsa Arabesk Yoktur 74

HATIRA DEFTERİ

51 Kanser ve Hafızlık
Mahir DEMİRKOL

HADEME-İ HAYRAT

52 Yaşayan Bir Cuma Camii Geleneği
Mehmet PELVAN

BUNU KONUŞALIM

54 "Hafız Olmak Zor, Hafız Kalmak Daha Zor."
Kâmil BÜYÜKER

KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

58 Mehmet Âkif Ersoy ve Âsım'ın Nesli
Ali AYGÜN

61 Hikâyeci Dede: Mustafa Kutlu
Mustafa Mirza DEMİR

64 Yaşam Akıp Gidiyor
Rahime YAYKAN

GEÇMİŞ ZAMANIN İZİNDE

66 Bilge Kral ve Beyaz Zambaklar Ülkesi
Gülay Ünsal BULDUK

DİN VE HAYAT

70 Ekonomi ve Değer
Prof. Dr. Ahmet YAMAN

72 Sosyal İlişkilerde İyilik ve Kötülük
Prof. Dr. İsmail KARAGÖZ

74 Mevlana Varsa Arabesk Yoktur
Ekrem ÖZDEMİR

GEZİ-YORUM

76 Kara Kıta'nın Ayağa Kalkmaya Çalışan Ülkesi: Kenya
Muhammed Kâmil YAYKAN

KİTAPLIK

80 Buhara Hukuk Okulu
Sema BAYAR

diyanet [324]

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel SALMAN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Mustafa BAYRAKTAR

Yayın Kurulu
Dr. Yüksel SALMAN
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
Abdulbaki İŞCAN
Dr. Lamia LEVENT ABUL

Yayın Koordinatörleri
Dr. Lamia LEVENT ABUL
Mustafa BEKTAŞOĞLU
Ali AYGÜN
Emin GÜRDAMUR

Dijital Medya
Muhammed Kâmil YAYKAN
Ömer GÜÇLÜ

Tashih
Mustafa BEKTAŞOĞLU

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik-Tasarım
EVEN Medya
Bardacık Sk. No: 27/16 Çankaya-Ankara
Tel: 0312 437 37 27 Fax: 0312 437 37 04
www.evenmedya.com iletisim@evenmedya.com

Abone İşleri
Tel: 0312 295 71 96-97
Faks : 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
www.diyanetdergi.com
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Abone Şartları
Yurtiçi yıllık: 84.00 TL
Yurtdışı yıllık: ABD: 30 ABD Doları
AB Ülkeleri: 30 Euro
Avustralya: 50 Avustralya Doları
İsveç ve Danimarka: 250 Kron
İsviçre: 45 Frank

Baskı
İleri Haber Ajansı Tanıtım İletişim Matbaacılık Yayıncılık ve Teknik Hizmetleri A.Ş. Tel: 0212 454 32 90

Yayın Türü: Aylık, Yerel, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)
Basım Tarihi: 28/11/2017 ISSN-1300-8471

Abone kaydı için, ücretin Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü'nün T.C. Ziraat Bankası, Ankara Kamu Girişimci Şubesi IBAN: TR08 0001 0025 3305 9943 0850 19 nolu hesabına yatırılması ve makbuzun fotokopisi ile abonenin hangi sayıdan başlayacağını bildirir bir dilekçe, mektup, yazı, faks veya e-mailin Diyanet İşleri Başkanlığı Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğüne gönderilmesi gerekmektedir.

Temsilcilikler; Yurtiçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - Yurtdışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayınlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayın organıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyanet İşleri Başkanı

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

İYİ VE KÖTÜNÜN MÜCADELE ALANI: **NEFİS**

En güzel şekilde yaratılan insanın varlık bütünlüğünü kâmil manada tanıyıp tanımlamak için fizyolojik boyutunun yanı sıra, enfüsi yönünü de bilmek gerekir. Nitekim akıl, irade, sorumluluk gibi, bilinen ve tezahürleriyle yaygın kabul gören nitelikler yanında, insanın varlık dünyasında "nefis" olarak maruf bir gerçeklik vardır. İnsanın inanç ve düşünce boyutundan, dış dünya ile kurduğu iletişim biçimlerine kadar, bütün yaklaşımlarına şekil veren, onu Yaratıcı ve insanlar nazarında değerli ya da değersiz kılabilen en güçlü etken, nefis gerçeğidir.

"İnsanın özü, ilahî latife, kötü huyların ve süfli arzuların kaynağı" gibi çok farklı mana içeriklerine sahip olan nefs kavramına Kur'anî perspektiften yaklaşıldığında, onun temel olarak ruh (En'am, 6/93.), zat ve öz varlık (Âl-i İmran, 3/28, 30.) anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Bu doğrultuda, Yüce Allah tarafından insanın yaratılışında, iyiliği ve kötülüğü gerçekleştirme kuvvesi olarak var olan nefsin; kıskançlığa, cimriliğe ve bencil tutkulara elverişli olduğu, süflî duygulara kaynaklık ettiği, iradesini iyilik için kullananı cennete, kötülüğe yönelteni ise cehenneme götüreceği yine Kur'an'da belirtilmektedir. Bu sebeple Rabbimiz, nefsinin arzu ve istekleri-nin peşinden koşan kimseleri, nefislerine zulmedenler şeklinde nitelendirmekte (Âl-i İmran, 3/117, 135; Nisa, 4/64, 97.); Hz. Peygamber (s.a.s.) de veda haccında mümini vasıflandırırken, Allah'a itaat yolunda nefsinin dünyevi tamahları ile mücadele eden kimseleri "mücahit" olarak isimlendirmektedir. (Buhari, İman, 3; Ebu Davud, Cihad, 2; İbn Mace, Fiten, 2.) Diğer taraftan, İslam düşünce geleneğinde akaid, tasavvuf ve felsefe sahasının önemli bir umdesini oluşturan ve üzerinde epeyce i'mâl-i fikr edilen nefs konusu, günümüzde de önemini muhafaza eden bir mevzudur.

Varlık âleminin seçkin unsuru insanın yeryüzündeki diğer canlılardan ayrılan en temel özelliği, vahye muhatap kılınmasıdır. Dolayısıyla insanın dünya hayatında sınanması, varlığının zorunlu bir gereğidir. Bu durumu, insanı merkeze alarak ifade eden Kur'an; Allah'ın, emanet konusunda göklere, yere ve dağlara teklifte bulunduğunu, fakat nihayetinde bu ağır emaneti insanın kabul ettiğini (Ahzab, 33/72.) bildirmektedir. Hâl böyleyken, söz konusu emaneti yüklenmenin gereği olarak insan, yeryüzünde iyiliği hâkim kılmak ve kötülüklerle en doğru şekilde mücadele etmek durumundadır. Bu noktada dünyanın, insanlık tarihinin başlangıcından

Arzularının esiri olmuş ve disipline edilmemiş bir nefsi taşımanın karşılığı; inancı ve samimiyeti göz ardı eden söz ve eylemler, güzel ahlaka dayanmayan şeklî dindarlıklar, ilkel gerekçelerle başkalarını ötekileştirme, kibir, çıkar ilişkileri gibi birçok menfi bireysel, sosyal, dinî ve ahlaki travma olarak tebarüz etmektedir. Buna mukabil, Yaratıcımızın bizlere Hz. Peygamberin örnekliği yoluyla bildirdiği, kardeşlik, yardımlaşma diğerkâmlık, isar gibi olumlu beşerî idealler ise nefislerimizi arındırıp iyiliğe doğru yol almanın ve neticede Kur'an ahlakı ile hemhal olmanın güzel sonuçlarıdır.

bugüne süregelen iyi ve kötünün karşılaşmasına ev sahipliği yaptığını; bahse medar olan nefsin de sözü edilen mücadelede belirleyici unsur olduğunu ifade etmek gerekir.

Kendisine bahşedilen akıl nimeti sayesinde doğruyu yanlıştan ayırt edip, nefsinin kötü eğilimleriyle mücadele eden insanın, bu uğurda en büyük imkânı, hiç şüphesiz vahiydir. Böylece insan, iyilik mücadelesinde akıl ve bilginin yanında, kişinin iradesini eğiten, aklı doğru kullanmayı öğreten, bilgiye rehberlik eden vahiyle de desteklenmiştir. Zira insanın duygu, düşünce ve davranışlarında vahyi esas alarak saf aklı kılavuz, bilgi ve hikmeti rehber edindiği durumlarda nefsin ve yardımcı unsurların, ona galebe çalamayacağı her yönüyle aşikârdır. Öte yandan nefsin, iyi ve kötü potansiyeli bünyesinde barındırmasıyla merkezi bir konum elde ettiğini vahiy teyit etmiştir. (Şems, 91/8.) Bu açıdan nefsin mahza bir tehlike veya düşman olarak telakki edilmesi, nefis hakkındaki sahih bilgi elde etme çabalarını akamete uğratacaktır. Dolayısıyla burada vurgulanması gereken husus, nefsin bünyesinde barındırdığı kötüyü işleme meylini muhasebe yoluyla kontrol altında tutmak ve münkere fırsat tanımamaktır.

İnsanın irade sahibi olması neticesinde, eşya ve hadiseyle müspet/menfi ilişki kurma hürriyetini elde ettiği bilinen bir realitedir. Binaenaleyh imtihan gerçeği bağlamında, iyi ve kötünün ayrışma noktası kabul edilen nefis, zikredilen bu yönüyle stratejik bir konuma sahiptir. Zira insan nefsi, tabiatı gereği dünyevi hazlara, beşeri arzu, istek ve ihtiraslara meyyal bir konumdadır. Bu meyanda, insanın en büyük sorumluluklarından birinin, nefsin arzuları konusunda hassas, bilinçli ve dirayetli bir tavır sergileyerek iradesini, nefsini kontrol etmek amacıyla kullanması olduğunu belirtmek gerekir. Nefsin bilinçli bir yaklaşımla kontrol edilmediği takdirde, şeytanın da saptırmasıyla beşerdeki; dünyaya aşırı meyletme, kibir, arzularının ardından sürüklenme gibi duyguları tahrik ederek insanı, çevreyi ve toplumu ifsat etmesi imkân dâhilindedir. Bu sebeple, nefsin söz konusu gücü karşısında sürekli uyanık olmak, insanın maslahatına muvafık bir durumdur. Nitekim Mevlana'nın anılan hususu tasvir eden; "Ey insanoğlu; senin nefsin de bir ejderhadır! Ölmüş görünse bile ölmemiştir; günah işlemek için eline fırsat geçmediğinden ötürü, gamdan uyuşmuş bir hâlde, donmuş gibi beklemektedir! Nefs güçlense, fırsat bulsa hemen Firavunluğa başlar; yüzlerce Musa'nın, yüzlerce Harun'un yolunu keser!" (Mevlânâ, Mesnevî, Çev.: Veled Çelebi İzbudak, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1968, III, 81.) sözü, konuyu izah sadedinde önemli bir referanstır.

Neticede arzularının esiri olmuş ve disipline edilmemiş bir nefsi taşımanın karşılığı; inancı ve samimiyeti göz ardı eden söz ve eylemler, güzel ahlaka dayanmayan şeklî dindarlıklar, ilkel gerekçelerle başkalarını ötekileştirme, kibir, çıkar ilişkileri gibi birçok menfi bireysel, sosyal, dinî ve ahlaki travma olarak tebarüz etmektedir. Buna mukabil, Yaratıcımızın bizlere Hz. Peygamberin örnekliği yoluyla bildirdiği, kardeşlik, yardımlaşma diğerkâmlık, isar gibi olumlu beşerî idealler ise nefislerimizi arındırıp iyiliğe doğru yol almanın ve neticede Kur'an ahlakı ile hemhal olmanın güzel sonuçlarıdır.

Bu vesileyle, nefisle olan yolculuğumuzda her daim iyilik ve güzelliklerle buluşup kötülüklerden uzak kalmayı diliyor, bu konuda Yüce Rabbimizin inayetini bizlerden esirgememesini niyaz ediyorum.

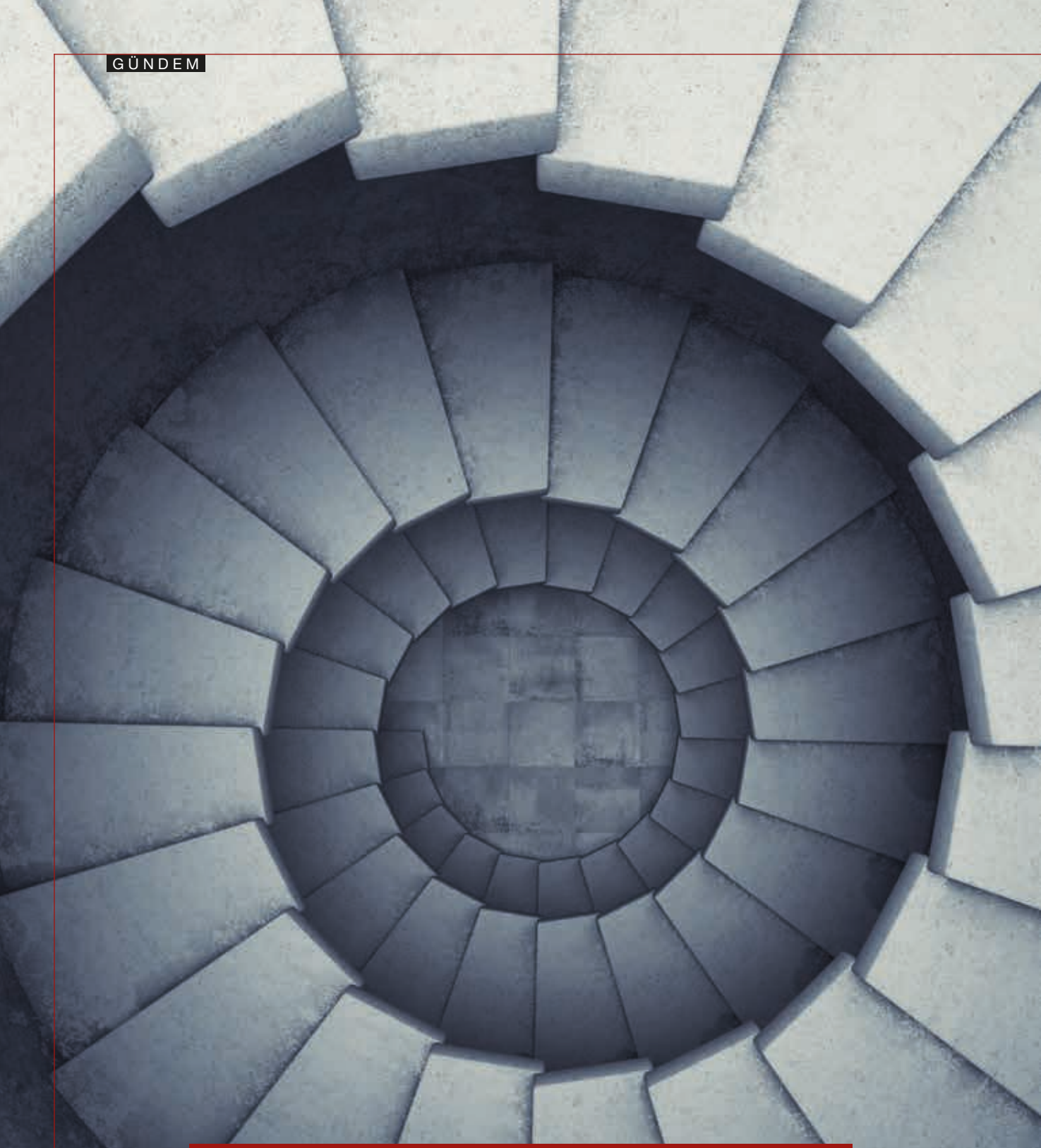

İNSANIN MANEVİ VE ZİHİNSEL BOYUTUNU İFADE EDEN DÖRT KUR'AN TERİMİ: KALP, RUH, NEFİS, AKIL

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI | İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi KURAMER Bilim Kurulu Üyesi

İslam öncesi Arap dilinde de kalp, ruh, nefis ve akıl kelimeleri bulunmakla birlikte, bunlar o kültürde dinî-tasavvufi anlam taşımıyordu. İlk defa Kur'an-ı Kerim'de -iman, İslam, tevhit, takva vb. kavramlar gibi- kalp, ruh, nefis ve akıl kelimeleri de hızlı bir dönüşüme uğramış, dinî ve ahlaki yoğunluğu yüksek olan yeni içerikler kazanmıştır. Kadim dinî ve entelektüel kültürlerin İslam hâkimiyetine girmesiyle Müslümanlar bu coğrafyalardaki kültürlerle buluştular. "Hikmet müminin yitik malıdır; bulduğu yerden alır." (İbn Ebî Şeybe, el-Musannef (nşr. K. Y. el-Hût), Riyad 1409, VII, 240; İbn Mâce, Sünen (nşr. Şuayb el-Arnavut ve dğr.), 1430/2009, V, 269; Tirmizî, Sünen, Kahire 1395/1975, V, 51.) anlamındaki hadiste özetlenen anlayışın verdiği güvenle bu kültürlerden pek çok bilgi ve değerleri -gerektiğinde değiştirip dönüştürerek- benimsediler. Bu çerçevede konumuz olan dört kavram da felsefi ve tasavvufi muhtevası giderek zenginleşen bir anlam genişlemesi yaşadı.

Söz konusu dört terimin temel İslami anlamlarını kavramak için bunların Kur'an-ı Kerim'deki içeriklerine bakmak gerekir. İnsanın manevi kimliği ve özü için en sık kullanılan terim 'kalp'tir; ayrıca belirtilen kullanımıyla bu kavramın diğer üç terimle büyük ölçüde aynı anlamı ifade ettiği düşünülür.

Kur'an-ı Kerim'de kalp, ruh, nefis, akıl

a) Kalp

Kur'an'da yüz kırka yakın ayette geçen ("Kalp" kelimesinin geçtiği ayetler için bk. M. F. Abülbaki, el-Mu'cemu'l-müfehres, "klb" md.) kalp (kalp; çoğulu kulûp) kelimesinde sözlük anlamıyla "değişme, ters dönme" manası vardır. İnsanın manevi-ruhani boyutunun sıklıkla değişebilmesi sebebiyle ona 'kalp' adı verildiği belirtilir. (Râgıb el-Isfahânî, Müfredât, "klb" md.) Bu anlamın Kur'an'da da korunduğu söylenebilir. Ancak Kur'an'da kalbin tanımı verilmeyip, genellikle işlevleri ve nitelikleri üzerinde durulmuştur. Yine de ilgili ayetleri dikkate alarak

Söz konusu dört terimin temel İslami anlamlarını kavramak için bunların Kur'an-ı Kerim'deki içeriklerine bakmak gerekir. İnsanın manevi kimliği ve özü için en sık kullanılan terim 'kalp'tir; ayrıca belirtilen kullanımıyla bu kavramın diğer üç terimle büyük ölçüde aynı anlamı ifade ettiği düşünülür.

Kur'an açısından kalp teriminin "insanın bilme, anlama, kavrama, özellikle varlık ve olayların hakikatini bilme melekesi" anlamında kullanıldığı söylenebilir. Dolayısıyla Kur'an bakımından insanın diğer varlıklardan farklı olmasını sağlayan unsur kalptir. Bu sebeple bütün İslam âlimleri mümin olmanın temel şartının kalbin tasdiki olduğunda ittifak etmişlerdir. (Mesela bkz. Gazzâlî, İhyâ, Kahire 1332, I, 121; Teftâzânî, Şerhu'l-Makāsıd, İstanbul 1305, II, 249.)

Kur'an-ı Kerim'de insanın manevi kişiliğini ifade etmek üzere en sık kullanılan terimin 'kalp' olduğu görülür. Birçok ayette kalp hem olumlu hem de olumsuz özellikleriyle anılır. Söz gelimi İslam kaynaklarında en yüksek dindarlık ve ahlakı ifade eden takva kalpte bulunur. Peygamber'in kalbi, ilahî mesajı alacak kadar yetkinleşmiş kalptir. Bir de Hz. İbrahim'in yakarışı sırasında kullandığı kalbiselim (sağlıklı, temiz kalp) vardır. Bu ayette, "O gün ki, kimseye serveti de oğulları da fayda vermeyecek; yalnızca kalbiselim ile gelenler kurtulacak." denilir. (Şuara, 26/88.) Hidayet bulmuş kalpten, şefkat ve merhamet yüklü kalpten de söz edilir. Birbiriyle kaynaşmış kalplere sahip olmanın ilahî bir lütuf olduğu, insanların ancak böyle kalpler sayesinde barış içinde yaşayabileceği belirtilir. (Âl-i İmran, 3/103.) Bu ayet, İslam'ın hedeflediği yepyeni bir toplum inşasının "kalpler arasında ülfet ve kardeşlik bağlarının kurulması" sayesinde başarıldığını göstermektedir. Tabiin müfessirlerinden Katade, ayetin ilgili kısmını şöyle açıklamıştır: "Yani siz o dönemde birbirinizi boğazlıyordunuz; güçlüleriniz zayıflarınızı yiyordu. Nihayet İslam geldi ve aranızda kardeşlik ilişkisi kurdu; sizi birbirinize bağladı." (Taberî, Câmi'u'l-Beyân, , nşr. A.M. Şakir, 1420/2000, VII, 77.)

Kur'an-ı Kerim'de kalbin olumsuz hâllerinden de söz edilir. Bazı ayetlerdeki 'donuklaşmış kalp', "entelektüel olarak hakikat, hikmet ve irfan yeteneğini, ahlaki olarak şefkat ve sevgi duyarlılığını kaybetmiş kalp" diye anlaşılabilir. Bir

de 'anlamayan kalp' vardır ki, bu da "geçici ve yanıltıcı görüntülerin arkasındaki asıl ve değişmeyen hakikati görme duyarlılığını kaybetmiş kalp" demektir. Dolayısıyla Kur'an asıl körlüğün, "insanların içlerinde bulunan kalplerin körlüğü" olduğunu belirtir. Âl-i İmran, 3/159'da 'rahmet'in zıddı bir bağlamda kullanılan 'katı kalp', insanlara karşı ilgisizlik ve merhametsizliği ifade eder. Birçok ayette 'hastalıklı kalpler'den, 'mühürlenmiş kalpler'den söz edilir. Mesela "Allah her kibirli ve zorba insanın kalbini mühürler." buyurulur. (Mü'min, 40/35.)

İslam âlimleri, özellikle mutasavvıflar bu tür ayetleri dikkate alarak insanların fiillerini bedenin ve kalbin fiilleri olarak ikiye ayırmışlar; ilkine "zahirî ameller", ikincisine "bâtını ameller" demişler; arkasında kalbin niyet, ihlas, huşu gibi bâtını amelleri olmadıkça zahirî amellerin değer taşımayacağını belirtmişlerdir.

b) Ruh

Kur'an-ı Kerim'de ruh kelimesi yirmi bir yerde geçer. ("Ruh" kelimesinin geçtiği ayetler için bk. M. F. Abülbaki, el-Mu'cemu'l-müfehres, "rvḥ" md.) Bunların birinde Hz. İsa, ikisinde vahiy, birinde Kur'an kastedilmiştir. İslam âlimlerine göre dört ayette geçen 'ruhu'l-kuds' ile 'er-ruhu'l-emin' ve diğer bazı ayetlerdeki 'ruh' vahiy meleği Cebrail'dir. Üç ayette Allah'ın ilk insan bedenini yarattığında ona "kendi ruhundan üflediği", bir ayette de ruhun "Rabbin emrinden" olduğu bildirilmiştir.

Bu son ayetlerde Allah Teala'nın ruhu kendi zatına nispet etmesi, insanı insan yapan hakiki varlığının bedeni değil ruhu olduğunu gösterir. Gazali'nin, İhya'nın, insandaki mevki tutkusunun doğal ve metafizik kaynaklarını incelediği bölümde (İhyâ, III, 278 vd.) yer alan ruhla ilgili muhteşem tahlilinde şu ifadeler de bulunur: "Ruh, ilahî bir gerçekliktir (emrun rabbaniyyün). Çünkü yüce Allah, 'Senden ruh hakkında bilgi istiyorlar. De ki: O rabbimin emrindendir.' (İsra, 17/85.) buyurmuştur. Bundan dolayı her insan, tabiatı gereği kemalde eşsiz olmak ister. "Ruh rabbimin emrindendir." beyanının gösterdiği rububiyet ilişkisinden dolayı kölelik ruha ağır gelir, efendilik ise insanın doğası gereği sevilir. İnsan, varlıkta eşsizleşme ve tekleşmeyi istemesi yanında, diğer bütün varlıklar üzerinde hâkimiyet kurmayı da bir yetkinlik olarak düşünür ve ister."

c) Nefis

Kur'an-ı Kerim'de üç yüzü aşkın ayette geçen ("Nefs" kelimesinin geçtiği ayetler için bk. M. F. Abülbaki, el-Mu'cemü'l-müfehres, "nfs" md.) nefis (çoğulu enfüs) kelimesinin en sık kullanıldığı anlamını "insanın kendisi, zatı, kişiliği, ruh ve beden bütünlüğü" şeklinde özetleyebiliriz. Mesela Allah'ın bütün insanları bir tek 'nefis'ten yarattığını bildiren ayetlerde kişi, insan (Âdem) kastedilmiştir. Bazı ayetlerde nefis "can" anlamını ifade eder. "Allah nefse fücurunu da takvasını da ilham etti." (Şems, 91/8.) ayeti, nefsin iyilik ve kötülük işleme eğilimlerinde yaratıldığını gösterir. Kur'an'daki "nefs-i emmare" kötülük eğilimine, "nefs-i levvame" de iyilik eğilimine işaret etmektedir. Allah'ın, uyku halindeki insanın nefsini aldığını, keza ölümünden sonra Firavun'un bedenini geride bıraktığını bildiren ayetlerde insanın nefis (ruh) - beden unsurlarından oluştuğuna işaret edilmiştir.

Kur'an'da nefsin kötü arzuları genellikle heva kelimesiyle ifade edilir. Nitekim ilgili kaynaklarda bu kelime "nefsin, akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı eğilimi" ve "haktan ve faziletten saparak haz ve menfaatlere yönelen nefis" şeklinde açıklanmıştır. (Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "hvy" md.; et-Ta'rîfât, "hevâ" md.; Tehânevî, Keşşâf, II, 1543.) Kur'an'da, bayağı arzularına esir olan insan "hevasını ilah edinen" diye tanıtılmıştır. (Furkan, 25/43; Câsiye, 45/23.) Gazali bu konudaki yorumunda 'ilah' kelimesinin "mabut" anlamına geldiğini, mabudun da "buyruğuna uyulan" demek olduğunu, buna göre bedenî arzularına uyanların hevalarını ilah edinmiş sayılmaları gerektiğini belirtir. (İhyâ, III, 28.)

d) Akıl

Kur'an-ı Kerim'de elliye yakın ayette fiil kalıplarıyla geçen akıletme kavramı ("Akıl"dan türetilmiş fiillerin geçtiği ayetler için bk. M. F. Abülbaki, el-Mu'cemü'l-müfehres, "akl" md.) genellikle "aklı kullanarak doğru düşünme" anlamında kullanılmıştır. Bu ayetlerde akıl kavramının "bilgi edinme gücü"nü ve "bu güçle elde edilen bilgi"yi ifade ettiği söylenebilir. (bk. Râgıb el-İsfahânî, el-Müfredât, "akl" md.) Kur'an ancak bilenlerin akledebileceğini söyler. Bu gücü ve bu bilgiyi kötü kullandıkları için kâfirleri, sağır, dilsiz ve kör olmakla, bu yüzden akledememekle niteler. Aklını kullanmayanlara kötü bir azap verileceği, akıllarını kullananlarınsa azaptan kurtulacakları bildirilir. "Allah ayetlerini akledesiniz diye açıklamaktadır." (Bakara, 2/242.) ayetinden, aklın eşyadaki düzeni anlama, ilahî hakikatleri sezme, kavrama ve onların üzerinde düşünüp yararlanma güç ve yetkisine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

İlahî latifenin, işlevini yapabilmesi için ahlak eğitiminin şart olduğu belirtilir. Bu eğitimden geçmemiş insanlar, tasavvufçuların nefs-i hayvani dedikleri olumsuz egolarının esiri olup, manevi alanda ilerleyemezler. Bedenî arzularının peşinden koşanlar hevalarını ilah edinmişler demektir. Çünkü insan neyin peşinde koşuyorsa kendini ona adamış demektir.

Tasavvuf kültüründe 'rabbani latifeler' olarak kalp, ruh, nefis, akıl

İnsanın manevi-ruhani kişiliğini oluşturan boyutunu ifade etmek üzere tasavvufi kültürde daha çok kalp terimi kullanılır; ancak diğer üç terime de zaman zaman bu bağlamda yer verilir ve hepsine birden latife veya latife-i rabbaniye denilir. Gazali, kalp, ruh, nefis ve akıl kavramlarının biyoloji ve psikoloji açısından farklı anlamlarda kullanıldığını, ancak dinî-tasavvufi bağlamda hepsinin de "rabbani-ruhani latife"yi ifade ettiğini belirtir. İnsanın asıl özü, ondaki "bilen ve idrak eden güç" anlamındaki bu ilahî 'latife'dir. (İhyâ, III, 4.)

Sözlükte "ince, yumuşak şey" anlamına gelen latife, tasavvufta "kelimelerle anlatılamayan, yaşanarak öğrenilen bilgiler" ve "insanın Allah vergisi özü" anlamlarını içerir. Bu öz kendini, yaratıcısını ve evreni idrak edebilir. Bu özellikleriyle buyruk ve yasaklara muhatap kılınan da odur. Nitekim Kur'an'da bu öz kastedilerek "Ey huzura ermiş nefs! Dön Rabbine; sen ondan memnun o senden memnun olarak." (Fecr, 89/27-28.) buyurulmuştur. Birçok ayette insanın nefis kelimesiyle anılması, onun asıl insani boyutunun bu manevi özü olmasındandır. Çünkü beden sonuçta herhangi bir organik yapıdan farksızdır. Buna karşılık yine Kur'an'ın bildirdiğine göre (Şems, 91/7-10.) arındırıldığında insanı kurtaracak, kirletildiğinde zarara uğratacak olan onun nefsidir.

Tasavvufi ve ahlaki eserlerde, her insanda yaratılıştan mevcut olan bu ilahî latifenin, işlevini yapabilmesi için ahlak eğitiminin şart olduğu belirtilir. Bu eğitimden geçmemiş insanlar, tasavvufçuların nefs-i hayvani dedikleri olumsuz egolarının esiri olup, manevi alanda ilerleyemezler. Biraz önce Gazali'den aktardığımız gibi, bedenî arzularının peşinden koşanlar hevalarını ilah edinmişler demektir. Çünkü insan neyin peşinde koşuyorsa kendini ona adamış demektir. Hz. Peygamber, maddeperestler için "paranın kölesi" (abdü'd-dinar) (Abdullah b. Mübârek ez-Zühd ve'r-Reḳâiḳ (nşr. Ḥ. el-A'zamî), Beyrut ts., s. 197; Buhârî, el-Câmi'u's-Ṣahîh (nşr. M. Zuheyr.) deyimini kullanır. Buna göre ahlaki alanda negatif içgüdülerine teslim olmuş insan da köle sayılabilir. Tasavvuf düşüncesine göre 'rabbani latife'nin çağrısına uyarak ruhlarını özgür kılmayı başaranlar, içlerindeki sevgilerini ve dışlarındaki mallarını paylaşma erdemini de kazanmış olurlar. Fudayl b. İyaz anlatıyor: "Eski peygamberlerden biri, 'Ey Rabbim! Senin beni sevdiğini nasıl anlayabilirim?' deyince Yüce Allah, 'Fakirlerin senden memnun olup olmadıklarına bakarsan anlarsın' buyurmuştur." (Gazzâlî, İhyâ, II, 207.) ■

Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ | İstanbul İl Müftüsü

NEFİS İLE MÜCADELE
CİHAD-I EKBER

Cihat, insanla İslam arasındaki engelleri kaldırmaya yönelik her türlü çaba ve gayretin adıdır. Bu çabanın dışa dönük ve başkalarını muhatap alanı küçük cihat, içe dönük insanın öz nefsine yönelik olanı ise büyük cihat olarak anılır.

Savaş ve şehitliğe varan bir mücadele ve mücahedenin küçük cihat olarak değerlendirilmesi, nefisle cihadın ise cihad-ı ekber/en büyük cenk olarak görülmesi ilk nazarda insana ters gibi görünebilir. Birinde sonu ölümle bitecek şehitliğe varan bir cenk, diğerinde ise insanın kendi kendisiyle uğraşması; yani riyazat ve mücahedeyle nefsini ıslaha çalışması söz konusudur. Nasıl olur da sonu ölüm ve şehitliğe varan bir cihat küçük, nefisle cihat ise büyük olarak anılabilir?

Büyük cihat olarak anılan nefis ile mücahedenin diğerinden üstünlüğü hem niyette, hem de zorluğundadır. Küçük cihadın gayesi ve bunda kulun niyeti, Hakk'a vuslat ve cemal-i ilahîyi müşahededir. Bir başka ifadeyle küçük cihadın gayesi şehitlik, büyük cihadın gayesi ise sıddıklıktır. Yani Hz. Ebu Bekir gibi sadık ve samimi bir mümin olmaktır. Kur'an'ın diliyle sıddıklık, şehitlikten üstündür. Nitekim Allah Teala: "Kim Allah'a ve Rasule itaat ederse işte onlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştır." (Nisa, 4/69.) buyurarak sıddıklığı şehitlikten önce zikretmiştir. Ayetten, ahirette en yüksek derecenin peygamberlere, ardından sıddıklar ile şehit ve salihlere ait olduğu anlaşılmaktadır.

Küçük cihat, kâfirlerle yapılan cenk, mücahede ve muharebedir. Dış âlemin temizlenmesine ve ıslahına yöneliktir. Büyük cihat ise bâtını ıslah etmeye yöneliktir. Bâtın/iç âlemin ıslahı, zahir/dış âlemin ıslahından daha güç bir iştir. Zahirde görülen bir kâfirin nefsini öldürmek, bedenini ortadan kaldırmak kolaydır. Ama insanın bâtınında bulunan ve sürekli kötülüğü emreden nefisle (Yusuf, 12/53.) cenk etmek ve onu yenmek kolay değildir. Bu ancak Allah'ın yardımıyla sıdk kılıcı ile olabilecek bir iştir.

Mücahit, şehadet mertebesine ulaşınca her türlü yorgunluktan kurtulur; Hakk katında diri olarak rızıklandırılmaya hak kazanır. (bkz. Âl-i İmran, 3/169.) Ama sıdk ehli, nefislerini sıdk kılıcıyla günde bin kere öldürse, o nefis yine her defasında bir başka şekilde dirilir ve

insana tuzak kurmaya devam eder. Bu yüzden nefis ile cihat eden cenk ehli, göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa nefis ile mücadeleye ara vermez. Nitekim Allah Rasulü'nün şu duası bunun en güzel ifâdesidir: "Ey Allah'ım, göz açıp kapayıncaya kadar, hatta ondan daha kısa bir süre beni nefsime bırakma!" (Ebu Davud, Edeb, 100-101.)

Nefsin tuzağından emin olmak mümkün değildir. Nefis, Hakk'ın imtihan tuzağının sureti olduğundandır ki nefislerine zulmeden, kendi kendine kıyan kimseler hariç, kimse onun tuzağından emin olamaz. Cihad-ı ekber sayılan nefis ile cenk, zordur; fakat başarılı olunduğunda insanın gönlündeki şefkat ve merhameti artırır. Bu yüzden böylelerinden kimse zarar görmez.

Allah Rasulü'nün bir savaş sonrası söylediği rivâyet edilen: "Şimdi küçük cihattan büyük cihada nefis ile cenge dönüyoruz!" (bkz. Süyûtî, II, 73; Münâvî, Feyzü'l-kadîr şerhu'l-câmii's-sağîr, Beyrut 1994, III, 141/2873; Ali el-Müttakî, IV, 430/11260.) sözü dikkat çekicidir. O, başka hadislerinde de nefis ile cihadın önemi konusunda şöyle buyurmuştur: "Mücahit, nefsine karşı cihat eden kimsedir." (Tirmizi, Fedâilü'l-Cihâd, 2/1621; İbn Hanbel, VI, 20.) "Akıllı, nefsine hâkim olup onu hesaba çekerek ölüm ötesi için çalışan, ahmak ise nefsinin hevasına tabi olduğu hâlde bu durumundan hayır umandır." (Tirmizi, Kıyâmet, 25/2459; İbn Mâce, Zühd, 31.)

Allah Rasulü: "Düşmanların en korkuncu senin iki yanın arasında/içinde bulunan nefsindir." (Keşfü'l-hafâ, I, 143 (Beyhakî'den).) buyurur. Nefis, karşı koyma açısından düşmanların en kuvvetlisi, kararlılık yönünden en güçlüsüdür. Nefisle cihadın "ekber" oluşu sonuçta nefsi Hakk'a teslim etmeyi amaçlamasından dolayıdır.

Nefis ile cengin en büyük cihat sayılmasının sebebi, nefsin sürekli tuzaklar kuran ve insanı kötülüğe çağıran özelliğidir. İnsan nefsinin sürekli kötülüğe çağıran heva sıfatları pek çoktur. Genelde kabul edilen yaygın görüşe göre onlar yedidir: Kibir/büyüklük taslama, ucup/kendini beğenme, riya/gösteriş, gadap/öfke, haset/kıskançlık, mal sevgisi ve makam tutkusudur. Bu yedi nefsani sıfattan her biri başa çıkılması çok zor özelliklerdir. Bunlarla her an diri bir gönül ve uyanık bir zihinle mücadele gerekir. En küçük ihmal ve gaflet insanı perişan edebilir. Nefsin bu vasıflarında başarıya erenler büyük cihadın muzafferleri sayılırlar.

Nefis ile mücadele bir eğitim işidir. Hem de maneviyat eğitimi. Maneviyat eğitiminde iyi model ve rehberin varlığı eğitim sürecindeki arayış ve adım adım kemale yaklaşmanın en önemli ilk merhalesidir. Ancak manevi eğitimde olgunlaşma süreci hemen akşamdan sabaha olacak bir husus değildir. Çünkü nefis ile mücadeledeki bu süreçte insanın safha safha kulluk; Allah'a ibadet ve taat ile kemal arayışı içerisinde bulunması gerekir. Nitekim Ziya Paşa der ki:

Gör câhidi kim sâhib-i irşâd olayım der
Dün mektebe vardı bugün üstâd olayım der.

Dün mektebe giden, bugün üstat olayım demeye kalkarsa eksik olur. Dolayısıyla insanın önce bir nefis mücahedesinden geçmesi gerekir. Çile çekmek, dert sahibi olmak insanı nefis ile mücadeleye hazırlayan önemli özelliklerdendir. Çilesiz, dertsiz bir insanın kemal sahibi olması mümkün değildir. Derler ki deniz sahillerindeki beyaz çakıl taşları aslında kayalardan kopmuş sivri kaya parçalarıdır. Ama dalgalar tarafından dövüle dövüle o kaya parçalarının hiçbir sivriliği kalmamış; âdeta cilalanmış gibi olmuşlardır. Taşların görüntülerindeki güzellik dalgalar tarafından dövülerek çektikleri çileler sayesinde oluşmuştur. İnsan da ne kadar çok çile çeker ve zorluklar aşarsa o kadar iyiliğe, güzelliğe ve kemâle kanat açar ve en büyük cengi kazanır. Hiç çilesi, dert ve sıkıntısı olmayan ve hiçbir imtihandan geçmeyen insanda kemal aranmaz. Nitekim altının en değerlisi kuyumcunun elinde çekiçle dövüle dövüle güzel bir şekle girenidir.

Nefis ile mücadelede kendinin farkında olmak; yani canı bilmek önem arz etmektedir. Çünkü insanın kendini tanıması, varoluşundan beri ilgi duyduğu bir alandır. Nitekim: "Kendini bilen Rabb'ini bilir." sözü bu anlayışın temel mantığıdır. Kur'an'ın ilk inen ayetlerinde Allah Teala: "Yaratan Rabbinin adıyla oku. O, insanı alaktan (asılıp tutunan zigottan) yaratmıştır." (Alak, 96/1-2.) buyurarak insana kendisine bakmasını ve varoluş sürecini izleyerek kendisini tanımasını emretmektedir. İnsanın içindeki canın farkına varması, nefis ile mücadelenin basamaklarındandır.

Kendini bilmek, canı bilmek; insanın nefsini, kendini tanıması, kabiliyet ve zaaflarının farkında olmasıdır. Kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmesi, zaaflarını ıslah ile eğitmesidir. Nefsini bilen, tanıyan ve koruyan Hakk'a varır ve cihad-ı ekbere erer. ■

KÖTÜLÜĞÜ EMREDEN NEFİSTEN İTMİNANA EREN NEFSE

NEFSİN MERTEBELERİ

**"Ey itmi'nâna ermiş, huzûr ve sükûn bulmuş nefis!
O senden sen de ondan hoşnûd olarak rabbine dön!"**

(Fecr, 89/27-28.)

Prof. Dr. Safi ARPAGUŞ | Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsan, yaratılışında bir ilahî cevher taşıyan (Hicr, 15/29; Mesnevî, III/3200; İsmail Ankaravî, Şerh-i Mesnevî, I, s. 28, 29.), ulvi ve kutsi sırlara mahzen olan, maksadı özünde gizli bir mahiyettir. Bu ilahî cevher, ezelde saf ve berrak bir hâlde iken, bir kafes hükmündeki bedene girmek suretiyle türlü kederler ve kusurlarla hemhâl olmuş, bu sebepten ötürü ruhu yine asli saflığını eriştirmek için onu bedenî, dünyevi, nefsani niteliklerden birer birer arındırmak -tezkiye- gerekmiştir. Tasavvufi faaliyetin merkezine oturan bu gereklilik, Kur'an-ı Kerim'de ilahî rahmetin bir vesilesi olarak peygamberler gönderilmesinin hikmeti olarak gösterilir. Bu arındırma faaliyeti, Kur'an'ın beyan buyurduğu üzere (Âl-i İmran, 3/164.) 'aşağıların en aşağısına indirilen', yani bedenî-dünyevi-nefsani şartlar içine itilen insanın 'en güzel kıvam' diye belirlenen zaman öncesi saflığına, ezeldeki hâline tekrar kavuşmasıdır. (Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dîni Kur'ân Dili, VIII, s. 5937-5939.) İşte bu yüzden, sonsuz bir mana sahasına açılan manevi eğitime, kendi içindeki ifadesiyle seyr ü süluka ihtiyaç vardır.

Seyir ve süluk kelimeleri mana bakımından yürümek, bir yerden bir yere gitmek, yolculuk etmek, bir yol tutup o yolda ilerlemek anlamlarına gelmektedir. Tasavvufi bir ıstılah olarak seyir, cehaletten ilme, kötü huylardan ve yerilmiş hasletlerden güzel ahlaka, insanın kendi fani varlığından Hakk'ın varlığına yönelmesini ifade eder. Süluk da, tasavvuf yoluna girmiş, bu uğurda bir irade belirtmiş kimseyi hakikatlerle muhatap olmaya, Allah'a kavuşmaya hazırlayan manevi-ahlaki eğitimdir. Bu bakımdan seyr ü süluk, tasavvuf yoluna giren kimsenin ilahî âlemden beri gelen var olma serüvenini, bedenî-dünyevi-nefsani unsurların kayıtlarından kurtularak bu yoldaki mertebeleri tamamlayıncaya kadar kat edeceği manevi dereceleri ifade eder. Süluk, ilahî hakikatleri elde etme yolu, salik, bu hakikatleri elde etme gayretinde olan kimsedir. Sülukun başlangıcı, insanın kendisini kayıtlayan, onu hakikatten perdeleyen, saadetten alıkoyan unsurların farkına varması, nihayeti ise insanın tüm bu unsurları aşarak kendini Allah'ta bulmasıdır. İnsan bu yolculuğunda, duyulur dünyayı, kendi iç dünyasındaki belli-belirsiz meyilleri, sonu gelmez isteklerini, dinen yerilmiş ve fıtraten kötü görülmüş tüm hasletlerini, yani kendine engel olanların tümünü kademe kademe bertaraf ederek hakikatle buluşur. Sülukun nihayeti Allah'a kavuşmadır, insanın kendini Allah'ta bulmasıdır. Tasavvufun merkezine oturan süluk kavramının önemini bir sufi şu ifadelerle dile getirmektedir:

Bu âlem-i dünyâya gelmeden maksûd, seyr ü sülûk ile mârifetullah peydâ edip, ibâdât ü tâât eyleyip zâd-ı âhiret tedârik ve vuslat-ı Hakk'ı ve kurbet-i Feyyâz-ı Mutlak'ı tahsîl eylemekdir. (Gâzzîzâde Abdüllatif, Mergûbü's-Sâlikîn, İstanbul: İnsan, 2004, s. 187.)

Tasavvuf literatüründe hep anlatıldığı üzere seyr ü süluk, farklı zorluk ve meşakkatlerle örülü bir faaliyettir. Çünkü insanın kendinden kendine, kendi iyi ve kötü yönleriyle karşılaşarak birer birer tüm niteliklerini tanıyıp onların gerekleri nelerse doğru ve yerinde tavırlar sergileyerek kendini kemale erdirmek sülukun amacıdır. Sufilerin süluk hakkındaki tanımlarında da görüldüğü üzere, insanın aşması, terk etmesi gereken niteliklerin yanında, edinmesi, kendinde gerçekleştirmesi gereken nitelikler vardır ve bu faaliyet hiç de kolay değildir, geçilmesi zor bir geçite -sa'bu'l-mürûr- benzer. Çünkü bu gayret nefse karşı yapılmaktadır. Nefis, insanın manevi merkezi olan kalbin dünyevi-zulmani-bedenî yönünü, insanı hakikatlerden alıkoyan meyilleri ve kuvvetleri ifade eden bir kavramdır. Sufiler açısından nefis, külli bir hakikat olan ruhun mertebe mertebe ilahî âlemden şehadet âlemine inmesini, bedenî-zulmani-maddi engellerle engellenmesini ifade eder. (Muhammed Gazâlî, İhyâu Ulûmiddin, Acâibü'l-Kalb, III, s. 1-59. Robert Frager'in ifadesi ile: 'Sûfî psikolojisinde benlik ya da nefis, psişemizin en kötü hasmı olarak başlayan, ancak paha biçilmez bir alete dönüştürülebilecek bir unsurudur. En alt düzeyi zâlim nefsdir -nefs-i emmâre-. Bu nefs düzeyi, bizi mânevî yoldan ayırmaya çalışan içimizdeki negatif güçlerin hepsinin koleksiyonundan ibarettir.' Robert Frager, Kalp, Nefs, Ruh İstanbul: Gelenek 2004, s. 29, 30.) Bu bakımdan tüm menfi unsurların, yerilmiş vasıfların yegâne kaynağı olma mertebesinde nefsin tasviri şöyledir:

Nefse bir suret verilse şekli şudur: Başı kibir, gözü ucup, ağzı haset, lisan-ı kizp ve gıybet, kulağı nisyan, göğsü hıkd ve kin, karnı şehvet ve bühtan, elleri hıyanet ve sirkat, ayakları emel, kalbi gaflet ve ruhu küfürdür. (Ahmed Avni Konuk, Mesnevî-i Şerîf Şerhi, I, s. 143.)

Nefsin çeşitli mertebeleri vardır. Çünkü nefis, ahlaki hedefler açısından ifade ettiği bu menfi manasının ötesinde, insanın hakikatine de atıf yapar ve bu bakımdan ruh ile aynı sayılır. (Nefsin bu mahiyeti için bkz. Süleyman Uludağ, Tasavvufun Dili I, s. 17-23.) Tasavvufi açıdan yerilen, Kur'an'ın da beyan buyurduğu üzere, nefsin emmare mertebesidir.

Kur'an-ı Kerim'de, nefsin bu mertebesine işareten 'nefis, daima kötülüğü emredici, insanlığı kötülüğe sevk edicidir.' (Yusuf, 12/53.) buyurulur.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın izahıyla: 'Hadd-i zâtında nefs-i beşer fenâlığı kuvvetle âmirdir, fenâlık kumandanıdır. Yâni umûmiyetle nefs-i beşerînin tabîatında şehevâta meyil ve o yolda kuvvâ ve âlâtın isti'mâl eylemek hasleti vardır. Ve binâenaleyh sırf nefsine kalırsa insan fenâlığa düşer.' (Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dîni Kur'ân Dili, IV, s. 2873.) Nefis, kusurlarından dolayı sahibini kınar, uyarır hâldeyken levvame (Kıyamet, 75/2.); Allah'tan aldığı ilhamla ve sıhhatli bilgilerle sahibini bilgilendirir hâldeyken mülhime (Şems, 91/8.); hakikatin nuruyla nurlanıp da kalbi saflığa erişmiş hâldeyken mutmainne (Fecr, 89/27.); Allah'ın her türlü tecellisini gönül hoşluğu ile kabul edip her şeyiyle O'ndan razı olma hâlindeyken razıye (Fecr, 89/27.); Allah'ın ahlakı ile ahlaklanma kıvamını elde etmiş, beşerî sıfatlardan mutlak manada sıyrılmış, kendinden geçip Allah'a varmışken marziyye (Fecr, 89/27.); çoklukta birliği birlikte çokluğu idrak etmiş ve Hak ile bekâ makâmına ermişken kâmile ya da zekiyye (Şems, 91/9.) isimleriyle isimlendirilir. Tüm bu mertebelerde, nefsin hâline münasip ve takip edilmesi gerekli edepler vardır. (Ahmet Ögke, Kur'ân'da Nefs Kavramı, İstanbul: İnsan 1997, s. 83-108.) Seyr ü süluk, yani tasavvufi eğitim, nefsi bu mertebelerin gereğini yerine getirip terbiye etmek suretiyle ruhun saflığına ulaştırmak, bedenî-zulmani-dünyevi engellerin tümünden arındırarak Allah'a kavuşturmaktır.

Nefsi tezkiye etmek, onu türlü kusur ve kabahatlerinden arındırmak suretiyle yeniden aslına kavuşturmak, farkına varılıp takip edilmesi, bilinip tahakkuk bulunması gereken ilkelere bağlı bir faaliyettir. Bu ilkeleri, mücahede ve riyazetleri uygulayıp ibadetlerde istikrar ve samimiyet sahibi olmak, daima Allah'ın zikriyle vakitleri mamur etmek, kendiyle ve diğer insanlarla hakkaniyet esaslı münasebetler geliştirmek, alıp verilen nefesleri ve Allah tarafından emanet verilen bu hayatı gayesi çerçevesinde sürdürmek, nihayetinde kemale ermek şeklinde özetleyebiliriz. Elbette tüm bunların gerçekleşmesi önce Allah'ın inayetine, sonra 'kâmil' bir rehbere, daha sonra da olmazsa olmaz, sağlam bir irade ve şahsi gayrete bağlıdır.

İtminan makamına ulaşan nefis saf ve temiz bir hâl alır. Ancak bu safiyeti ve temizliği korumak için kötü ve malayani olarak görülen gereksiz düşüncelerden uzak durmak gerekmektedir.

Din yolunun hakikati bulma yolu, dinî bilginin aynı zaman hakikatin bilgisi olması sebebiyle, nefsin aşağı mertebelerinde ilkesiz ve başıboş kalmış bir insan tipinin din ile ilgisi, aslında ilgisizlik demektir ve din ile ilgili olmanın yolu, dinin beyan buyurduğu, hedef gösterdiği çerçevede bir manevi faaliyette bulunmaktan geçer. Bu manevi faaliyet nefse karşıdır, onun hakikate muhalif olabilecek taraflarınadır. Nitekim nefse karşı yapılan cihadı, Hz. Peygamber en büyük cihat olarak nitelemiş (Beyhakî, Zühdü'l-Kebîr, s. 165 (373); Câmiu's-Sağîr, s. 280 (6107).), bir diğer hadis-i şerifinde de 'Mücahit kendi nefsiyle, kendi nefsine karşı Allah için cihat eden kimsedir.' (Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd, 2.) buyurmuştur.

Nefis, yukarıda da arz ettiğimiz üzere insanın tüm olumsuzluklarını bildiren bir sembol kelimedir. Nefsin bu anlatılan niteliklerine karşı gelmenin, o nitelikleri ilahî ilkelere ram etmenin adı mücahededir. Tasavvufi bir kavram olarak mücahede, Hz. Peygamber'in hadis-i şerifinde beyan buyurduğu üzere büyük cihattır. Manevi eğitim nefse karşı ayık olma, onu sürekli denetleme, gözetleme ve neticede övülmüş ahlaki hasletlerle sıfatlandırma faaliyetidir. Bu faaliyet içerisinde bulunan kimseler ise ilahî kudret tarafından desteklenmektedirler. Bu yolda önleri açılarak, işlerinin kolaylaştırılacağına şu ayet ile işaret edilmektedir:

'Bizim uğrumuzda cihat (mücahede) edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza ileteceğiz. Şüphesiz Allah, iyilik yapanlarla beraberdir.' (Ankebut, 29/69.)

İtminan makamına ulaşan nefis saf ve temiz bir hâl alır. Ancak bu safiyeti ve temizliği korumak için kötü ve malayani olarak görülen gereksiz düşüncelerden uzak durmak gerekmektedir. İnsan kendisini ilgilendirmeyen, fani ve geçici düşüncelerin tuzağına düşmeden kendi benliğini ve aslını idrak etmeye çalışmalı, bunun dışında kalan her türlü meşgaleden uzak durmalı ki itminan makamında elde ettiği güzellikleri kaybetmesin. ■

NEFSİNİ BİLEN RABBİNİ BİLDİ

Diğer varlıklar içerisinde kişinin kendi karakter ve şahsiyetini tanıması, Cenab-ı Allah'ın hangi sıfat ve vasıflarıyla baskın olarak kendinde tecelli ettiği, hangi sıfatlarını eksik bıraktığını anlaması ve hayatını bu niteliklere göre idame ettirmesini tazammun etmektedir.

Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER | Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Modern hayatta dostların birbirinden ayrılırken kullandıkları "kendine iyi bak" tavsiyesi, öncelikle sağlığına, dostuna düşmanına, tehlikelere ya da daha dışta elbisene, evine, arabana dikkat et gibi pratik ve reel hayata yönelik bir temenniyi ifade eder. Bu kadarcık dost temennisi de insana kendini iyi hissettirmiyor değildir.

Şeyh Galip'in "Hoşça bak zatına kim zübde-i âlemsin sen" uyarısı ise bu temenniyi başka bir boyuttan ortaya koyar. Onunkisi iyi niyet ve dileklerin ötesinde kişinin bizzat varoluşssal olarak kendine yoğunlaşmasını, hakikatini araması ve bunun için kendisine dikkatlice bakması tembihini içermektedir. Bu uyarı, diğer varlıklar içerisinde kişinin kendi karakter ve şahsiyetini tanıması, Cenab-ı Allah'ın hangi sıfat ve vasıflarıyla baskın olarak kendinde tecelli ettiği, hangi sıfatlarını eksik bıraktığını anlaması ve hayatını bu niteliklere göre idame ettirmesini tazammun etmektedir. Böylece kişi, kılınmış zaafları ya da ziyadeliklerine göre tedbirli davranır, sosyal hayatını tanzim eder. Son tahlilde bu mahiyetin değeri, kendisinden ve alelade bir varlıktan olmayıp ayrıntıda ve hakikatte yüce uluhiyet dairesinden gelen tecel-

lilerle oluştuğunu, tecellilerin fark edilmesi ile hakikatin fark edileceğini gösterir.

Ancak meseleyi teolojik boyutta ele aldığımızda, muhtevasında birçok hikmeti ve hakikati barındıran "Nefsini bilen rabbini bilir." sözü üzerinden bazen kıyametin koparıldığı müşahede edilir. Zahiren hadisti-değildi tartışmasıyla koskoca bir anlam dünyasının tereddüt ve şüphelere kurban edildiği görülür.

Yahya b. Mua'z (ö. 871) veya Ebu Said el-Harraz (ö. 892)'a ait olan bu söz, farklı sebeplerle Hz. Peygamber'in sözüymüş gibi algılanıp meşhur olmuştur. Sufilere ait bazı sözlerin "hadis" zannedilmesinin en önemli sebebi, klasik metinlerdeki "Hadîsü fülân=falan kimsenin sözü" anlamındaki ifadenin sonraki aktarımlarda "falan kimsenin rivayet ettiği hadis" şeklinde algılanması ya da yanlış bir şekilde tercüme edilmesidir. Diğer yandan bu ifadenin İbn Arabi (ö. 1240) ve İmam Şarani'nin (ö. 1565) rivayetiyle "Keşfen sahih" olma ihtimali de bulunmaktadır.

"Nefsini bilen rabbini bilir." sözünün İslam tefekkür ve medeniyet tarihinde etkili ve tesirli bir tarzda yaygınlaşmasının en önemli sebebini öncelikle herhâlde Kur'an-ı Kerim'de bu söze çok sayıdaki telmihte aramak gerekmektedir. Mesela "Onlara ufuklarda ve kendi vücutlarında ayetlerimizi göstereceğiz." (Fussılet, 41/53.) ve "Kendi vücutlarınızda varlığıma sayısız deliller vardır, görmüyor musunuz?" (Zariyat, 51/21.) şeklindeki ayetler aynı manaya işaret etmektedir. Maverdi (ö. 1058) de bir ahlak ve hikmetler kitabı olarak hazırladığı Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn adlı eserinde Hz. Aişe'den naklettiği bir habere göre, o Hz. Peygamber'e "İnsan Rabbini ne zaman tanır?" diye sorduğunda Hz. Peygamber'in cevabı, "Kendini bildiği zaman." şeklinde olmuştur. (Mâverdî, Edebü'd-dünya ve'd-dîn, (Çev. S. Kip, A. Sönmez) İstanbul s. 329; Muhittin Uysal, Tasavvuf Kültüründe Hadis, Ensar yay, İstanbul 2012, s. 512.) İnsan nefsini tanıyınca da nefsinin durumuna göre muamele eder, onun istek ve yönlendirmelerine kanmaz, onun kölesi değil efendisi olur.

Tasavvuf araştırmacısı Annemarie Sichimmel, "Kendini tanıyan Rabbini bilir." sözünün, Kur'an ve hadisteki bu imalardan türemiş olmasını ihtimal dahilinde gördüğü kadar Delfi'deki "gnoti theauton= kendini tanı" sözünün uygulaması olabileceğini söylemiştir. (A. Sichimmel, Tasavvufun Boyutları, (çev. Ender Gürol) İstanbul 1982, s. 169; Uysal, Tasavvuf Kültüründe Hadis, s. 521.) Bazı tasavvuf araştırmacılarının ise bu ifadeye Sokrat (MÖ 470)'ın "Nefsini bil" sözünün bir şerhi olarak baktıkları görülse de (İbn Haldun, Mukaddime, (Çev. S. Uludağ), s. 412, 413, 495; Uysal, Tasavvuf Kültüründe Hadis, s.520.) ebedî doğruların her devir ve coğrafyada doğru olarak var olmaya devam edeceği gerçeğini görmezden gelmemizi engelleyemez. Nitekim hikemi nitelikteki bu sözün aynı anlama gelen başka versiyonlarını klasik dönem mutasavvıflarının eserlerinde görmek mümkündür.

Mesela Bayezid-i Bistami (ö. 874), "Kişi nefsinin ayıplarını bilirse, o vakit adam seviyesine ulaşır."; Hakîm et-Tirmizi (ö. 932) ise, "Kulluğun vasıflarını bilmeyen Rabbani vasıfları hiç bilmez." cümleleriyle konuyu dile getirirler. (Uysal, Tasavvuf Kültüründe Hadis, s. 518.) Tirmizi'nin şu cümleleri en baştaki sözü şerh etme mahiyetinde olduğu açıktır: "Yaratılmış olduğu hâlde nefsini tanımanın yolunu bulamayan kimse, Yaratıcı olan Allah'ı (c.c.) tanımaya hiç yol bulamaz. Bir kimse beşerî sıfatlardaki afetleri görmezse, Rububiyetin sıfatlarındaki latifeleri ve incelikleri nereden bilecek?" (Attar,- Tezkiretü'l-evliyâ, (haz. Süleyman Uludağ) İstanbul: Erdem Yayınları, 1991 s. 566.)

Yaratılış safhaları çeşitli evrelerden ve dönüşümlerden geçerek gerçekleşir. Bir sonraki bir öncekinin mahiyet olarak aynı olsa da şekil ve işlev olarak değişiğidir. Her varoluş, kendine has ve ayrı bir varoluştur. Hiçbir tecelli bir diğerine benzemez. Hakikat birdir ama buna bağlı tecellilerle ortaya çıkan mükevvenat farklıdır. Mükevvenatın fiilen/ işlevsel olarak, şeklen/sıfat ve öz itibarıyla farklılığı insanı şaşırtır ve dehşete düşürür. Bu farklılık ve kalabalık arkasındaki aynılığı ve tekliği perdeler. Fiiller sıfatları, sıfatlar isimleri, isimler de Tek'i örtebilir. Kesret, zulmettir. Farklılıklar da izafidir.

Ragıp el-Isbehani (ö. 1108), insana lazım olan ilk bilginin kendi öz nefsini bilmesi olduğunu söyler. Kişinin kendini bilip tanıması ile sekiz şeyi daha bilebilecek hâle geldiğini anlatan Isbehani, sekizinci maddede; "Nefsini bilen kimse, Muhakkak ki Allah Teala'yı da bilir. Rivayet edilmiştir ki, Allah'ın (c.c.) peygamberine indirdiği her kitapta şu mealde bir ibare mevcut olmuştur: "Ey insan, nefsini bil, Rabbini bilmiş olursun". Bundan sonra Isbehani bir kelamcıya bürünerek yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene prensibi ile insanın âlemi ihdas

eden yaratıcıyı, yaratıcıya olan ihtiyacı, yaratıcının hiçbir şeye benzemeyen niteliklerini anlayabileceğini ifade eder. (Râgıb el-Isbehânî, Tafsîlü'n-neş'eteyn ve tahsîlü's-Saadeteyn/ Mutluluğun Kazanılması (trc. L. Doğan), s. 23-28.) Kelam ilmi, Cenab-ı Allah'ı evren-kâinat üzerinden tanımlayıp anlamak ister, mutasavvıflar ise insan üzerinden Cenab-ı Allah'a ulaşmaya, tanımaya çalışır.

İbn Arabi bu hadisi Fütuhat'ında çok defa zikretmenin yanında onu şerh etmek maksadıyla özel olarak er-Risaletü'l-ahadiyye adıyla bir risale kaleme almıştır. Aynı zamanda bir hadisçi olan Suyuti (ö. 1505) de bu hadis için "el-Kavlü'l-eşbeh fî hadisi men arefe nefseh" isimli bir risale yazmıştır. İmam Gazali bu rivayeti açıklarken, "İnsanın dünyanın muhtasar bir nüshası olduğu" noktasından hareket eder. Ona göre eşya ancak örneklerle tanınır. Söz konusu örnekler olmasaydı insan kendini tanıma noktasından Allah'ı tanıma noktasına yükselemezdi. Şayet Allah (c.c.) insanda kâinatın özünü toplayıp onu âlemin bir örneği yapmamış olsaydı kişi kâinatı, ondaki tasarrufu, Rabbini ve diğer ilahî sıfatları tam olarak bilemezdi. İnsanın kendi bedenindeki tasarrufu, Allah'ın büyük âlemdeki tasarrufuna benzemektedir. (Gazzâlî, el-Madmûnu's-sagîr, II, 97; Râgıb el-Isbahânî, Mutluluğun Kazanılması, s. 23.)

Şeyh-i Ekber (ks) Füsus'un Adem Fassı'nda Allah isminin tam ve kâmil mazharı olarak insanı gösterir. Allah (c.c.), zatına mahsus bütün isim, sıfat ve fiilleriyle insanda tecelli etmiştir. "Allah" (c.c.) ismi her şeyin küllî ifadesidir. İnsan da zaman ve mekâna ait ne varsa (mükevvenat) onun küllî ifadesidir. Yani ikisinde de ifade edilen toplayıcı hakikattir (nüsha-i câmiâ). Bu sebeple Şeyh Galip (ks), insana görülen/görülmeyen bütün âlemlerin özünü, özünde barındıran mahiyetine dikkat etmesini söyler.

Kişi kendin bilmek gibi irfan olmazmış. Yunus da İlimden maksadın 'kendini bilmek' olduğunu, aksi takdirde kişiyi imar etmeyen her bilginin yük olduğunu söyler. Zira kuru ve zihinsel malumatın güncel hayatta kişinin işini kolaylaştıracağı ve ancak şu yalan dünya için geçinmeye yarayacağını dillendirir. Bu ise bir aldanmadan başka bir şey değildir. Nitekim Niyazi-i Mısri (ö. 1694) de insana "Nefsini bilen Rabbini bilir." sözünün sırrına ermesini, gafleti, bilgisizlik ve umursamazlığı bırakmasını, insan sureti/biçiminin neyi temsil ettiği ve simgelediğini görmeye ve anlamaya çabalaması gerektiğini salık verir. İnsan, bütün ilahi isimlerin mazharı, yani beliriş yeridir. Melekler ise sadece onun kuvvet ve kudretini temsil eden isimlerinin mazharıdır.

"Men aref" sırrına er, ko gafleti
Gör ne remzeyler bu insan sureti
Haşrü neşreyle tamuyu cenneti
Gayre bakma, sende iste, sende bul

Mısri sonrasında tıpkı İbn Arabi gibi, Hakk'ın zatının, insanın özü, sıfatları da nitelikleri olduğunu belirtir. İnsanın kendini bilmesi, kurtuluşunun yegâne yoludur.

Zât-ı Hak'kı anla zâtındır senin
Hem sıfatı hep sıfatındır senin
Sen seni bilmek necâtındır senin
Gayre bakma, sen de iste, sende bul ■

MESNEVİ'DE NEFİS TERBİYESİ

Prof. Dr. Emine YENİTERZİ | Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü

İslam tasavvufunun tanımı, mahiyeti, amacı ve yöntemleri hakkında sayısız görüşler mevcuttur. Bütün bu görüşlerin özünde tasavvufun temel amacının; Kur'an ve sünnetin tarif ettiği mümin kulun inşası, bir diğer deyişle de en güzel örneği Hz. Peygamber ile gösterilen insan-ı kâmilin yetiştirilmesi olduğu dikkati çeker. Bu amacın gerçekleşmesi için insanın; dinin hükümlerine bağlı olması, Allah'ın edebiyle edeplenmesi, marifetullah ve muhabbetullah ile teçhiz olması gerekir.

Mevlana, Mesnevi'de insan-ı kâmil olmaya talip olanlara bu zorlu yolun inceliklerini, sırlarını, zorluklarını anlatırken hakiki bir mürşit olarak yolun tehlikeleri konusunda da rehberlik eder; Hz. Peygamber'in; "Allah'ım! Beni bir an bile nefsimle baş başa bırakma!" dua-

sındaki ikaza dikkat çeker. Zira bu yola baş koyanların manevi tekâmülüne en büyük engel, insanın Rabbine yaklaşma yolunun en güç geçidi nefistir: Yol afetleri içinde nefisten beteri yoktur. Nefis yüz binlerce iyi adı kötüye çıkarmıştır. Yüz binlerce akıllı, fikirli adamı şaşkın bir hâle getirmiştir. (V/1369-1370.)

Mevlana, Mesnevi'de nefsin zararlarını defalarca anlatır. Nefis, insanın yolunu kesen bütün putların anasıdır. (I/772-782.) Çok aldatıcıdır, yanlış yolu insana cazip gösterir. (I/190-194.) İnsan nefis ejderhasını yenmezse, ona köle olur; bu da dibi görünmeyen bir kuyuya çıkmamacasına düşmektir. (I/3815–3819.) Hz. Âdem, nefis zevkine bir adım atınca cennetin başköşesinden ayrılmış, dünyaya sürülmüştür. Bu yüzden insanın içinde beslenen bu düşmanın hilesinden korunmak için bir bekçi gibi uyanık olmalı, bir an bile gaflete düşmemelidir. (I/410-412.)

Kur'an-ı Kerim'de nefsine esir olanlar; "İşte bunlar hayvanlar gibi hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir." (A'râf, 7/179.) ayetiyle tarif edilir. Oysa Cenab-ı Hakk'ın kendisine halife tayin ederek yarattığı, kâinatın gözbebeği olan insan; nefsini terbiye ederek yalnızca Allah'a kul olduğu zaman meleklerden üstün olma fırsat ve kazancına sahip bir varlıktır. Meleklerden üstün olma vasfı insan-ı kâmile hastır. Bunun için de evvela alçaklığa dost, yüceliğe düşman olan hayvani nefisten kurtulmak şarttır. (I/2875; II/1445-1446.)

Hz. Mevlana; insanın yaratılış itibarıyla hayvanlardan daha aşağı veya meleklerden daha muazzez olma aralığını şu hadis-i şerifle anlatır: Şüphesiz Allah melekleri yarattı, onlara akıl verdi. Hayvanları yarattı, onlara da nefis verdi. İnsanı yarattı, insana hem akıl hem de nefis verdi. İnsanlardan kimin aklı nefsine galip gelirse, meleklerden daha yüksektir. Kimin de nefsi aklına galip gelirse o da hayvanlardan aşağıdır. Hadis; insanın ancak nefsini tezkiye/terbiye ile duyguların, geçici heveslerin esiri olmaktan uzaklaşıp, aklı ile doğru olanı seçmesi neticesinde kâmil insan olmaya, melekleşmeye adım atabileceğini öğütler.

İşte Mevlana bu yüzden Mesnevi'de; insanın kendisini kötü huylara ve süfli arzulara çeken nefsini ıslah etmesi, hilelerinden korunması ve daima aklını kullanması yönünde öğütler verir. Nefis şeytanın yardımcısı, insanın en yakınında bulunan, en büyük düşmanıdır. İnsanın bu düşmandan korunmasını sağlayan ise aklıdır. Akıl ve nefis birbirine tamamen zıttır. Nefis yalnızca isteklerinin peşinde koşar; akıl ise her işin sonunu düşünür, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırmamıza yardım eder.

Mesnevi'de Mevlana, hikâyeler aracılığıyla nefsin hilelerine karşı uyanık olmamız konusunda bize öğütler verirken öncelikle nefsin dost görünümüyle hemen yanı başımızda, hatta içimizde olduğuna dikkat çeker. Konuyla ilgili hikâye Hz. Musa ve Firavun'a dairdir. Rüyasında saltanatını yıkacak bir peygamberin dünyaya geleceğini gören Firavun, bazı tedbirler alır. Önce bütün eşleri birbirinden ayırarak beklenen peygamberin doğmasını engellemek ister. Daha sonra müneccimlerden bu çocuğun dünyaya geldiğini öğrenince, o yıl doğan bütün erkek çocukları öldürtür. Hz. Musa'nın annesi çocuğunu ölümden korumak için, onu beşiğiyle Nil'e bırakır. Suda sürüklenen beşik, Firavun'un sarayı önüne gelir. Firavun'un eşi çocuğun ölümüne mani olur, onu himayesi altına alır. Böylece Firavun'un bütün tedbirleri boşa gider ve can düşmanı olduğunu bilmeksizin Hz. Musa'yı evinde büyütmeye başlar. İnsanoğlu da düşmanını hep dışarıda arar, suçunu yüklenmek istemez ama en büyük düşmanı bünyesindeki nefistir. (II/774.)

Mevlana daha sonra başka bir konuda bizi ikaz eder: "Aşağılık nefis eğer senden yüce bir kazanç dilese bile, bu dilekte de hile ve düzen vardır." sözleriyle nefsin yanlışı doğru gösterme yanında doğruya yöneldiği zaman da insanı daha büyük bir hayırdan engelleme amacı olduğunu belirtir. Bu konuya örnek olarak halife ile şeytan arasında geçen hadiseyi anlatır. Bir gün halife köşkünde uykuya dalar. Kimse rahatsız etmesin diye kapıyı kilitlemiştir. Ansızın birisi onu uyandırır. Gözünü açınca, uyandıran adam gözden kaybolur. Kendi kendine, "Köşke kimse giremez. Bu kimdir acaba?" diyerek her yeri arar. Kapının arkasında gizlenen bir adam bulur. "Sen kimsin, adın ne?" diye sorunca, adam "Ben şeytanım." der. Halife; "Peki, beni niçin uyandırdın?" deyince; şeytan "Namaz vakti geldi, namazı kaçırmayasın diye uyandırdım." der. Halife "Hayır, bu mümkün değil. Sen insanı hayra yöneltmezsin. Bu âdeta hırsızın bekçilik etmesine benzer. Hiç hırsıza güvenilir mi?" der.

Şeytan: "Ben eskiden meleklerle

aynı safta ibadet ediyordum. İlk sanat gönülden çıkar mı? Allah beni huzurundan kovdu. Fakat yine gözüm onun yolundadır. Evet, Âdem'e secde etmedim. Ama bu inkârdan değildi, Allah'a olan sevgimdendi. Kıskandığım için secdeyi reddettim." der.

Halife: "Dediklerinin bir kısmı doğru ama bugüne kadar yaptığın kötülükler meydanda. Yüz binlerce kişinin yolunu vurdun, imanına kast ettin. Sen ateşsin, tabiatın yakmaktır. Bunca kavmi hilelerinle doğru yoldan saptıran sensin. İşin Âdemoğullarına düşmanlıktır. Senden iyilik umulmaz, dostluk beklenmez." der.

Şeytan: "Allah, beni aslanla köpeği imtihan etmek için yarattı. İyiyle kötü benim sayemde bilinir." derse de, halife inanmaz. "Sen bir dolandırıcısın. Sözlerinle ilk atamızı kandırıp cennetten yeryüzüne atılmasına sebep olmuştun. Her sözün hileden ibarettir. Bana doğruyu söyle, beni niçin uyandırdın?" diyerek şeytanı sorgulamaya devam eder. Şeytan; "Ben bir kere kötülük ettim diye herkes suçunu bana yüklüyor. Neden inanmıyorsun? Sadece namazı kaçırmanı istemedim." der. Halife ikna olmaz, doğruyu söylemesi için zorlar.

Şeytan, sonunda itiraf etmeye mecbur kalır: "Ey Halife, ben seni cemaate yetişip, namaz kılasın diye uyandırdım. Eğer namazı kaçırsaydın çok üzülecek, pişman olacak, ağlayacaktın. Senin bu üzüntün Allah yanında yüzlerce namaza bedeldir. Tıpkı şuna benzer. Bir adam mescide gireceği zaman baktı ki halk mescitten çıkıyor. "Namaz kılındı mı? Herkes niçin mescitten çıkıyor?" diye sorar. Birisi, "Cemaatle namaz eda edildi, dua bile bitti." deyince adam öyle bir ah çeker ki gönlünün bütün ıstırabı, ateşi, pişmanlığı bu feryatta duyulur, görülür. Cemaatten biri "Sen bu ahı, bu feryadı bana ver; ben de namazımı sana bağışlayayım." der. Adam hemen; "Verdim, namazı da kabul ettim." der; diğeri de ahı alır. Gece rüyasında gayptan ona bir ses gelir: "Sen ab-ı hayatı, derde derman olan ameli aldın. O ahın sayesinde âşıklar zümresine kabul edildin. O ahın yüzü suyu hürmetine bütün cemaatin namazı kabul edildi." der.

Mesnevi'de Mevlana, hikâyeler aracılığıyla nefsin hilelerine karşı uyanık olmamız konusunda bize öğütler verirken öncelikle nefsin dost görünümüyle hemen yanı başımızda, hatta içimizde olduğuna dikkat çeker.

Şeytan bu hikâyeyi anlattıktan sonra der ki; "Eğer seni namaza uyandırmasaydım, namazı kaçırdığın için feryat edecektin. O kederin, yüzlerce namazdan üstün olacaktı. Bundan korktum, seni uyandırdım. Yoksa ben hasetçiyim, düşmanım; işim, gücüm hile ve kindir." der. Halife; "Şimdi doğruyu söyledin, senden beklenen budur. Sen, beni daha üstün bir hayırdan mahrum etmek için hayra sevk ettin." der. (II/2672-2684.)

Hikâyede görüldüğü gibi, şeytanın işbirlikçisi olan nefis, içimizde gizlenen dost yüzlü bir düşmandır. İyiliğe dair tavsiyede bulunmasına aldanmamalı, gerçek niyetini anlamak konusunda uyanık olmalıdır. Bu ayrımı yapacak olan akıldır. İnsan, Cenab-ı Hakk'ın kendisine bağışladığı akıl nimetini kullanırsa, nefsin gösterdiği düşmanlık yoluna değil, gönlün gösterdiği sevgi yoluna gider. Böylelikle yaratılışındaki bütün olumsuzluklar sevginin gücüyle iyiliklere, güzelliklere dönüşür; akıl ve sevgi kanatlarıyla yükselen insan melekleşme hatta meleklerden üstün olma şansını yakalar.

Allah'a giden yollar insanların nefesleri sayısınca olsa da genel anlamda iki tanedir. Bunlardan biri; peygamberlerin, velilerin ve müminlerin yolu olan rahmet yolu/sırat-ı müstakim, diğeri de şeytana ve nefsine uyanların yolu olan lanet yoludur. Akıl sahibi insan, ömür sermayesini rahmet yolunda tüketir. Bu yol çetindir; inişi, yokuşu, engelleri, eşkıyası çoktur. "Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder." (Yusuf, 12/53.) ayetiyle bildirildiği gibi her insanın yolunu kesen en büyük harami, nefsidir. Enaniyet, kibir, kıskançlık, açgözlülük, hile, yalan, ikiyüzlülük, öfke, acele, edepsizlik, isyan, merhametsizlik, inat, kindarlık, önyargı/şekilcilik, bilgisizlik, sevgisizlik gibi kötü huy ve davranışlar içimizdeki nefisten kaynaklanır: Hadisteki şu güzel öğüdü duy; "Düşmanlarınızın en kuvvetlisi içinizdedir!" (III/4065.) ■

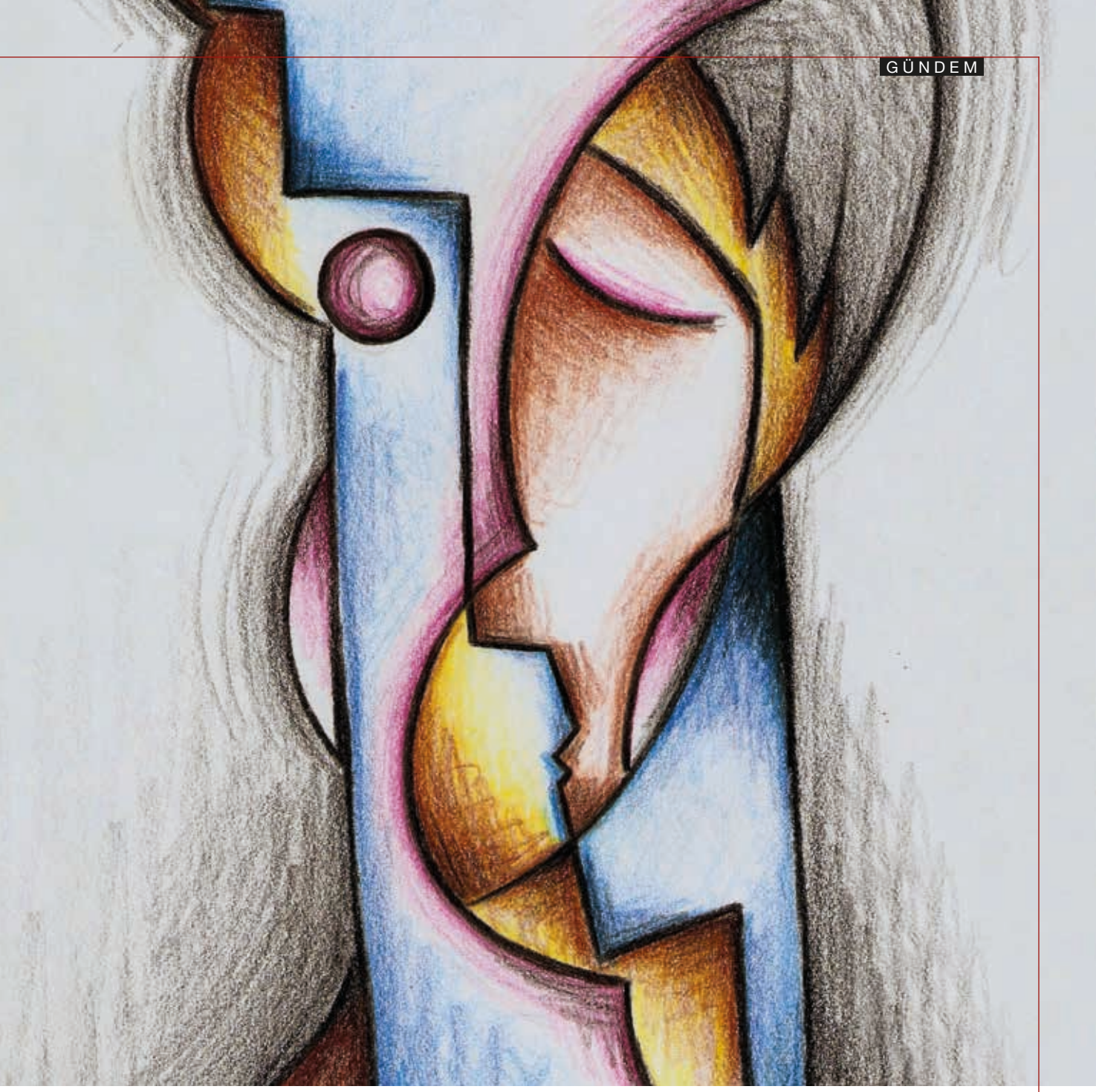

İNSANDAKİ ENFÜSİ VE AFAKİ BOYUTUYLA NEFİS

Murat KALIÇ | Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

İyilik ve kötülüğe meyyal olarak çift kutuplu bir karakter arz etmesiyle insanda merkezi bir konum edinen nefsin, kul-Yaratan ilişkisi düzleminde içten dışa ve dıştan içe seyreden etkin bir hareket alanı bulunmaktadır.

Dış gözlemle sınırlı varlık olarak müşahede edilen insan, iç dünyasında engin bir yapıya maliktir. Aslı/vasfı tam manasıyla saptanamayan söz konusu müktesebat, öteden beri nefis ve mahiyeti etrafında deveran eden tartışmaları gündeme taşımıştır. Ontolojik açıdan birçok bahse konu olan bu potansiyel, temelde insanın psikofizyolojik yönü ile yakından ilintilidir. Bu kapsamda, nefis ve bedenin mezcedilmiş bir bütünlük arz etmediğini; aralarında liderlik-itaat şeklinde kategorize edilebilecek bir ilişkinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Diğer taraftan, bedenin yanında ruhi veçhesi de bulunan nefiste, ikili bir çekim alanı göze çarpmaktadır. Bu sebeple, tek bir nefse sahip insanoğlunda, zaman zaman birbirine zıt güçlerin aynı anda aktif olduğunu; dolayısıyla bu durumun faal bir mücadele alanı oluşturduğunu ifade etmek imkân dâhilindedir. Kadim gelenekte de çok yönlü olarak ele alınan nefis kavramı, bu silsilenin önemli unsurlarından biri olan Gazali'de (ö. 505/1111) ana hatlarıyla öfke ve şehvet yönüyle öne çıkarılmış, akıl nimetiyle bu iki kuvve dengelendiğinde ise insana, Yaratıcıyı ve çevreyi tanıma olanağı verilmiştir. (bkz. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, İhyâu Ulûmi'd-dîn, Dâru'l-ma'rife, Beyrut t.y., III, 58.)

İyilik ve kötülüğe meyyal olarak çift kutuplu bir karakter arz etmesiyle insanda merkezi bir konum edinen nefsin, kul-Yaratan ilişkisi düzleminde içten dışa ve dıştan içe seyreden etkin bir hareket alanı bulunmaktadır. Dinde kullukla alakalı tüm unsurları içine alan bu bütünlük, savunucu ve kurucu dinî disiplin kelam ilminde, Yaratıcıyla kulun iradesinin kesişmesi anlamında "tevfik"; ayrışıp uzaklaşması manasında da "hizlân/hirmân" olarak karşılık bulmuştur. (bkz. Abdurrahmân b. Nâsır el-Berrâk, Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye, Dâru't-Tedmuriyye, Riyâd 2008, I, 80-81.) Diğer bir ifadeyle, Allah'ın kulundan razı olup olmamasını, nefsin zikredilen döngüsel hareketleri tayin etmektedir. Bu meyanda, dinî pratiklerin motivasyon kaynağı olan nefis murakabesi ve(ya) muhasebesi de sözü edilen rıza halini ayakta tutan aksiyonel bir ameliyedir. Nefsin şuur üzere olmasını gerekli kılan bu durum, onun manevra kabiliyetini aktif olarak ortaya koymaktadır.

Modern dönemde maddeye aşırı yönelimin sonucunda kesben zenginleşip kalben fakirleşen insanın psikoza girdiğini; kibir, enaniyet vb. olumsuz vasıfların egoyu besleyerek kişisel ilişkileri gölgelediğini ve son tahlilde insanlığın birbirinden uzaklaşıp kutuplaştığını ifade etmek izahtan varestedir.

Diğer taraftan, nefis ile alakalı içsel süreçler, sezgisel boyutu ağır basan ve birçok değişkenden etkilenen insanla Yaratıcı arasındaki bağlantının sonucunda ortaya çıkan dinî istikamet formlarına doğrudan etki etmektedir. "Dindarlık tipolojileri" olarak yansıma bulan bu etkileşim, ilk olarak Amerikalı psikolog Gordon Allport (ö. 1967) tarafından ele alınmıştır. Nefsin biçimlendirdiği kişilik özelliklerinden yola çıkarak, dindarlık temayüllerini bireyin dini yaşama biçimi ve bu konudaki samimiyeti kapsamında inceleyen Allport, "içdüdümlü" ve "dışgüdümlü dindarlık" şeklinde iki tür yönelimden bahsetmektedir. Bu bağlamda içgüdümlü dindarlık anlayışı, hayata dinî perspektiften bakmaya ve diğer bütün düşüncelerin üstünde kabul edilen din olgusuna, mutlak bir şekilde teslim olmaya dayanmaktadır. Dışgüdümlü dindarlıkta ise din; toplumda mevki elde etme, başkaları nezdinde itibarlı olma, korkuları yatıştırıp güven temin etme, sıkıntılar için teselli, yoksunluklar için telafi gibi insanî birçok istek ve ihtiyacı karşılayan pratik sonuçlarıyla, benliğin hizmetinde ve savunmasında kullanılan elverişli bir araçtır. (bkz. Ali Köse-Ali Ayten, Din Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, ss. 115-116.) Öte yandan bahse medar husus, toplumsal zeminde bireyi, içinden gelerek ve özgür iradesiyle ortaya koyduğu eylemleri açısından "aktif ahlak" idealine ya da davranışlarının çıkış noktasını çeşitli kural ve kısıtlamaların belirlemesi cihetiyle "pasif ahlak" eğilimine sevk etmektedir. Buna göre, kişinin temel motivasyonunu belirleme fonksiyonu ile yeter sebep olarak öne çıkan nefsin; Yaratıcı, eşya ve hadiseyle ilgili birçok meselede aktif rol üstlendiğini söylemek mümkündür.

Özelde İslam dini olmak üzere

tüm dinlerin insana dönük nihai amacı; kendilik algısı gelişmiş, özünü bulan/bilen, çevresine karşı edilgen tutum sergileyen, hayatı anlamlandıran; hülasa, "insan-ı kâmil" olarak muttasıf bir kişilik modeli ortaya koymaktır. Bu noktada Hz. Peygamberin (s.a.s.), insanın nefis ile öteden beri var olan ilişkisine hangi zaviyeden baktığına temas etmek yerinde olacaktır. Bu açıdan öncelikle, fizyolojik olarak yaşlanmaya karşın, kişide ruhi yönden ihtiyarlamayan mal edinme ve tul-i emel arzusunun (bkz. Müslim, Zekât, 38 [1047]; Tirmizi, Zühd, 28; İbn Mace, Zühd, 27.), bireyin oluş ve erişinin önündeki iki mühim engel olduğunu zikretmek gerekir. Bu doğrultuda atılması lazım gelen adımı; "Akıl sahibi; nefsini aşağılayan ve ölüm sonrası için çalışan kimsedir..." (Tirmizi, Sıfatü'l-kıyâme, 25; İbn Mace, Zühd, 31.) ifadesiyle açıklayan Hz. Peygamber, nefsin ontolojik anlamda yükselip yukarılara çıkmak istediğini, onun bu çıkışlarını bastırıp kontrol altına almanın akıl sahiplerinin kârı olacağını; aksi bir durumun ise kişiyi ebedi hüsrana sürükleyeceğini, koruyucu ve önleyici bir üslupla işareten dile getirmiştir. Tam da bu noktada Mevlana'nın; "Geminin içindeki su, gemiyi batırır; gemi altındaki suysa, gemiye arka olur." (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Mesnevî ve Şerhi, Şerh: Abdülbâkî Gölpınarlı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985, I, 242.) sözü, nefis-insan mücadelesi neticesinde tebarüz edecek felaket ya da selameti, tüm gerçekliğiyle gözler önüne sermektedir.

Modern dönemde maddeye aşırı yönelimin sonucunda kesben zenginleşip kalben fakirleşen insanın psikoza girdiğini; kibir, enaniyet vb. olumsuz vasıfların egoyu besleyerek kişisel ilişkileri gölgelediğini ve son tahlilde insanlığın birbirinden uzaklaşıp kutuplaştığını ifade etmek izahtan varestedir. Hâl böyleyken, iyiliğe ihtiyacın gün geçtikçe arttığı fesad-ı zamanda, anılan hasleti en yalın ifadesiyle "güzel ahlak" olarak tanımlayan Hz. Peygamberin (bkz. Müslim, Birr ve Sıla, 5 [2553]; Tirmizî, Zühd, 52.) bu külli yaklaşımından, nefsin tekâmül sürecinin sonundaki olgun meyvesinin, dinin önem atfettiği ahlaki pratikler olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla, kendini arayan modern insanın, anlamı ıskalayan birtakım çıkmaz yollara sapmayı bırakıp Yaratanla doğrudan bağ kurması, bahsi geçen müspet neticeyi temin edecek kayda değer bir çabadır. ■

Emin GÜRDAMUR - Ali AYGÜN

PROF. DR. EKREM DEMİRLİ:

"Özgürlük nefsin arzularına karşı durabilmektir."

İslam'ın temel kaynakları referans alındığında nefisle ilgili neler diyebiliriz, nefis nedir?

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda nefis bazen insanın kendisi bazen ondaki kötü nitelikler, daha doğrusu ham niteliklerdir. Şeriat ve ahlak terbiyesinden geçmemiş nitelikler veya o niteliklerin kaynağı anlamında kullanıldığını görüyoruz. Ancak daha sonra gelişen süreçte, özellikle nas yorumculuğunda, kavranmasının çok da basit olmadığı, problemli bir kavram olduğu fark ediliyor. Acaba insanın davranışlarını yönlendiren ana saik nedir? İnsanda acaba bir iyi bir de kötü taraf mı var? Bir düalizmden mi söz edeceğiz insan davranışlarında? Ruh, akıl, nefis, dürtülerimiz, içgüdülerimiz var. Birden çok kavram ortaya çıkınca nefis bunların hangisine karşılık geliyor diye ciddi bir problem ortaya çıkmış. Velhasıl bu tartışmalar devam etmiş. İslam ahlakçıları, müfessirler bunu tartışmışlar, sufiler bunu tartışmışlar. Kanaatime göre tam kesin bir çözüme ulaşamamışlar, çünkü hem bu konuda kavram fazlalığı var hem de bu konudaki bakış açısının farklılığı tam anlamıyla nefis nedir, sorusuna cevap vermeye müsait değil. Bugün bile burada sorun var. Biz günlük hayatımızda nefis tabirini nadiren olumlu anlamda kullanırız. Nefse uymak tabiri olumsuz bir içerik kazanır. Genel kabulü dikkate alırsak, nefis daha çok bizim tabi yönelimlerimizi, dürtülerimizi, içgüdülerimizi, hemen gerçekleştirmek istediğimiz arzularımızı, herhangi bir meşruiyet, kaide, kural kabul etmeden maksadına varmak isteyen, menfaatini elde etmek isteyen yönlerimizi ifade ediyor. Bir bakıma ham insan, ham duygularımız gibi düşünülebilir.

> **Özgürlüğün tarifi herhalde en zor kavramlardan birisidir. Özgür derken tam olarak ne anlayacağız, ne ifade edeceğiz. Filozoflar önce şunu tartışmışlar: İnsan özgür müdür, özgür olabilir mi? Günlük hayatta insanlar özgürlüğün çok kolay tarif edilebileceğini zannederler.**

Nefisten bahsettiğimiz zaman terbiye ve tezkiyeden de bahsetmiş oluyoruz geleneğimiz içinde. Bu kavramları içerikleriyle beraber zamana nasıl taşıyabiliriz? Bu zamana yabancı süreçler midir bunlar?

Ben şahsen, ilk geldiği zamana da yabancı olduğunu düşünüyorum. Ya da eğer ilk geldiği zamana, burada Kur'an-ı Kerim'den, hadis-i şeriflerden, İslam'ın öncesinde öteki peygamberlerden söz ettiğimizde, öteki insanlara ne kadar yabancı veya yakınsa bugüne de o kadar yabancı veya yakın olduğunu söyleyebiliriz. 4-5 bin yıllık insanlık tarihinde bu kavramlarda çok fazla değişme olmadı. İlk zamanlarda da insanlar peygamberin kendilerine söylediğine bazen olumlu bazen olumsuz tepki veriyorlardı. Şunu kabul etmek lazım günlük hayatımızda şu veya bu gerekçelerle herkes nefsinin her arzu ettiğini yapamayacağını, her içinden geleni elde edemeyeceğini kabul eder. Bu bakımdan dinin dışında da hayatın içerisinde bir nefis terbiyesi, tezkiyesi kavramı vardır. Genel bir kabul var, insanın özgürlüğü, başkasının özgürlüğünü tehdit ettiği yerde biter. Bu açıdan baktığımız zaman arzularımız frenlenmiş oluyor. Bir başkasının arzuları tarafından sınırlanmış oluyor. Dolayısıyla hiç kimse sınırsız arzu sahibi değil. Yeryüzü zaten buna müsait değil. İmkânlarımız buna müsait değil. Bu nedenle ister istemez arzularımız engellenmiş oluyor, onlara ket vurmuş oluyoruz, içimize atmış oluyoruz. Dini olsun ya da olmasın bir anlamda bir nefis terbiyesinden, tezkiyesinden bahsetmek, insanın frenlenmesinden bahsetmek gerekiyor. Günlük hayatta da biz bunun izlerini görüyoruz. Fakat din geldiğinde nefis terbiye ve tezkiyesini iki açıdan değiştiriyor: Birincisi kullandığı araçlar bakımından, ikincisi maksadı bakımından. Önce maksadını söyleyelim. Terbiye ve tezkiyesinin maksadı, nefsin Allah'a yakın bir yol tutması, Allah'a yaklaşmasını sağlamasıdır. Bu bakımdan bütün Müslüman disiplinler, bilimler insan terbiyesinin Allah'a yaklaşmak üzere olması gerektiğini kabul etmişler. Dolayısıyla maksat bu şekilde belirlendikten sonra artık araç ve gereçlerin buna göre şekillenmesi gerekiyor. Bize katkı sağlayacak amaçlar neyse ona göre

düzenlemek gerekiyor. Hem araçlar hem de amaçlar bakımından İslam, geleneklerde bulunan nefis terbiye yöntemini değiştirmiş oluyor.

Nefsin zincirlerinden kurtularak elde edilen özgürlüğün yanı sıra bir de modern zamanların getirdiği sahte özgürlükler var. Bu ikisini ayırt etmede tasavvuf belirleyici bir kriter olarak kullanılmaya müsait midir?

Anlam kargaşası da diyebiliriz. Önce şunu tespit etmek lazım: Özgürlüğün tarifi herhalde en zor kavramlardan birisidir. Özgür derken tam olarak ne anlayacağız, ne ifade edeceğiz. Filozoflar önce şunu tartışmışlar: İnsan özgür müdür, özgür olabilir mi? Günlük hayatta insanlar özgürlüğün çok kolay tarif edilebileceğini zannederler. Hâlbuki düşünürler bir defa özgür olup olmadığımızı tartışarak konuya başlıyorlar. Genellikle bu konuda olumsuz kanaatler olumlu kanaatlerden daha fazla. Burada dini olan geleneklerden bahsetmiyorum. Din dışı geleneklerden, zihni, felsefi olan geleneklerden söz ediyorum. Buna sadece İslam ve İslam'ın çevresindeki gelenekler de değil. Doğu'ya, Hindistan'a gidin, Batı'ya gidin Grek felsefesine kadar veya zamanlar açısından eski dönemlerden modern dönemlere kadar hemen bütün toplumlarda özgürlük çok ciddi bir problemdir, tarifi çok zor bir meseledir. Belki bu mevzuları hiç dikkate almamış, ciddiye almamış insanlar; bu problemi fark etmiyorlar, özgürlüğün çok anlaşılabilir bir şey olduğunu düşünüyorlar. Bunu da anlatmak için, içimizden gelenleri yapmak, diyorlar. Kavram hakkında fikrimiz yok. Kavram hakkında fikrimiz olmamasının sebeplerinden birisi insan kimdir, hakkında yeterince fikrimiz yok. İnsan hakkındaki zihni boşluğumuz bu kavrama da yansıyor. Sadece buna değil tabi bütün öteki kavramlara da yansıyor. İnsanlık tarihinin en yüceltilmiş kavramı özgürlüktür. Fakat bu özgürlüğün ne olduğunu baştan beri bilmiyoruz. Grek felsefesinde mağara istişaresi vardır. Mesele mağara ile anlatılır. Mağaranın içerisinde olmak özgürlüğün yitirilmesidir. İnsanların özgürlükten uzak olmaları anlamına gelir. Mağaranın dışına çıkarak bir filozof, özgürlüğü, düşünceyi, aydınlanmayı aramış olur. Bu tartışma, bütün dönemlerde devam etmiştir. İslam

bakımından da bu böyledir. Özgürlük gerçekte nedir? Özgürlük, aklımıza geleni yapmak mıdır, yoksa kendimizi durdurabilmek, kontrol edebilmek midir? Bir talebe düşünelim. İlkokul yıllarında. Aklına gelen her şeyi, her hevesini yerine getirse o zaman yirmili yaşlarda özgür olma şansı kalmayacaktır, çünkü madde bağımlısı olmayacaktır, herhangi bir başarısı olmayacaktır. Onun başarılı bir insan olabilmesi, heva ve hevesine karşı mücadele etmesine bağlıdır. Eğer heva ve hevesine uymak bir özgürlükse özgürlüğü reddederek bir başarıya gelmesi mümkün olabilir. Dolayısıyla günümüzde cevabını vermemiz gerek soru şu: Acaba özgürlük dediğimiz şey nedir, içimizden gelen her şeye uymak mıdır, yoksa başka bir şey midir? İçimizden gelen şeyler bize ait şeyler midir, yoksa dışardan kaynaklı bir dürtü müdür? Bu konularda sadece Müslümanların değil aslında yeryüzündeki bütün insanlar tartışmışlardır. Bugün Türkiye'de bu tartışmaları daha fazla yapmamız gerekiyor. Çünkü Türkiye'de bir kanat ısrarla özgürlüğün içinden geleni yapmaktır, diye dikte ediyor. Ben şahsen özgürlüğün şu şekilde tarif edilebileceği kanaatindeyim: Özgürlük, reddedebilmektir, nefsin arzularına karşı durabilmek, direnç gösterebilmektir. İnsan çok iştahlı olabilir ve birkaç sene sonra sağlığını bozacak şekilde yemek yiyebilir. Yani o iştahın gereğine uyabilir. Şimdi bu özgürlük müdür, değil midir? Ben şahsen ibadetin, özgürlük olduğunu düşünüyorum. Bu bir slogan değil, üzerinde düşünülmesi gereken bir ifadedir. Modern dünyaya bunun anlatılması lazım tabi. İslam mirasını dikkate alarak söylüyorum bunu.

Özgürlük ile ferdiyet, birbiriyle yakın ilişki içinde olan, hatta alışveriş halinde bulunan iki kavram. Bugün din bahane edilerek bu alışverişe halel mi getiriliyor?

Müslüman entelektüeller, insanın dürtüleriyle aklı, zihni arasında bir karşıtlık koyuyorlar. Dürtülerimize karşı direnerek aklımızın daha evrensel tarafımızın güçlenmesini ve öne çıkmasını savunuyorlar. Bu evrenselliği ise daha sonra dinle özleştiriyorlar, dini olanla evrensel ve hakiki olan aynı şeydir, anlamında kullanıyorlar. Buradan ibadetle özgürlük arasında bir irtibat kuruyorlar. Bu, şu demek değildir: din geleneğe dönüştüğü zaman özgürlüğü doğrudan sınırlayıcı bir anlam kazanabilir, sınırlayıcı hale gelebilir. Müslüman toplumların geleneklerinde bu sorunun çok ciddi olarak yer aldığı kanaatindeyim. Günümüz toplumlarında kullanılan özgürlüğün pozitif anlamlarıyla çelişen geleneksel yapılarımız, durumlarımız var. Bunların dinden kaynaklandığı kanaatinde değilim, dindarların da bu geleneksel yapılarının eleştirilmesi kanaatindeyim. Nihayetinde din bizi bir yere taşımak istiyor. O taşıdığı yerdeki adımız paradoksal bir şekilde köle ve özgür. Allah karşısında özgürleşmek aynı zamanda yeryüzüne ve yeryüzünün araç gereçlerine karşı bir hürriyeti içeriyor. Aslında tasavvuf da bu ana fikir üzerine kuruludur. Normal şartlarda bunun dayandığı gerekçeler ortaya konulmadığı sürece bu bir iddia olarak kalır. Keyifli bir slogan da olabilir. Ama bugün bizim İslam toplumlarının kaderini, bugün yaşadığı durumu bu ana kavram açısından muhasebe etmemiz lazım. Dini hedeflediği böyle sosyal yapılar mıydı yoksa başka bir şey miydi? Bu özgürleşmeyle birlikte ferdiyet kavramı öne çıkıyor. İslam düşünce ve ahlakının en önemli kavramlarından birisinin, özgürleşmeyle birlikte ferdileşme olduğu kanaatindeyim. Bu, günümüzde doğru anlaşılmıyor. Fert, fertleşme doğru anlaşılmıyor. Ferdileşme tevhidin istizam ettiği bir kavramdır. Cenab-ı Hakk'ı birlememiz, onun birliğini kabul etmemiz bizi de fert kılan bir şeydir. Bu anlamıyla fert, tamlık anlamına gelir. Ben her ne kadar sosyal cemiyet içerisinde var olsam bile bir ad, kimlik kazanmam ancak bir tekâmülle, ahlaki yetkinleşmeyle mümkün olabilir. Tevhidinin bireysel alandaki karşılığı ya da ahlaki yetkinleşme alanındaki karşılığı fert haline gelmektir. Yani çevremden bağımsızlaşarak kendi kendime karar verebilmek. Allah'a (c.c.) imana şahitlik ediyorum. Ya da dinin temel meselelerine şahitlik ediyorum. Kimse benim adıma bu işi yapamıyor. Tövbeyi kimse benim adıma yapamıyor. Bu bakımdan cemaat kavramının da bir fert kavramı olduğu kanaatindeyim. Cemaat derken dindeki cemaat anlamında söylüyorum bunu. Biz cemaat içerisinde, toplum içerisinde daha farklı bulunuruz. Cemaat içerisinde kendi görüşümüzü mutlaka beyan ediyoruzdur. İmam bizim adımıza konuşmuyor. Biz ordayız ve bizi kendi irademizle orda bulunuyoruz. Bu nedenle özgürlükle ferdiyet arasında ilişki kurmamız lazım ve dinin toplumsal canlıdan böyle bir birey, fert çıkardığını veya bunu çıkartmak istediğini kabul etmemiz lazım.

Ferdiyet meselesinin altını çiziyorsunuz. Modern dinî yapılara baktığımız zaman, sanki nefis terbiyesi insanları içe doğru özgürleştirmek yerine, dışa doğru hizalamak üzere bir uygulama olarak göze çarpıyor.

Bu olabilir çünkü bireyselleşme hem kolay bir şey değildir hem arzulanan bir şey değildir. İnsanlar günlük hayatta özgürlüklerine çok düşkün olduklarını söylerler. Kendi iradeleriyle hareket etmek istediklerini söylerler. Ama böyle değildir. Hiç kimse özgür olmak istemez. Herkes sahiplenilmek, çevresi tarafından kuşatılmak ister. Özgürlük savunduğumuz ama fiilen yüzleşemediğimiz ya da kaldıramayacağımız bir şeydir. Ben şahsen mesela, ibadetlerde bunu görürüm. İnsanın buradaki dilemmasını görürüm. Mesela, yaptığımız hayırlara her zaman başkasını şahit tutmak isteriz. Çünkü bireysel olarak yetinemeyiz. Kendi kendimizle yetinemeyiz. Din başkalarını şahit tutmayı riyakârlık olarak kabul ediyor. Din, Allah'ın şahitliğiyle yetinebilmeyi istiyor. Bunu ihlas olarak görüyor. Şu kavramlar arasında zorunlu bir ilişki vardır: İhlas, hürriyet ve ferdiyet. Bunun altını çizmek lazım, günlük hayatta ne kadar söylenirse söylensin. Herkes özgürlüğünü birisine havale etmek ister. Yine şu ayeti kerimeyle irtibat kurabiliriz: "Emaneti göklere ve yere arz ettik, onlar kabul etmedi, insan kabul etti" diyor. Bu emanetin özgürlükle bir irtibatı var. Dolayısıyla doğal bir yüktür. Kaldırılması güç bir yüktür. Yunan tragedyasında bir şey anlatılır. Bir kahramanın dünyayı sırtında taşıması. Bir ceza şeklinde. Özgürlük, dünyayı sırtında taşımak demek aslında. Onun altında ezilmek demek. Bu nedenle kimse özgürlüğe düşkün değildir. Özgürlüğün peşinden koşmaz. Daha çok başka kavramlarla özgürlüğü sulandırır. En sevdiğimiz şey, çevredir. İhata edilmişliktir. Kartvizit taşımaktır, filancanın yakını olmaktır. Bunlar hep bağımlılık biçimleridir. Mesela özgürlüğümüze düşkün olsaydık toplumda televizyon kullanımı bu kadar fazla olmazdı. Cep telefonu kullanımı bu kadar fazla olmazdı. Yani Türkiye'de yalnızlık, biraz sonrası psikolojik bozukluğa veya davranış bozukluğuna yol açan süreç olarak görülüyor. Biz bunu böyle görüyoruz. Tarikatlar veya cemaatler bu zemin üzere şekillendiğinde, nefis terbiyesi üzerinde yanlış uygulamaların ortaya çıkacağı bellidir. İnsan bunu talep ediyor çünkü. İnsan hürriyet talep etmiyor, ferdiyet talep etmiyor. Geniş bir ihvan zümresi talep ediyor. Geniş bir network, ağ talep ediyor. Dolayısıyla tarikat uygulamaları ya da cemaat uygulamaları buna göre şekilleniyor. Ama bilmek lazım ki, İslam'ın esas, derindeki ideali, ferdileşme, özgürleşme ve ihlastır.

> **İnsanlar günlük hayatta özgürlüklerine çok düşkün olduklarını söylerler. Kendi iradeleriyle hareket etmek istediklerini söylerler. Ama böyle değildir. Hiç kimse özgür olmak istemez. Herkes sahiplenilmek, çevresi tarafından kuşatılmak ister.**

"Nefsini bilen Rabbini bilir." sözü üzerinde konuşacak olursak, insanla yaratıcısı arasında bu kadar sıcak ve ontolojik bağ, ne anlama geliyor?

Bu sözü anlayabilmemiz için öncelikle şunları söylememiz lazım. Kur'an-ı Kerim'de Allah yeryüzünde bir halife yaratacağını söylüyor. Her neresinden bakarsanız bakın, insanla ilgili halife kelimesi kullanıldığı zaman, Allah'la arasında bir irtibattan konuşmuş oluruz. Çünkü halife, en azından dilsel anlamında halef-selef kavramıyla ilgilidir. Böyle bir kelime, böyle bir kavram kullanıldığında Cenab-ı Hakk'ın bir yükümlülükle görevlendirdiği ve kendisiyle ilgili bir yükümlülük yüklediği bir varlıktan konuşmuş oluyoruz. Kur'an-ı Kerim'de geçtiği üzere, melekler bu duruma binaen biz şunu şunu yapıyoruz, diyerek Cenab-ı Hakk'ın başka bir yönüyle ilgili bilgi veriyorlar bize. Yani takdis ve tespihten söz ediyorlar. Demek ki halifelik de Allah'la ilgili bir mesele. Bir diğer konu, şeytanın ve meleklerin Âdem'e secde etmekle memur edilmesi. Şimdi bu da insanın Allah'la irtibatını gösterir. Başka bir mesele, ilahî isimlerin veya herhangi bir şekilde isimlerin öğretilmesi var. Sufiler onu ilahi isimler olarak alırlar, diğerleri eşyanın isimleri olarak, daha belirsiz anlamda alırlar. Fark etmez bu, çok da önemli değil. Buradan baktığımız zaman insanla ilgili çok özel bir durumla karşılaşırız. Emaneti yüklenmesinden söz ediyor Cenab-ı Hak. Göklerin ve yerin kaldıramadığı emanet neydi, diye düşünmemiz lazım. Tin suresinde insanın "ahsen-i takvim" üzere yaratıldığından söz ediliyor. Bütün bunlara baktığımız zaman insanın yeryüzünde öteki varlıklarla benzer bir varlık olmadığını anlayabiliriz. İnsanın farklı bir durumu var. Farklı özelliği var. Ve insan bu özellikle ve bu gayeyle yeryüzüne geldi. Buhari'de geçen bir hadisi şerif, Allah'ın (c.c.) insanı kendi suretinde yarattığını söylüyor. Yorumcular bunun üzerinde konuşuyorlar. Şahsi kanaatim yorumların

önemli bir kısmının hatalı olduğu. Çünkü "Allah'ın sureti" kelimesini kabullenmedikleri için oradaki "suret" kelimesinden uzaklaştırmak için tevillerde bulunuyorlar. Ama bu ayetlerle o hadise baktığımız zaman konu daha iyi anlaşılıyor. Allah'la insan arasında yüksek bir irtibat tesis edilmiş oluyor.

Biz bunu marifet kavramıyla anlatabiliriz. Bu Allah'ı tanımadır, bilmedir. Ya da diyelim ki bunun ilk hali, ilk kavramlaştırması Allah'a ibadettir. Bir insanın yeryüzündeki varlığı Allah'ı tanımaksa, ibadet etmekse bunun insana dair bir ilgisi olması lazım. Yani ben eğer Allah'a ibadet ediyorsam ve Allah'ı tanıyorsam bunun benle de bir ilgisi olması lazım. Sufiler tam buradan hareket etmişlerdir. İnsan neyi merak ediyor? Kendisini tanımayı merak ediyor. Yeryüzündeki bütün mücadelelerimiz aslında ben kimim sorusuna cevaptır. Ben kimim sorusu zorunlu olarak bu maksatlarla ilgili. Şöyle düşünün, benim maksatlarım şunlar ise, o zaman ben o maksatlara göre yaratılmış bir varlığım. Şunu fark ediyoruz ki insan maksadından hareketle tarif edildiğinde Allah için veya Allah'la ilgili bir nedenle yaratılmış bir varlıktan konuşmuş oluyoruz. Siz kendinizi bu maksada göre tarif edince kendinizi tanımış oluyorsunuz. Dolayısıyla Allah'ı tanıdıkça kendinizi, kendinizi tanıdıkça Allah'ı tanımış olacaksınız. Genel ilgi budur. İnsanın maksadına göre tanımlanması. Bu bize insan nedir sorusunun cevabını kazandıracak.

Acaba, gerçekten insanın kendini tanıması ne demektir? Günümüzde popüler ifade biçimleri olarak kullanıma giren, "kendini keşfetmek, kendini tamamlamak" ifadeleri bu hakikatin neresine düşer?

Kendini bilmek. Bu kavram galiba günümüzde bağlamından o kadar kopartılmış ve o kadar çalınmış bir kavramdır ki, biz bütün Müslüman entelektüellerin buna karşı bir mücadele vermesi lazım. Psikologlar, sosyal bilimciler veya toplum nezdinde konuşmaya çalışanlar, ikincil, üçüncül meslek sahipleri, bunlar, insanın kendini tanıması, kendini keşfetmesi gibi herhangi bir şekilde çerçevesi belli olmayan, maksadı, yöntemi belli olmayan bana göre boş bir kavramlaştırma üzerine duruyorlar. Sloganik bir şeyden söz ediyorlar. Kasıtlı ya da kasıtsız olarak. Tasavvuftaki

kendini bilmeyle bunun arasında bir irtibat kuruluyor. Benim kanaatime göre bu ikisi arasında hiçbir irtibat yoktur. Tasavvufta kendini tanımak, kendini keşfetmek, yeteneklerini fark etmek. Bununla alakası yoktur. Bu tartışmalar içerisinde zihnimize şunu yerleştirmemiz lazım. Kendini bilmenin sağlaması insanın bir Rabbe ulaşmasıdır. Bu bir matematiksel formüldür. Bu tarife göre insan kendi kendini asla tarif edemez. Bilemez.

Bir deist kendisini tarif edemez. Burada insan ancak daha büyük bir bütünle veya daha büyük bir hakikat içerisinde tanımlanabilir. Bu muhakkak Allah'tır denmektedir. Bu ifade bunu demektedir. Dolayısıyla bu ifadeyi klasik literatür içerisindeki tartışmalarla birlikte, günümüzdeki bu anlamsız söylemlerin dışına çıkartmamız lazım. Burada kendini keşfetmekten, birtakım insanların söz ettiği gibi, kendinle barışmaktan söz edilmiyor. Neden söz ediliyor? Konuşmamızın ilk başına başladığımız yerde, nefsin dürtülerine karşı aklımızın ve ruhumuzun evrenselliği arasındaki çelişkiden hareketle, insanın daha evrensel nitelikler kazanmasıdır. Şöyle mesela. Müslümanlar Cenab-ı Hakk'ın isimleri olduğunu öğrendiler. Sonra bu isimleri incelediklerinde Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin aynı zamanda ahlak ilkeleri olduğunu fark ettiler. Mesela Cenab-ı Hak rahmandır. Bu bir merhamet ilkesidir. Âlimdir, bu bir bilgi ilkesidir. Cenab-ı Hak mürittir, iradedir. Kerimdir, cömertlik. Bunlar ahlaki ilkelerdir. Eğer biz Allah için bir maksada göre yaratılmışsak veya Allah tarafından belirlenmiş bir maksat için yaratılmışsak o zaman bu ilkelere göre yaşamamız lazım. Yani bu ilkelere göre o maksadın gerçekleşmesi lazım. Halife olmak bu demektir. Bu durumda Müslüman âlimler, ilahî isimler bizim Allah'a gideceğimiz yoldur, aynı zamanda maksadımıza varacağımız yoldur, demişlerdir. İnsanın kendini bilmesi demek, kendini ahlaki vasıflarla donatması demektir. Ben mesela gerçekte dinin söylediği evrensel merhametle nitelenirsem kendimi bilmiş olabilirim. Zalim bir adam kendini bilemez. Mesela benim içimden bu geçiriyordu, diye kendini bilme biçimi yoktur. Bir yalancı kendini bilemez. Bu işi için de geçerlidir. Kibirli bir insan kendini bilemez. Kendimizi bilebilmemiz demek, Cenab-ı Hakk'ın söylemiş olduğu, kendinde bulunan o vasıflara göre yaşamamız demektir. O zaman şöyle bir noktaya gelebiliriz. İnsan, bu ahlaki vasıflara göre yaşayacak, kendisinin hakiki bir insan haline getirmek için mücadele edecek. Bunu başardığı zaman da zorunlu olarak Allah'ı bilmiş olacak. O zaman da özgürlükten konuşmuş olacağız. Şunun altını çizmek lazım. Sufiler, arifler için "ahrar" tabirini kullanmışlardır. Yani hür insanlar. Bu çok büyük bir iddiadır. Bugün modern dünyada Müslüman düşüncenin hareket etmesi gereken kavramlardan bir tanesi budur. Zevklere karşı, tüketime karşı direnmedir. İslam üniversal bir ahlaktan söz ediyor. Günümüzde Müslüman toplum çok ciddi sıkıntılar yaşadığı için yerelleşme temayülümüz var. Hep öfkeyle düşünüyoruz, kızarak düşünüyoruz, yerel düşünüyoruz. Bu yerelleşme neticesinde birbirimizle çok kavga ediyoruz. Müslüman cemaatler, gruplar. Böyle bir ufku kaybediyoruz. İslam bir kabileye evrensel bir din olarak geldi. Bugün iki milyar Müslüman var, o iki milyar Müslüman ise İslam'ı bir kabile inancına indirgiyor. Bu da bir kendini bilememe ve Rabbini bilememe meselesi. Kendini bilemediğin zaman, aslında Rabbin, âlemlerin Rabbi olduğunu da unutuyorsun.

> **Kendini bilmek. Bu kavram galiba günümüzde bağlamından o kadar kopartılmış ve o kadar çalınmış bir kavramdır ki, biz bütün Müslüman entelektüellerin buna karşı bir mücadele vermesi lazım.**

1969 Rize-İkizdere doğumlu. 1993'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra 1995'te Abdullah İlâhî'nin Keşfü'l-Vâridât'ı adlı teziyle yüksek lisansını; 2003'te de Sadreddin Konevi'de Marifet ve Vücûd başlıklı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Halen İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalı'nda öğretim üyeliğini sürdüren Demirli, çalışmalarını ağırlıklı olarak iki alanda sürdürmektedir: Birincisi Konevi şârihleri ikincisi ise İbnü'l-Arabî. Ekrem Demirli'nin Sadreddin Konevî, Abdürrezzâk Kâşânî, İbn Sina ve İbnü'l-Arabî'den çevirileri, hakemli dergilerde yayınlanmış makaleleri ve ulusal ve uluslararası sempozyumlarda sunulmuş tebliğleri bulunmaktadır.

DİNÎ TEBLİĞDE DİL VE ÜSLUP NASIL OLMALIDIR?

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ | Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

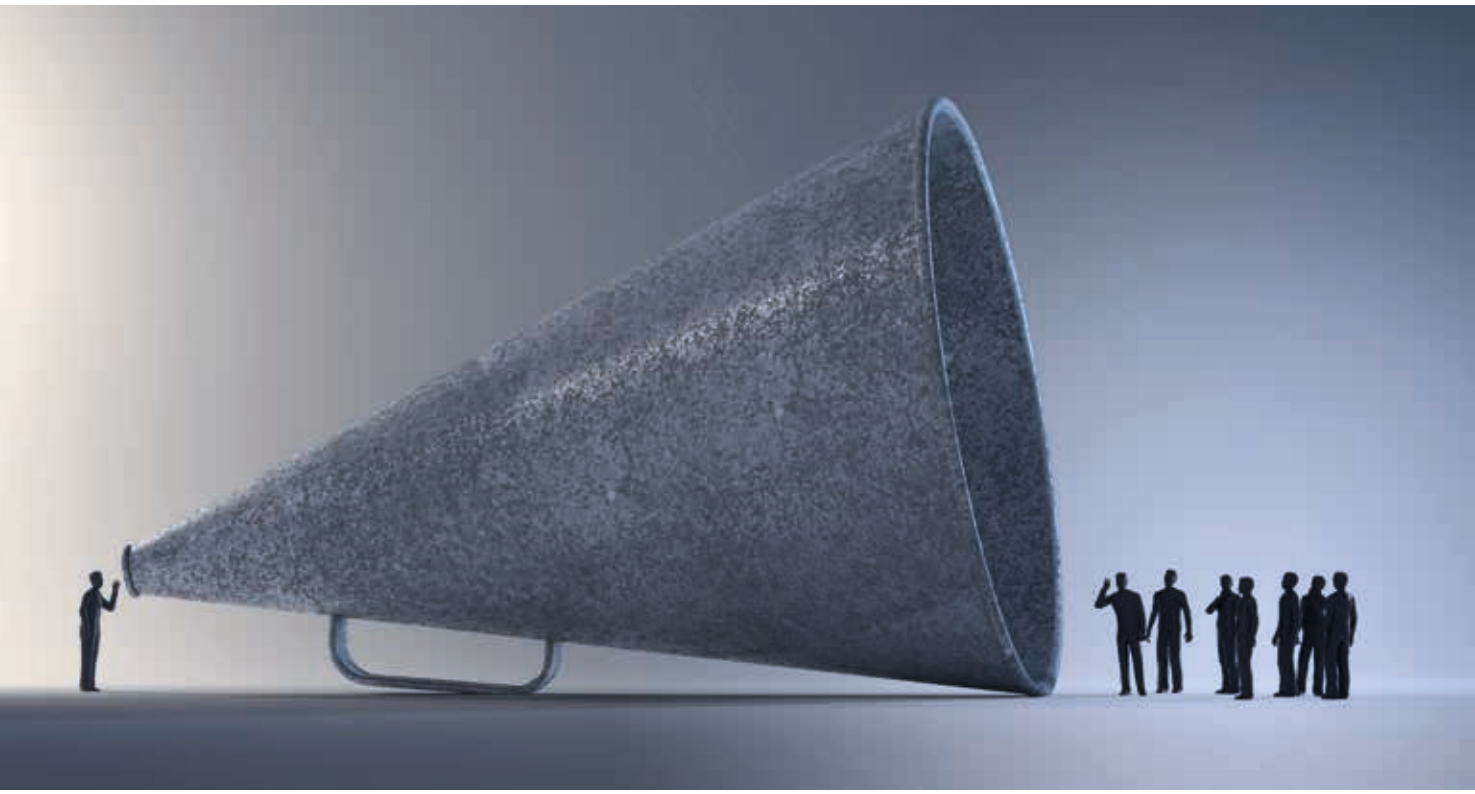

Bütün Müslümanların çetin bir sınavdan geçtiği günümüzde, her mümin, kullandığı dilde, dini kurumlarımıza, kardeşliğe halel getirecek iddia, ifade ve söylemlerden uzak durmalı, özellikle siyasetçiler, yazarlar, akademisyenler, âlimler ve karar verici konumunda bulunan herkes, sorumluluk bilinciyle hareket etmelidirler.

Bir bütün olarak din, insanın Allah'la, hemcinsleriyle ve varlıkla olan ilişkilerini vahiy düzleminde kurar. Gerek kutsal metinlerin dil ve üslubu, gerekse bu metinlerin anlaşılması, yorumlanması ve insanlara anlatılması açısından din dili son derece önemli bir işlev görür. Zira dinin kendisi kadar dinî terim ve kavramlar da saygın ve dokunulmazdır. Bu sebeple kavramların yanlış anlaşılmasına yol açacak bir müdahale, özellikle dinî düşünce alanında birçok problemin doğmasına neden olmakla kalmaz, bilgi, varlık ve değer ilişkileri arasında altüst olmaların yaşanmasına yol açabilir.

Din dili istismar aracı olmamalıdır

Ne yazık ki geçmişte ve günümüzde zaman zaman din, birey ve toplum üzerindeki belirleyici ve yönlendirici gücü sebebiyle; siyasal, ekonomik, kültürel, ideolojik ve belli bir sosyal projeyi meşrulaştırmak için etkili bir istismar aracı

olarak kullanılabilmiştir. Aynı kullanım bazı dinî liderler ve Diyanet İşleri Başkanlığı, ilahiyat fakülteleri, imam-hatip liseleri, Kur'an kursları gibi dinî kurumları gözden düşürmek için de yapılmıştır. Hâlbuki dinin ve değerlerinin kutsallığına halel getirecek, dinî kurumları itibarsızlaştıracak her türlü ima ve istismardan kaçınmak erdemli bir davranıştır.

"Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır." (Bakara, 2/256.) Bu ayete göre insanlara zorla dini kabul etmeleri için baskı yapmak İslami bir yöntem değildir. İman, tamamen hür irade ile gönülden gelen bir kabullenmeye dayalı sevgi işidir. Çünkü temelinde sevgi olmayan hiçbir eğitim ve davet modeli başarıya ulaşamayacağı gibi sevgiyi esas almayan hiçbir din de geniş halk kitleleri arasında yaygınlaşma ve benimsenme imkânına sahip olamaz. (Öcal, Mustafa, Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar, Ankara 1999, s. 59.) Gerçek sevgi, benlik ve egodan sıyrılmış, kısıtlayıcı olmak yerine, genişletici ve kucaklayıcı olan, almak yerine vermeyi tercih eden, pasif bir duygu yerine etkinliği önceleyen bir özellik taşır. (Fromm, Erich, Yaşama Sanatı, (çev. Aydın Arıtan), İstanbul 1986, 28.) Zira iyi niyete, sevgiye, iradenin tercihine dayanmayan ve gönülden benimsenmemiş bir dindarlık, din açısından inkârla eşit tutulan ikiyüzlülük anlamına gelir ve fertte kişilik parçalanmasına yol açar. İslam hiçbir zaman böylesi bir sonuca hoşgörü ile bakmaz. Bu nedenle dijital çağın Müslüman davetçileri dinî tebliğde kullandıkları dil ve üslup alanında birtakım değişikliklere gitmeleri kaçınılmazdır. Bunun başında da kavga diliyle, sevgi ve iknaya dayalı irşat dilini birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü tebliğ dilinde Müslümanlar muhataplarına daima sözün en güzelini, güzellikle ve güzel bir üslupta söylemekle emrolunmuşlardır. (İsra, 17/53; Bakara, 2/83.) Yüce Allah'ın öğrettiği davet ve üslup yönteminde; hikmet, güzel öğüt ve güzel tartışma biçimi vardır. (Nahl, 16/125.) Kur'an-ı Kerim'de gönle dayalı irşat dilinin; kavl-i sedid (Nis,a 4/9; Ahzab, 33/70.); kavl-i ma'ruf (Nisa, 4/5; Ahzab, 33/32.); kavl-i kerim (İsra, 17/23.); kavl-i meysur (İsra, 17/28.) şeklindeki nitelemelerle bahsedilmesi anlamlıdır. Hatta Yüce Allah'ın Hz. Musa ve Harun'dan azgın Firavun'a gittiklerinde ona "kavl-i leyyin" (yumuşak söz) söylemelerini istemesi (Taha, 20/42-44.); Hz. Peygamber'den ise münafıklara karşı "kavl-i beliğ" ile hitap etmesini tavsiye etmesi (Nisa, 4/61-63.) bizim için önemli mesajlar taşımaktadır.

İtikadi ve ameli konularda Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabının yolunu izleyenlerin tabi olduğu ana yol akım, insan doğasına uygun yaşanabilir bir din anlayışını temsil ettiği gibi, dinî tebliğ alanında da ölçülü bir din dilini kullanmayı tercih eder. Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlar "denge toplumu" olarak nitelendirilmiştir.

Her şeyde olduğu gibi din dilinde de ölçülü olmak gerekir

Öte yandan, itikadi ve ameli konularda Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashabının yolunu izleyenlerin tabi olduğu ana yol akım, insan doğasına uygun yaşanabilir bir din anlayışını temsil ettiği gibi, dinî tebliğ alanında da ölçülü bir din dilini kullanmayı tercih eder. Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlar "denge toplumu" olarak nitelendirilmiştir. (Bakara, 2/143.) Her Müslüman bu "ölçülü" duruşu itikattan ibadete, bireysel ve sosyal hayatın her alanına yansıtmalıdır. Nitekim bir başka ayette Yüce Allah: "Size Müslüman (es-selâm) olduğunu bildirene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek: "Sen mümin değilsin" demeyin." (Nisa, 4/94.) uyarısıyla kuşatıcı bir dindarlık dili geliştirmeyi istemiştir. Çünkü ayrıştırıcı bir din dili, medeni bir varlık olarak yaratılmış insanla bütün iletişim yollarını kapatmak ve onu kaybetmek anlamına gelir. İslam dini, ümit vermeyi ve insanların gönüllerini sevgi ile fethedip onları sosyal tevhit bağlamında bütünleştirmeyi amaçlar. Kur'an ve hadislerin bütünlüğüne baktığımız zaman kuşatıcı bir dindarlık dili geliştirmemiz öğütlenir. Bu sebeple insanların uhrevi hayatı ile ilgili meselelerde karar yetkisi Yüce Allah'a aittir. Kimin cehenneme, kimin de cennete gideceğine hüküm gününde karar verecek olan O'dur. Biz yargıç değil, davetçiyiz. Zahire göre hüküm veririz. Bizim inancımıza göre manalarını bilmese bile kelime-i tevhit ya da kelime-i şehadeti diliyle söyleyen herkes mümin kabul edilir.

İslam'a davette temel ölçümüz: "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz."

ilkesidir. (Buhari, İlim, 7.) Bu sebeple dinî tebliğde kullanacağımız dil ve üslup; öteleyici ve ötekileştirici değil, birleştirici; dışlayıcı değil, yaklaştırıcı; daraltıcı değil, kapsayıcı; suçlayıcı değil, affedici; alaycı değil, değer verici; intikamcı değil, bağışlayıcı olmalıdır. Kullandığımız din dili, belli kesimler arasında yaşanan kavga, kargaşa, gerilim ve söz dalaşı dili hâline dönüştürülmemelidir. Zira dinin kutsalları, dinî içerik kazanmış terim ve kavramlar her türlü hesabın üstünde tutulmalıdır. Kaldı ki İslam dini, insanlığı koruyan bir kale ve onun var olma garantisidir. Kutsalın dışında kalan, bir başka ifadeyle aşkın olanla irtibatını yitirmiş her ideoloji, dünyevi değer dizgesi veya sistem ne kadar mükemmel olursa olsun işlevsel anlamda dinin yerini tutamaz. Bunların hiçbiri din kadar insanlığın devamını ve sürekliliğini garanti edemez. Eğer bir toplumda din ve bu dinin kavramlar dünyası coşkulu bir şekilde yaşanırsa, hem kültürel kimliği ve hem de toplumsal benliği yabancılaşmaktan korur.

Bu sebeple yaşadığımız toplumda din hakkında konuşanlar, fetva verenler ve karar açıklayıcıların da din diline ve üsluplarına dikkat etmeleri gerekir. Zanna, vehme, rüyaya dayalı bilgi ile örülmüş bir din dili değil; ölçülebilen, rasyonel, kesin, delile dayalı sahih bilgiyi besleyici ve toplumu birleştirici, bütünleştirici bir dil kullanılmalıdır. Sadece gönüllere hitap eden bir din dili de yeterli değildir. Bu dilin, hem gönle, hem duyguya hitap edici boyutları olmakla birlikte ikna edici, makul, mantıklı ve akla hitap eden bir muhtevası da olmalıdır. Diğer bir ifade ile kullanılan din dili, aklı duyguya, duyguyu da akla feda etmemelidir. Bundan dolayı olur olmaz yerde ve zamanda; şeriat, hidayet, helal-haram, iman, küfür, imam, cemaat, dua, beddua, peygamber, vaaz, vaiz, hoca vb. İslam öğretisi ve tarihinden kaynaklanan özgül ağırlıkları ve anlam derinlikleri olan terim veya kavramların günlük ve konjonktürel tartışmaların araçları olarak kullanılması doğru değildir. Çünkü dinî kavramların örselenmesi, dinî değerlerin ve kurumların zayıflatılmasına ve içtimai bünyenin sarsılmasına yol açar.

Bütün Müslümanların çetin bir sınavdan geçtiği günümüzde, her mümin, kullandığı dilde, dini kurumlarımıza, kardeşliğe halel getirecek iddia, ifade ve söylemlerden uzak durmalı, özellikle siyasetçiler, yazarlar, akademisyenler, âlimler ve karar verici konumunda bulunan herkes, sorumluluk bilinciyle hareket etmelidirler.

Tarih boyunca Müslüman bilincinde temel kavramlar olarak yer alan ve buna bağlı olarak da tartışmadan ısrarla uzak tutulan ortak din diline sahip çıkmak her inanç sahibinin görevidir. Aynı inanç halkası içinde olmayanlar ise bu dili benimsemeseler bile en azından ona saygı duymayı, bir ahlaki erdem olarak görmelidirler. Müslümanların maşeri vicdanında köklü bir tarzda yer eden bu dilin, İslam'ın ilk neşet ettiği andan başlayarak tarih boyunca taşıya geldiği sahih anlam dairesi zedelenirse dinin birleştiriciliği ve koruyuculuğu bir yana, hayata anlam kazandıran niteliği de yok olmaya yüz tutar.

Her ne kadar erken dönem İslam tarihinde din dilini kullanmada mezhepler, fırkalar ve dinî akımlar arasında birtakım savrulmalar yaşanmışsa da, her konuda olduğu gibi bu konuda da örneğimiz ve rehberimiz Sevgili Peygamberimiz olmuştur. Onun muhteşem sireti ve yaşayan sünneti ortadadır; din dilini kullanma konusundaki kaygı, vurgu ve hassasiyetleri, kelime ve kavramlara yüklediği özel anlamlar kayıt altına alınmıştır. Bu anlamda muhteşem ve zengin bir bilgiye sahibiz. İslam'ın tarihinde Hz. Peygamber (s.a.s)'e iman eden ve tabi olan Müslümanlar, hem ilahî muradı anlarken ve hem de onu anlatırken, kelime ve kavramları kendi özel bağlamlarında kullanmaya özen göstermişlerdir. Biz de bugün aynı yöntem ve üslubu kullanmalıyız.

Netice olarak, bu milletin değerler skalasına bağlı her insan, özellikle de din görevlileri, din dilinin suiistimal edilmesi ve istismar aracı olarak kullanılması karşısında duyarlı olmalı ve sessiz kalmamalıdır. Bütün Müslümanların çetin bir sınavdan geçtiği günümüzde, her mümin, kullandığı dilde, dini kurumlarımıza, kardeşliğe halel getirecek iddia, ifade ve söylemlerden uzak durmalı, özellikle siyasetçiler, yazarlar, akademisyenler, âlimler ve karar verici konumunda bulunan herkes, sorumluluk bilinciyle hareket etmelidirler. ■

EHL-İ SÜNNETİN ANLAMI VE ZİHNİYET ÇERÇEVESİ

Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ | Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Sünnet kavramına dair İslam düşünce tarihinde çok farklı tanımlar ve yorumlar yapılmıştır. Bunları şöylece sıralamak mümkündür: Sünnet "Hz. Peygamber'in söz, fiil, onaylamalarıdır. (kavl, fiil ve takrir)" "Hz. Peygamber'in şer'î delil olmaya elverişli söz, fiil ve onayları", "farz ve vacip dışındaki dinî hükümler" ve son olarak "Hz. Peygamber'in yaşayış şekli" veya "ilk Müslümanların Hz. Peygamber'den devralarak tuttukları yol." (bk. Abdullah Aydınlı, Hadis Istılahları Sözlüğü, "Sünnet" md.)

Bu çerçeveden olmak üzere ehl-i sünnet ve'l-cemaat isimlendirmesi içerisindeki "sünnet" kavramının ise "Kur'an-ı Kerim'den ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından ortaya çıkan esaslara uygun olan şey." veya "Hz. Peygamber'in Kur'an'ı hayata tatbik etmesi ile oluşan tecrübe bütünü." şeklinde bir anlamı söz konusudur. Buradan anlaşılan Kur'an ile sünnet içi içe olduğudur. Birini diğerinden ayırmak söz konusu değildir. Çünkü burada Kur'an'ın Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından saha-

be ile birlikte hayata uygulanması söz konusu edilmektedir. Hz. Peygamber'in 'kurtuluşa eren topluluğu" tanımlarken "Benim ve ashabımın yolu üzere gidenler." (Tirmizi, İman 18.) diye bir çerçeve çizmesi, sünnetin Hz. Peygamber ve ashabının yaşadığı İslam olduğu gerçeğini bize bildirir. "En hayırlınız benim zamanımda yaşamış olanlar, sonra onları takip edenler, sonra onları takip edenler." (Buharî, "Şehâdât", 9; Müslim, "Fedâilu's-sahâbe", 212; Tirmizî, "Fiten", 45; Aclûnî, Keşfu'l-hafâ, I, 475-476.) hadis-i şerifinde de Hz. Peygamber'in tabiin ve tebe-i tabiini de çerçevenin içine dâhil etmesi, sünnetin boyutunun ilk üç neslin uygulaması şeklinde anlaşılmasına imkân vermiştir.

İslam âlimleri arasında yaygın olarak kullanılan 'sünnet' bu anlamdadır. "Sünnet taraftarları" veya "sünneti takip edenler" manasına gelen, 'ehl-i sünnet' kavramında yer alan 'sünnet'e yüklenen anlam da budur. Bu tarife göre Hz. Peygamber'in uygulamalarının örnek alınması ve bunun bir model hâline getirilmesi söz konusudur. Sünnetin bu şekildeki tarifini sonraki nesiller, "Hz. Peygamber'in hayat tarzını, düşünce ve davranış modellerini benimsemek, O'nun uygulamalarına tabi olmak." şeklinde anlamışlardır. Gelinen bu noktada 'uygulama'nın merkezî bir konumda yer aldığı açıkça görülür. Her ne kadar uygulama kapsamına girmeyen itikadi görüşler hakkında bidatten söz edilse de, asıl olan ve dikkat çekilen şey "tezahürü" olan hususlardır. Zaten kişinin itikadı/inancı, davranışlarına yansıması veya sözlü beyanı ile tezahür ettiğinden, bu yönüyle sözler de uygulama gibi görüldüğünden, uygulamanın esas alınması çok da yanlış değildir. Nitekim "Hz. Peygamber ve ilk üç nesilde örneği ve benzeri olmayan bir şeyi ortaya koymak" şeklinde tarif edilen bidat, bu anlamdaki sünnetin zıddıdır.

Uygulamayı öne çıkaran/merkeze alan sünnetin oluşmasında ve yerleşik hâle gelmesinde üç aşamadan söz edilebilir: 1. Hz. Peygamber, raşit halifeler ve sahabenin uygulaması, 2. Tabiinin uygulaması ve 3. Tebe-i tabiinin uygulaması. Çünkü Hz. Peygamber, yukarıda geçtiği gibi kendisinden sonraki üç nesli övmüştür. O'nun üç nesli övmesi, kendisinin ortaya koyduğu uygulamaları devam ettirmeleri ve yerleşik hale gelmesinde birinci derece rol oynamaları dolayısıyla olsa gerektir. Çünkü Hz. Peygamber'den sonra araya zamansal olarak bir fasıla girmesi, sünnetin ve sünnet ile ortaya konulan dinin akim kalması anlamına gelirdi. Öyleyse sünnetin yerleşik hale geçmesinde bu üç neslin çaba ve gayretlerinin övgüyü hak edecek önemde olduğu bir gerçektir. Zaten sünnetin yerleşik hale gelmesinin kısa bir zaman zarfında gerçekleşmesi, imkân dâhilinde değildir. Böyle olması sünnetin 'yerleşiklik' vasfına da uygun düşmez. Çünkü sünnet kavramı, yerleşik hâle gelmiş ve insanlar tarafından bugün dahi uygulanan hususlar için kullanılır. Ancak asıl itibarıyla sünnetin Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onaylarına dayanan uygulamaları olduğunun altını da çizmek gerekir. Zira sünnet, İslam dininin uygulamasıdır. Dini tebliğ eden ve açıklayan ise Hz. Peygamber'dir. Bu nedenle öncelikle O'nun uygulamalarının dikkate alınması gerekir. Ancak daha önce geçtiği gibi bu uygulamaların İslam toplumunda yaygınlık kazanması ve yerleşik hâle gelmesinin uzun bir zaman dilimini gerektirdiği de bir gerçektir. Zira sahabenin tamamının Hz. Peygamber'in bütün söz, fiil ve onaylarını, sınırlı bir zaman dilimi içinde bilmesi ve öğrenmesi mümkün değildi. Kaldı ki sahabenin her bir ferdi de onun bütün uygulamasına şahit olamamış ve söylediği bütün sözleri bizzat işitememiş olabilir. Bu durumda Hz. Peygamber'in sünnetinin, sahabenin sahabeden, tabiinin sahabeden, tebe-i tabiinin de tabiinden öğrenmesi şeklinde üç nesli kaplayacak bir süreci gerektirdiği aşikârdır. Bu durumda sünnet, üçüncü nesil olan tebe-i tabiîn döneminde tam olarak bilinirlik özelliği kazanmış ve derlenme süreci büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Bu üç nesilden her birinin öğrendiğini hayata tatbik etmesi ve çevresine bunları telkin etmesi ile sünnetin İslam toplumu içerisinde yaygınlık kazanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Peygamber övgüsüne mazhar olmuş bu üç neslin kendiliklerinden bir sünnet ihdas etmesi de söz konusu edilemez. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'e ulaşan bir yol ile onun sünnetini hayata geçirmek veya ihya etmek hususunda samimi bir çaba içerisindeydiler. Bundan dolayı sahabe, tabiîn ve tebe-i tabiinin dinî konulardaki uygulaması sünnet kapsamına alındı. Çünkü bu üç neslin çaba ve çalışmaları ile İslam'ın bütün kurum ve kurallarının yerleşik duruma gelmesi sağlandı. Öte yandan Hz. Peygamber'in sünnetinin İslam'ın uygulaması demek olduğunu çok iyi kavrayan ilk nesiller, daha baştan bidate karşı son derece uyanık durdular ve bidatçılara karşı çok açık ve kararlı tavır aldılar. Onların bu tavrının, İslam'ın Hz. Peygamber dönemindeki safiyetini ve sıhhatini koruma noktasında ne kadar önemli olduğunu, bidat ve hurafelerin dine ve topluma yönelik bugünkü tehlikesini fark ettiğimizde daha iyi anlıyoruz.

İslam toplumu içerisinde ortaya

Allah'ı bir, Hz. Muhammed Mustafa'yı (s.a.s.) peygamber kabul eden ve Kâbe'yi kıble bilen her Müslüman, İslam dairesi içindedir ve asla kâfir sayılamaz. Bu yaklaşım "Ehl-i kıbleden olan hiçbir Müslüman kâfir sayılamaz." şeklinde şiar hâline gelmiştir. Böylelikle Müslümanların büyük kitlesi olan ehl-i sünnetin anlamı ve zihniyet çerçevesi büyük ölçüde netleşmiştir.

çıkan mezhepler, bu ilk üç neslin farklı uygulamalarının esas alınmasıyla oluşmuş sistematik düşünce örgüsünün etrafından öbeklenmiş kitlesel yapılardır. Bu üç neslin uygulaması Kur'an ve Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onaylarına dayandığına göre, dinde asıl hüküm kaynağı Kur'an, sünnettir. Ancak başta Hz. Peygamber'in uygulamalarına şahitlik etmiş olan sahabe olmak üzere ilk üç neslin üzerinde ittifak ettiği hususlar da icma adıyla asıl delillerin yanında yer alır. "Ümmetim asla sapıklık üzerinde ittifak etmez, eğer bir ihtilaf görüyorsanız size tavsiyem büyük kitle (sevad-ı a'zam) tarafında yer almanızdır." (İbn Mace, Fiten 8.) hadisi bize tam da bu icma gerçeğini bildirir. Bunların dışında kalan içtihatlar, her ne kadar âlim, müçtehit ve muhakkik kişiler tarafından ortaya konulan değerli hükümler olsa da, kesin delil ve hüküm olarak görülemez. Son tahlilde mezhepler, başta mezhep imamları olmak üzere mezhep içindeki âlimlerin tercihi, takdiri ve içtihadı ile oluşmuş düşünsel yapılar ve bunlar etrafındaki kitlesel birliktelikler olduğu için mezhebi dinin kendisi olarak görmek, dini bir mezhebe indirgemek anlamı gelir ki, bu son derece yanlış bir yaklaşımdır. Zira bu yaklaşım dinin sıhhatini ve asliyetini bozmak, Müslüman kitlenin birlikteliğini dinamitlemek demektir. Hâlbuki İslam tevhit dinidir. Bunun anlamı Allah'ın bir, Kitab'ın bir, peygamberin bir, İslam'ın bir ve ümmetin bir olmasıdır. Mezhep, İslam'ın sağlıklı ve tutarlı yaşanması aracı olarak görüldüğünde faydalı ve gerekli bir yapıdır. Ancak din içinde bir mezhebin veya görüşün öne çıkarılması ve onun yegâne doğru kabul edilmesi ümmet içerisinde ötekileştirme meydana getirmenin yanında tarih boyunca Müslümanlar tarafından ortaya konulmuş farklı fikirlerin din dışı kabul edilmesi, farklılıklarla oluşmuş olan büyük bir tarihî birikim ve zenginliğin yok sayılması anlamına gelir. Bu anlayışı tarihte ilk ortaya atanlar sahabenin büyük kitlesine muhalefet ederek ümmet içinde fitne çıkaran Haricilerdir. Bunların çıkardığı fitne, sonunda onları Hz. Peygamber'in en yakınındaki sahabileri bile kâfir sayma noktasına götürmüştür.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat kavramının ortaya çıkışı, bu ve benzeri anlayışları önlemek, ihtilafları ve farklı düşünceleriyle birlikte Müslüman kitleyi tek bir şemsiye altında buluşturmak ve ümmeti birlik ve beraberlik içinde tutmak içindir. Ehl-i sünnet uleması bu çerçeveyi bile yeterli görmemiş, Hz. Peygamber ve ilk üç neslin tecrübelerinden yararlanarak ehl-i kıble adında yeni ve daha geniş bir çerçeve oluşturma yoluna gitmiştir. Buna göre Allah'ı bir, Hz. Muhammed Mustafa'yı (s.a.s.) peygamber kabul eden ve Kâbe'yi kıble bilen her Müslüman, İslam dairesi içindedir ve asla kâfir sayılamaz. Bu yaklaşım "Ehl-i kıbleden olan hiçbir Müslüman kâfir sayılamaz." şeklinde şiar hâline gelmiştir. Böylelikle Müslümanların büyük kitlesi olan ehl-i sünnetin anlamı ve zihniyet çerçevesi büyük ölçüde netleşmiştir. Bu şiarı terk etmek, Hz. Peygamber'den bugüne tarih boyunca oluşmuş ehl-i sünnet ve'l-cemaat anlayışını terk etmek anlamına gelir. Çünkü bu kavramdaki sünnet Hz. Peygamber ve ilk üç nesil olan selef-i salihinin gittiği yol ve yöntemi; cemaat ise bu yolu ve yöntemi takip eden tüm Müslümanları ifade etmektedir. ■

TAKLİDİ İMANDAN TAHKİKİ İMANA; GELİN KUTSAL KİTABIMIZI DOĞRU OKUYALIM

Prof. Dr. Muammer ERBAŞ | Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يِهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ ...

"Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir ..." (İsra, 17/9.)

Öldükten sonra bize sorulacak üçüncü şey, "Kitabın nedir?" sorusudur. Çünkü bizler, bu dünya hayatında hangi kitapları okuyup benimsiyorsak, kişilik ve şahsiyetimiz ister istemez ona göre şekillenmekte; rehber edindiğimiz kitaplar yanlış olduğunda, bizim kişiliğimiz ve yaşam tarzımız problemli, doğru olduğunda ise düzgün ve güzel olmaktadır.

Bu noktada Allah Teala, bizlere rehber olmak üzere Hz. Âdem'den itibaren pek çok suhuf ve kutsal kitap göndermiştir. Maalesef bunlar, zaman içinde ya unutulup kaybolmuş, ya da aslı değiştirilip büyük ölçüde tahrif edilmiştir. Bunun üzerine Yüce Allah, Hz. Peygamber (s.a.s.) aracılığıyla insanoğluna kıyamete kadar hidayet rehberi olmak üzere son kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'i indirmiştir: "Şehirlerin anası (olan Mekke'de) ve onun çevresinde bulunanları uyarman ve asla şüphe olmayan toplanma günüyle onları korkutman için, sana böyle Arapça bir Kur'an vahyettik." (Şura, 42/7.)

Allah Teala, Kur'an vahyini Hz. Peygamber (s.a.s.) ve onun güzide ashabı aracılığıyla ilahî koruma altına almış ve onun aracılığıyla önce cahiliye Arap'ını, ardından da diğer milletleri içine düştükleri karanlıktan aydınlığa çıkarmıştır: "Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız." (Hicr, 15/9.)

Bu noktada biz Müslümanların, bugün içine düştüğümüz maddi ve manevi çıkmazlardan kurtulmak için tıpkı Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ve onun yolundan giden ecdadımız gibi yeniden Kur'an'a dönmemiz ve onu iyi bir şekilde tanıyıp doğru olarak okumamız gerekir: "Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir..." (İsra, 17/9.)

Kur'an'a dönmemiz ve onu iyi bir şekilde tanıyıp doğru olarak okumamız gerekir: "Şüphesiz ki bu Kur'an en doğru yola iletir..."

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Kur'an'ı okumamış, bilakis yaşamıştır. Zira müjde içeren bir ayet veya sure okurken "Allahü Ekber", "Sübhanallah" diye haykırmış, manası dehşet veren ayetler karşısında gözlerinden yaşlar boşalmıştır. Bunun ötesinde Hz. Peygamber (s.a.s.); "Benim saçımı ve sakalımı Hud, Vakıa, Mürselat, Nebe' ve Tekvir sureleri ağarttı." buyurmuştur. İnsanın saçını, ancak dert ağartır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), söz konusu surelerdeki güçlü mesajları dert edinmiş, bu durum onun saçını sakalını ağartmıştır: "Sen, beraberindeki tövbe edenlerle birlikte emrolunduğun gibi dosdoğru ol." (Hud, 11/112.)

Hz. Peygamber'in yolundan giden onun güzide ashabı, Kur'an'ı bizzat onun emrettiği ve Hz. Peygamber'in gösterdiği şekilde tertil üzere; yani anlayıp, özümseyip yaşayarak okumuştur. Öyle ki onlar, okuyuşlarını şöyle formüle etmişlerdir: 'Biz, Kur'an'dan on ayet öğrenince, bunlardaki helal, haram, emir ve yasakları iyice öğrenip hazmetmeden sonraki on ayete geçmezdik.'

Bu konuda tefsir ilminde otorite olan büyük sahabi İbn Abbas şunları söyler: 'Ağır ağır ve anlamını düşünerek yalnız bir sure okumayı, Kur'an'ın tamamını okumaktan daha çok seviyorum.'

Hz. Ali Efendimiz ise, şu sözleriyle bu konuda adeta son noktayı koyar: 'Kendisinde idrak ve anlayış bulunmayan ibadette hayır olmadığı gibi, düşünmeksizin yapılan kıraatte de hayır yoktur.'

Bu bağlamda mahiyeti itibarıyla Kur'an okumak, onun hem maddi hem de manevi yönüne hakkını tam olarak vermeyi gerekli kılar. Buna göre salt meal okumak,

orada ilahî kaynaklı lafızlar ve onların ifade ettiği bütün manalar mevcut olmadığı için gerçek anlamda bir Kur'an okuma olmadığı gibi, sadece metni telaffuz edip onun anlamından bihaber olmak da ideal anlamda bir Kur'an okuyuşu değildir. Çünkü bu okuyuşta da, Allah'ın bildirdiği ilahî mesaj ve buyruklar anlaşılmamaktadır: "Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik." (Yusuf, 12/2.)

Kur'an vahyinin gönderiliş gayesi, insanlığa hidayet etmek; yani ona her konuda doğruyu göstermek suretiyle doğruya yöneltmektir. Bunun tam olarak gerçekleşebilmesi için Kur'an okumanın şu dört aşamayı içermesi gerekir:

1. Dille düzgün telaffuz: Kur'an vahyinin lafzı Allah'a aittir. Bu nedenle Kur'an okurken öncelikle onun lafzına hakkını tam olarak vermemiz gerekir. Aksi takdirde lafızda yapacağımız bir hata, doğrudan onun sonraki boyutlarını da etkileyecek ve böylece maksat hâsıl olmayacaktır. Bu husus, Kur'an'da şöyle ifade edilir: "Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler onu, hakkını gözeterek okurlar" (Bakara, 2/121.)

2. Akılla doğru anlama: Allah Teala, Kur'an'da insanlığı dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştıracak sayısız ilahî mesaj bildirmiştir. Bu mesajları doğru bir şekilde alabilmek için okuduğumuz ayetleri öncelikle doğru bir şekilde anlamamız gerekir. Bu husus, Kur'an'da şöyle ifade edilir: "Anlayan bir toplum için ayetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık." (En'am, 6/98.)

3. Kalple iyice özümseme: Hidayete ulaşmak için Kur'an'ı salt anlamak yetmez. Bilakis ayetlerde verilmek istenen mesaj ve dersleri tek tek tespit edip bunları iyice özümsememiz gerekir. Nitekim Yüce Allah, bizlere Kur'an'da bunu emreder: "(Rasulüm!) Sana bu mübarek Kitab'ı, ayetlerini düşünsünler ve aklı olanlar öğüt alsınlar diye indirdik." (Sad, 38/29.)

4. Uzuvlarla tam olarak uygulama: Hidayete ulaşmanın son aşaması, Kur'an'da bizlere bildirilen ilahi buyrukların gereğini yerine getirmek; yani onları tam anlamıyla hayata geçirmektir. Kur'an'da bu husus, şöyle ifade edilir: "Rabbinden sana vahyolunana uy." (En'am, 6/106.)

Bir örnek vermemiz gerekirse, Kur'an'da; "Bir de akrabaya hakkını ver." (İsra, 17/26.) buyrulmaktadır. Bu ilahî buyruğun hidayet gayesini gerçekleştirebilmek için önce onu düzgün bir şekilde telaffuz etmemiz, ardından manasını anlamamız, sonra dayı, amca, hala, teyze, vb. kendi akrabalarımız bağlamında gerekli dersleri çıkarıp bunları özümsememiz ve son olarak da onları tek tek arayıp hâl ve hatırlarını sormamız, ihtiyaç duydukları hususlarda kendilerine yardımcı olmamız gerekir. Aksi takdirde bu ayeti salt telaffuz etmek, fakat onu anlayıp kendisinden gerekli dersi almamak ve gereğini yerine getirmemek, ayetin hidayet gayesi gerçekleşmeyeceği için gerçek manada bir "Kur'an okuma" olmayacaktır.

Bizatihi Kur'an vahyi, bizlere onu nasıl okumamız gerektiğini öğretir. Şöyle ki öncelikle "kıraat" kavramıyla Kur'an okuyuşunda niceliğin değil, niteliğin ön planda olması vurgulanır: "Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun." (Müzzemmil, 73/20.)

İkinci olarak "tilavet" kavramıyla, okunan ayetlerin sadece lafız itibarıyla değil, bilakis aynı zamanda anlam, hüküm ve uygulama itibarıyla takip edilip izlenmesi istenir: "(Rasulüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl." (Ankebut, 29/45.)

Bu bağlamda en önemli kavram "tertil"dir. Şöyle ki Kur'an vahyi nazil olmaya başladığında Mekke müşrikleri Kur'an'ın tedricen parça parça nazil olmasına itiraz ederler. Allah Teala, bu itirazı gerekçesini de belirtmek suretiyle şu şekilde reddeder: "İnkâr edenler: Kur'an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk." (Furkan, 25/32.)

Buna uygun olarak Allah Teala, bizlerden Kur'an'ı tıpkı nazil olduğu gibi "tertil" üzere; yani ağır ağır ve tane tane anlayıp özümseyerek okumamızı ister: "...ve Kur'an'ı ağır ağır, güzel güzel oku!" (Müzzemmil, 73/4.)

Kur'an vahyinin gönderiliş gayesi, insanlığa hidayet etmek; yani ona her konuda doğruyu göstermek suretiyle doğruya yöneltmektir.

Bunlar dikkate alındığında okunan Kur'an ayetlerinin manalarının mutlaka akılla buluşturulması, kalple özümsenmesi ve uzuvlarla eyleme konması gerektiği çok açık bir şekilde anlaşılır: "Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ akıllanmaz mısınız?" (Enbiya, 21/10.)

CİHAT'TA ÖNCELİK

Prof. Dr. Zekeriya GÜLER | Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

عَنْ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

"الْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ".

Fedale b. Ubeyd'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Rasulüllah (s.a.s.) şöyle buyurdu:
"Mücahit, nefsiyle cihat eden kimsedir."

(Tirmizî, Fezâilü'l-cihâd, 2; Ahmed b. Hanbel, VI, 20-22.)

Açıklama

İsnadı sahih olan bu hadisin bazı tariklerinin sonunda "Allah yolunda (fî sebîlillâh, fî tâatillâh, lillâh, fillâh)" ziyadesi vardır. Diğer bir tariki ise şöyledir: "Müslüman, dilinden ve elinden Müslümanların/insanların selamette olduğu kimsedir. Mümin, malları ve canları hususunda insanların kendisini emin görüp güvende oldukları kimsedir. Muhacir, günah ve yanlışları terk eden kimsedir. Mücahit ise nefsiyle cihat eden kimsedir."

Bir işi başarmak için çalışmak, çabalamak, ceht ve gayret göstermek anlamına gelen cihat, İslam davasını gereği gibi yüceltmek (İ'lâ-yı kelimetullah), onun ilke ve değerlerini koruma ve kollama uğrunda elden gelen maddî-manevî imkânları seferber etmek demektir. Kulun nefis ve hevası ile mücadele etmesi, davet, tebliğ, emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker ve düşmanla savaş uğrunda gösterilen ilmî, sosyal, kültürel ve ekonomik her türlü gayret, cihat kapsamında değerlendirilir.

Nefis ve hevaya karşı yapılan cihat

İbn Battal el-Kurtubi, Buhari'nin "Allah'a kulluk yolunda nefsiyle cihat eden kimse" diye verdiği bap başlığı altında şu açıklamayı yapar: "Kişinin nefsiyle cihat etmesi, en zararlı (sinsi/iç) düşmanla savaşmak ve en büyük cihattır. Allah Teala şöyle buyurdu: 'Kim Rabbinin makamından korkar ve nefsini de hevadan uzaklaştırırsa, şüphesiz cennet yegâne barınaktır." (Naziat, 79/40-41.) Peygamber'in (s.a.s.), cihattan dönen ashabına, 'En küçük cihattan en büyük cihada geldiniz!' dediği ve 'En büyük cihat nedir ya Rasulallah?' sualine 'Nefisle cihat!' diye cevap verdiği (zayıf senetle de olsa) rivayet edildi." (İbn Battâl, Şerhu İbn Battâl alâ Sahîh-i Buhârî, X, 207-209.)

> **Muhacir, günah ve yanlışları terk eden kimsedir. Mücahit ise nefsiyle cihat eden kimsedir."**

Keza, "Mücahit nefsiyle cihat eden kimsedir." hadisini dikkate alan İbnü'l-Kayyim (Zâdü'l-meâd, II, 38.), nefis ile mücadelenin dış düşmanlara karşı gerçekleştirilen cihada nispetle asıl olduğunu ve nefisle baş edemeyen kimsenin dış düşmanla baş edemeyeceğini belirtir.

Gerçekten de benlik ve bencillik gösterip kendini aşamayan, istek ve tutkularından vazgeçemeyen bir insanın, cihadın diğer nevilerini tam olarak gerçekleştirmesi, özellikle cepheye koşup düşmanla çarpışması o kadar kolay değildir. Zira sinsi ve kötülüğü emreden bir düşman olarak nefis ile mücadele, açık düşmanla cihat etmekten daha zordur.

Rasul-i Ekrem'in şu hadisi, nefis muhasebesi ve heva ile mücadele konusunda ciddi bir uyarı niteliği taşır: "Akıllı ve zeki kişi, nefsini hesaba çeken ve ölüm sonrası için çalışandır. Âciz kişi ise, nefsini hevasına tabi kılan ve Allah'tan olmadık dileklerde bulunan (boş ümit ve kuruntularla avunan) kimsedir." (Tirmizi, Kıyamet, 25.) Bu hadisi rivayet eden Tirmizi, Hz. Ömer'in şu sözünü de nakleder: "Hesaba çekilmeden önce

Hadisten öğrendiklerimiz

- Nefis muhasebesi ve egonun istek ve tutkuları ile mücadele, cihadın omurgasını oluşturur.
- Bu zorlu mücadeleyi başarabilmek için Rasul-i Ekrem'in "Allah'ım, beni bir an olsun nefsimle baş başa bırakma!" duası, her daim hatırlanmalıdır!
- İslam davasının bekası için gerçekleştirilen her türlü faaliyet cihattır.

kendinizi hesaba çekin. Büyük duruşma için hazırlık yapın. Zira kıyamet günü hesap, ancak dünyada nefsini hesaba çekmiş olanlara hafif ve asan olur."

İlmî - kültürel cihat

Bu nevi cihat ilim tahsili, eğitim ve öğretim faaliyeti, davet ve tebliğ yoluyla (ta'lîmî, lisânî) gerçekleşir. Yüce Kur'an (Tevbe, 9/122.), İslam varlığının bekasını iki temel esasa bağlar: Tefakkuh ve cihat. Bu ayetteki, "dinî konuları delilleriyle iyice araştırıp sonuç almak" anlamında tefakkuh, Zemahşeri'ye göre "en büyük cihat (el-cihâd el-ekber)" demektir.

Kâfirlere boyun eğmeyip kendilerine karşı Kur'an ile güçlü bir cihadın yapılmasını emreden ayet ile (Furkan, 25/52.), "Mümin, kılıcı ve diliyle cihat eder." (Ahmed b. Hanbel, III, 456.) hadisi, kime karşı ve nasıl cihat yapılacağına dair örnek teşkil eder.

Mali - ekonomik cihat

Şu ayet-i kerime, sadakat sahibi müminlerin özellikleri arasında, bir sorumluluk ve duyarlılık göstergesi olarak maddi imkânlarla gerçekleştirilen mali cihadın yer aldığını öğretir: "Müminler ancak Allah'a ve Rasulü'ne iman eden, ondan sonra asla şüpheye düşmeyen, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat edenlerdir. İşte sadıklar ancak onlardır." (Hucurat, 49/15.) Bu ayetten ilham alan Peygamberimiz de (s.a.s.) şöyle buyurur: "(Size hayat hakkı tanımak istemeyen) Müşriklere karşı mallarınız, canlarınız ve dillerinizle cihat edin!" (Ebu Davud, Cihad, 17; Ahmed b. Hanbel, III, 124.)

Ayrıca şu hadis, bir tasalluta uğrayan malın korunması için mücadele edilmesi gerektiğini öğretir: "Malı uğrunda öldürülen kimse şehittir." (Buhari, Mezalim, 33.) Zira ekonomik gücün, bir hırsız ve soyguncunun eline geçmesi, onun aile, toplum ve devlet için tehdit unsuruna dönüşmesi demektir. Bu konuda Medine'ye hicret eden ashab-ı kiramın yaşadığı tecrübe önemsenmelidir. Zira onların Mekkeli müşriklere karşı mallarıyla mücadele ettikleri ve onlara adeta ekonomik yaptırım uyguladıkları, meşhur bir siyer bilgisidir. Elde ettikleri gelirleri hep silah olarak kullanan müşriklerin, ticaretleri aksadığından zamanla fakirleşip Müslümanlarla cepheleşmekten vazgeçtikleri görülür.

"Büyük duruşma için hazırlık yapın. Zira kıyamet günü hesap, ancak dünyada nefsini hesaba çekmiş olanlara hafif ve asan olur."

Askerî – fiili savaş

Vatan savunması için silahlı çatışma, düşman güçlerine karşı cephede verilen askerî-fiilî savaş (kıtal, muharebe), cihadın bir parçasıdır. Rasul-i Ekrem, düşmanlara karşı kuvvet hazırlanmasını emreden ayetindeki (Enfal, 8/60.) caydırıcı kuvvetin "atmak" olduğunu açıklar. Ayrıca Rasul-i Ekrem'in şu hitabı da önem arz eder: "Düşmanla karşılaşmak istemeyin. Allah'tan afiyet; bela ve musibete karşı sizi korumasını isteyin. Düşman kuvvetleriyle karşılaştığında da sebat edip direnç gösterin. Biliniz ki, cennet kılıçların gölgesi altındadır." (Buhari, Cihad, 112; Müslim, Liân, 19.)

Burada belirtilmelidir ki, Hanefi, Hanbeli ve Maliki fıkıh âlimlerinden oluşan cumhura göre cihadın (savaşın) sebebi, Müslümanlara savaş açılması ve tecavüzkâr olunmasıdır. Şafiiler ile Zahiriler'e göre ise küfür (inkâr), başlı başına bir savaş sebebi sayılır. Bu konuda birinci görüşün daha isabetli olduğu görülür. (bkz. Ahmet Özel, "Cihad", DİA, cilt: 7, sayfa: 527-531.) Bu itibarla, "Sadece Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden zulüm ve saldırılara maruz kalan müminlere izin verilen savaşın hedefi, kesinlikle ülkeleri istila edip yeraltı ve yerüstü zenginliklerine el koyup sömürmek değil, aksine hür iradeleriyle Müslüman olmak isteyenler için alan açmak, fitne ve fesadı ortadan kaldırıp dünyanın hak ve adaletle tanışmasını sağlamaktır.

KALBİN HASTALIKLARI

Dr. Lamia LEVENT ABUL

Hakk'ın güzel örtüşü olmasaydı, âlemde bir amel kabule şayan olmazdı.

İbn Ataullah İskenderi

Ey salik! "Sen dini yalnız Allah'a has kılarak O'na kulluk et." (Zümer, 39/2.) buyruğuna "Yalnızca sana ibadet eder, yalnızca senden yardım dileriz." (Fatiha, 1/4.) duasıyla cevap verenlerden misin? Eğer ameline riya, gösteriş karışmış ise bu cevabı vermek zor olur ki çoğumuz bu kalbi hastalıklardan muzdaribiz. Hâlbuki Yüce Allah, ancak samimiyetle sadece kendisi için ve rızası gözetilerek yapılan ameli kabul eder. (Nesai, Cihad, 24.)

Aciz, eksik ve zayıf kullar olarak; tüm mahlukatın ve kâinatın yaratıcısı, sonsuz güç ve kudret sahibi olan Yüce Yaratana layıkıvechile kulluk yapmak elbette haddimize değil. O kullarına şefkat nazarıyla bakar ve eksik ve noksanlıklarımızı güzel örtüşü ile örterek kabul eder. Yahya b. Muaz, "Biçare insan her ikisi de ayıplı olan bir beden ve kalpten mürekkep olduğu hâlde ayıpsız hüner ve irfan göstermek ister." derken bu hakikati dile getirir. Biz insana düşen acziyetini itiraf ile niyetine halis ameller işlemeyi alıp gerisini Hak Teala'ya havale etmektir. Elbette Yüce Allah kendisine dayanıp güvenenleri mahcup etmez.

Şöyle bir kalbini yokla ey salik, bazen en halis dediğimiz amelde bile nefsimiz bizi yanıltabiliyor. Bazen farkında bile olmadan riyanın o sinsi ve gizli dehlizlerinde gezinebiliyoruz. Büyük mutasavvıf Muhasibi, Allah'a itaat ettiği ve O'ndan sevap beklediği hâlde, (bu itaatiyle) kullara yaranmayı isteyen kimsenin riyaya düştüğünü söylemektedir. Allah için yapılan bir amelin insanlar tarafından da bilinmesini istemeyi riyanın en hafifi olarak görür Muhasibi. Diğer taraftan ağır olan riya vardır ki, kulun Allah'a itaat ederken Allah'ı değil kulları murat etmesidir. Hak Teala böylesi şirke götüren bir riyadan korusun cümlemizi!

Yüce Mevla kâinattaki tüm çirkinlikleri ve kötülükleri setrettiği gibi kullarının da ayıp, hata ve günahlarını devamlı surette örterek onları bağışlamaktadır.

Muhasibi bu büyük kalbi hastalığı tahlil ederek sebeplerini göstermiştir meşhur kitabı er-Riaye'de. Kulun kalbinde riyayı yeşerten sebepleri, övülme isteği, yerilme ve kötülenme korkusu ve insanların elindekilere karşı hırsla dolu olmak şeklinde sıralamıştır. İnsan fıtraten yaptığı iyiliklerin insanlar tarafından bilinmesine meyyaldir. Zira insanlar onun Allah'a nasıl itaatkâr bir kul olduklarını bilsinler, etrafında pervane olsunlar, övsünler, izzet ve ikramda bulunsunlar ister. Kötülenmeyi ve yerilmeyi istemediği için de isteksizce de olsa itaatkârlık yapar.

Allah ise her ne yapıyorsan sadece kendisine has kılarak yapılmasını ister ey salik. Unutma riya ve gösteriş karışan çok ameldense ihlasla yapılan az amel kabule daha şayandır. Allah kulunun sadece kendisine ibadet etmesini, sadece kendisine tazarru ve niyazda bulunmasını ister. Affetmeyeceği tek günah da uluhiyetine ortaklar koşulmasıdır: "...Kim Rabbine kavuşmayı ümit ve arzu ediyorsa güzel bir amel işlesin ve Rabbine ibadette hiçbir kimseyi ve hiçbir şeyi ortak tutmasın." (Kehf, 18/110.)

Ey salik! Düşün ki, bizleri yaratan, yaşatan, rızıklandıran, öldüren ve diriltecek olan Hak Teala her türlü eksiklik ve kusurlardan beridir. O'nun için noksanlık düşünmek mümkün değildir zira tüm isim ve sıfatlarıyla en yetkin ve en mükemmel olandır. Hâlbuki biz insanoğlu zayıflık, eksiklik ve noksanlıklarla malulüz. O'nun kusursuzluğu ve kudreti karşısında biz aciz insanların elbette amellerinde, kulluğunda eksiklikler olacaktır. Ama Cenab-ı Hak kullarına olan sonsuz rahmet ve merhameti ile eksik ve noksanlıklarımızı örter de kabul eder. Bilir ki kulu, O'nu Rab olarak tanımış, aldatıcıların aldatmasına rağmen kulluk vazifelerini gücü yettiğince yerine

getirmeye çalışmış ve O'na yönelmiştir. Niyet halis ise elbette Hak Teala ayıpları örtücü olarak kulunu mahcup etmeyecektir.

İbadetlerimizin, güzel amellerimizin kabulüne engel olan bir diğer kalbi hastalık ucup yani böbürlenmektir Ey salik! Yaptığın ameli ve ilmini çok ve büyük görmek, görüşünü iyi ve doğru kabul etmektir ucup. Hâlbuki ilmi de ameli de, sahip olduğumuz diğer bütün güzel hasletlerin ancak Cenab-ı Hakk'ın ikram ve ihsanı olarak görmek ve nefse pay biçmemektir kula düşen. Heyhat ki çoğumuz pençesine düştüğümüz bu hastalıkların farkında değiliz. Bunun en büyük sebebi de kibirdir.

Yine büyük mutasavvıf Muhasibi'ye kulak verelim. Der ki, "Kibir büyüklenmektir. Kibir bazen kinden, bazen hasetten, bazen riyadan, bazen ucuptan olur. Ama başlangıcı hep insanın kendisini büyük görmesidir. Kendini böyle görünce büyüklenir; büyüklenince kimseyi beğenmez, yanına yaklaştırmaz, kendisinde bir yücelik görür, havalara girer, böbürlenir ve kendini beğenir. Kısaca kibir büyüklenmedir." Kibrin en kötüsü ise ilim ve amelle yapılan kibirdir ki; ilmi tevazuunu artırmak yerine kibrini artırmış kimseler bu hastalığın pençesindeki en bedbahtlardır.

Ey salik! Sadece kâfir ve asiler değil Müslüman ve abitler de Allah'tan gafil olurlar. Sakın şaşırma zira Allah'tan gafil olma; Allah'ın kendisine verdiği güzel şeyleri ve recayı düşünerek, biraz ibadet ve ilmiyle insanın kendisini aldatmasıdır. İnsanların çoğu bunlar yüzünden aldanırlar da hâlâ iyilerden olduğunu zannederler. Bazen de bilerek isyanda bulunurlar da affedilecekleri, kurtulacakları zehabına kapılırlar diyor Muhasibi.

Manevi hastalıklarımız öyle çok ki ey salik ama bir yerlerden başlayıp tek tek tedavi etmek gerek. Kemalat yoluna talipsen ve halisane bir kul olmak için çabalarsan, eksiğini noksanını Settar olan Hak Teala örter de öyle kabul eder. Zira Yüce Mevla kâinattaki tüm çirkinlikleri ve kötülükleri setrettiği gibi kullarının da ayıp, hata ve günahlarını devamlı surette örterek onları bağışlamaktadır. Buna karşılık bizden istediği başkalarının kusurlarını örtmek ve kendi hatalarımızla meşgul olmamızdır. Sen nefsine, kendine dön! Sen sen ol, kendine yetecek kadar kusurun varken, başkasında hata arama!

EŞSİZ, BENZERSİZ, ŞAN VE ŞEREF SAHİBİ

MECİD

Fatma BAYRAM

Dilciler, mecd kökünün temel manasının bolluk ve genişlik olduğunu söylerler. Buna göre başkalarında normal derecede bulunan tüm güzel niteliklerin hepsinin bir varlıkta en yüksek derecede bulunması durumuna "mecd" denir. Rabbimizin güzel isimlerinden iki tanesinin (Mecid ve Macid) bu kökten gelmesi O'nun "yetkinliğin karşıtı olan her türlü nitelikten münezzeh, lütuf ve ikramı bol" olduğu anlamına gelir. O en üstün niteliklerin en son noktasındadır. Bu mükemmelliği ifade etmesi hasebiyle Mecid ismi diğer bütün esmanın kusursuzluğunu da vurgular. Yüce Rabbimizin bütün isim ve sıfatlarının ihtiva ettiği manalara en üstün düzeyde sahip olduğunu gösterir. (Buruc, 85/15.) Bu sebeple Gazali, Mecid'i "zatı yüksek, fiilleri güzel, nimet ve ihsanı bol olan" diye tarif eder. Hâsılı O'nun yüceliğini layıkıyla anlamada zihinlerimiz ve ifade etmede dillerimiz yetersizdir; O'nu ne kadar yüceltirsek yüceltelim O bizim anlattığımızdan yücedir.

Genellikle âlimler, Mecid ismini Allah Teala'nın zatına ve sıfatlarına yönelik olmak üzere iki açıdan yorumlamışlardır. Zata yönelik yorum acz ve eksiklikten, yani yaratılmışlık özelliklerinden berî ve münezzeh tutmayı, fiillerine yönelik yorum da lütuf ve ihsanının çok olduğunu belirtmeyi amaçlamıştır. Esma-i Hüsna şarihi merhum Ali Osman Tatlısu bu ismin azamet ve kudretinden dolayı ulaşılamaz olmakla yüksek huylardan dolayı övülüp sevilmek şeklindeki iki yönüne dikkatlerimizi çektikten sonra ahlakı yüksek olmakla beraber ezici bir kuvvet karşısında mağlup ve çaresiz kalana mecid denmeyeceği gibi ulaşılamaz bir mevkide bulunduğu halde şaki ve zorba olana da mecid denemeyeceğini vurgular. Bu kıyaslama Rabbimizin Mecid ismini daha iyi anlamamıza yardım eder.

Kur'an'da Mecid

Bu ismin en büyük tecellisi bizzat Kur'an'ın kendisidir. Mecid vasfı Kaf suresinin ilk ayetinde Kur'an'ın sıfatı olarak zikredilir. Yani Kur'an Mecid olan Yüce Allah'ın Mecid olan kelamıdır. Bu nedenle o başka sözlerle kıyaslanamaz. Zira büyüğün sözü de büyüktür. Elmalılı bu ayeti tefsir ederken mecd kavramının içeriğine değindikten sonra "Şu hâlde Kur'an-ı Mecid, şerefi kitapların hepsinden büyük olan yahut manasını bilip amel edeni şereflendiren şanlı Kur'an demek olur." diyerek Kur'an'ın şerefinin ona iman edip hükmünce amel edeni dahi kuşattığını ifade eder. Mecid ismindeki lütuf ve keremin bolluğu bu sıfatı haiz olan Kur'an'a yapışan herkesin doğruyu bulma ve şaşmama konusunda başka bir şeye ihtiyaç duymayacak ölçüde büyük bir nimete kavuştuğunu da ifade eder. Rabbimiz çeşitli sebeplerle Kur'an'ı inkâr edenlere onun yüce bir makamdan geldiğini ve korunmuşluğunu ifade ederken de aynı sıfatı kullanır. (Buruc, 85/21-22.)

Kur'an'da iki yerde Allah'a isnat edilen bu ismin iki Mekki surede gelmesi (Hud, 11/73; Buruc, 85/15.) müşriklerin zorba muamelelerine maruz kalan o günkü müminleri şan ve şerefi, itibar ve saygınlığı sadece Allah katında aramaya sevk etmiştir. Nitekim bu mesajın doğruluğunu tarih hepimize açık bir şekilde göstermiş ve o günün sosyal düzeninde en altlarda olan ve kimsenin ismini bile öğrenmeye dikkat etmediği bazı köleleri yüzlerce yıldır müminler büyük bir saygı ile anmaktadırlar.

Kur'an bu isim vasıtasıyla bize âdeta asıl saygı ve hürmete layık olanın kimler olduğunu hatırlatmıştır.

Kur'an bu isim vasıtasıyla bize âdeta asıl saygı ve hürmete layık olanın kimler olduğunu hatırlatmıştır. Bu meyanda Kur'an'da İbrahim ailesi selamlanırken Hamid ismiyle beraber Mecid isminin de gelmesi (Hud, 11/73.) ve asırlardır beş vakit namazda kütüb-i sittenin tamamında rivayet edilen salavatların okunarak Rabbimizin bu isimleriyle İbrahim ve Muhammed ailelerinin selamlanması kime, hangi sebeplerle itibar edileceğini çok güzel ortaya koyar.

Sufilerin esma teorisine göre Cenab-ı Hak insan-ı kâmili kendisine ayna kılmıştır. Nasıl ki ontolojik olarak imkânsız olduğundan besmelede bir işe Allah ile değil de Allah'ın ismi ile birlikte başlamaktan söz ediliyorsa insanda tecelli eden de Rabbimizin zatı değil, isimleridir. Mecid ismindeki ululuk ve yücelik insan ahlakına vakar, şeref ve haysiyet olarak yansır.

Mecid tecelli ederse

Sufilerin esma teorisine göre Cenab-ı Hak insan-ı kâmili kendisine ayna kılmıştır. Nasıl ki ontolojik olarak imkânsız olduğundan besmelede bir işe Allah ile değil de Allah'ın ismi ile birlikte başlamaktan söz ediliyorsa insanda tecelli eden de Rabbimizin zatı değil, isimleridir. Mecid ismindeki ululuk ve yücelik insan ahlakına vakar, şeref ve haysiyet olarak yansır. İbn Arabi bu ismin fert üzerindeki tecellisinin insanı bir yaratılmışın ulaşabileceği son noktaya taşıyacağını vurgulayarak şan ve şeref arayana Mecid olan Allah'ın yeteceğini söyler. Bu noktada günümüz dünyasının şeref ve haysiyet anlayışını dikkate alarak "öyle olmak"la "öyle görünmek" arasındaki farka küçük bir vurgu yapmamız yerinde olur. Yine aynı şekilde şan ve şerefle şöhret ve itibarı karıştırmamak gerekir. Şan ve şeref kişinin bizatihi taşıdığı hasletlere vurgu yaparken şöhret ve itibar adı üstünde itibaridir. Nice kimse tarafından pek bilinmeyen insanlar vardır ki insanların peşinden koştuğu şöhretlerle kıyaslanamayacak, hatta aynı cümlede isimleri yan yana getirilmeyecek denli şeref ve haysiyet sahibidirler.

Kuşeyri'ye göre bu ismin tecelli ettiği kişi imanının şerefi üzere yaşar ve o şerefe mani olacak her türlü aşağı durumdan, ahlaki düşüklükten ve davranışlardaki bozulmalardan korunur. Ona göre bu durum Allah'ın insanlara lütfettiği, fakat çok kimsenin farkına varmadığı nimetlerden biridir. Bu halin aksine insanın kalbinde sevgi ve bağlılık hislerinin ve ilgi odaklarının dağınıklığı ise Mecid'in tecellileri konusunda kulun yaşayacağı en büyük imtihandır.

Bu ismin tecelli ettiği mümtaz insanlar yüce gönüllü ve cömert bir ahlaka sahiptirler.

Bu ismin tecelli ettiği mümtaz insanlar yüce gönüllü ve cömert bir ahlaka sahiptirler. İyilik yapar ama yaptığı iyiliği unutur, Rabbine karşı muhabbet ve bağlılığını insanlar arasında bir yer edinmek için kullanmaz. İnsanlar içinde sağlık, varlık, makam, mal mülk gibi nimetlere mazhar olanların iyi ahlaklı olması bu konularda zayıf ve kısmetsiz olanlara nazaran daha zordur. Oysa toplumun bu gibi öncülerin üstün ahlaklı olmasına ihtiyacı daha fazladır. Bu nedenle herhangi bir konuda toplumun önüne geçmiş insanların Mecid'in ahlakıyla ahlaklanması zorluğu nispetinde büyük bir derecedir. Karşılığı da ona göre büyük olacaktır. Burada nefsimizin bize oynadığı oyun toplumsal anlamda öncülük ettiklerimize karşı taşıdığımız örneklik sorumluluğunu küçümsemek veya bu anlayışa kökten karşı çıkarak bireysel sorumluluğu reddetmektir. Çağımızın toplumsal etkileşim sorumluluğunu küçümseyen bakışına karşı dikkatli olmak bizi bu noktada uyanık tutar.

Rabbinin mecdini kavrayan kula yakışan şey O'nun huzurunda yaptığı her ibadet ve taati o makama yaraşır bir içtenlik ve güzellikle yapması, riyadan ve her türlü yapaylıktan uzak kalarak kulluğunu ihlas ve samimiyetle süslemesidir. Yücelerin yücesinin huzuruna ancak böyle tertemiz ve bariz kusurlardan arınmış pür bir kulluk yakışır.

İSLAM'I KİMLİK YAPAN MİLLET: **MALAYLAR**

Prof. Dr. Ahmet KAVAS | İstanbul Medeniyet Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

Asya'nın güneydoğu bölgesinde yer alan Malezya kendine has coğrafi sınırları bulunan bir ülkedir. Nüfusunun %90'ının yaşadığı ve Malay Yarımadası olarak bilinen kısmı Tayland'ın Malaka Boğazı ile Güney Çin Denizi arasında kalmaktadır ve üç tarafında üzerlerinde insan hayatına elverişli olmayanlar dâhil çok sayıda ada bulunmaktadır. Bunlardan Penang adasının 750 bin nüfusu vardır. Borneo Adasının (755.000 km²) %73'ünü güney komşusu Endonezya ile; %1'lik kısmını da kuzeyindeki Bruney Sultanlığı (5.765 km²) ile paylaşır. Bu adanın etrafında da bir kısmında yaşama imkânı bulunan toplam 878 ada mevcuttur. Ülkenin nüfusu 32 milyon civarında olup yüzölçümü ise toplamda 329.758 km²'dir ve bunun 131.598 km²'sini yarımada kısmı, 193.264 km²'sine yakınını ise Borneo adası meydana getirir. Tüm Güneydoğu Asya bölgesinde burasını tarih boyunca cazibe merkezi kılan ise Hint Okyanusu ile Büyük Okyanusun ayrışma noktasında yer almasından dolayı doğusundaki Çin ve Japonya ile batısındaki Hindistan'dan başlayıp Arap yarımadasına, hatta Doğu Afrika sahillerine kadar deniz ulaşımı yapılan hemen hemen her yerden tüccarların uğrak yeri olmasıdır.

Malezya idari olarak 13 eyalete ayrılan federal bir devlet olup bunlardan Sabah ve Savarik, Borneo adasında yer alırken Penang adası tek başına bir eyalettir. Laik, demokratik ve çok partili bir siyasi hayatı benimseyen ülkede kökeni geçmiş asırlara uzanan dokuz yerel sultanlık bir meclis oluşturmakta ve bağımsızlıkla birlikte her eyaletin sultanı beş yıl süreli ve sıralarına riayet ederek hepsinin temsilcisi seçilmekte, onun vefatı durumunda sıra diğer eyaletin sultanına geçmektedir. Bu kişi aynı zamanda Malezya Federasyonu kralı olarak devlet başkanlığını temsil etmektedir. 1957'de başlayan bu uygulama halen devam etmekte olup bazı sultanlar görevleri dolmadan vefat ettikleri için şu ana kadar 15.

kral bu göreve geldi. Malezya'da başkent olarak 1896'da İngilizler tarafından Kuala Lumpur seçilmiş, 2002'de itibaren ise idari başkent Putrajaya oldu. Aynı zamanda Ipoh, Klang (Kelang), Petaling Jaya, Subang Jaya, Johor Bahru ve Shah Alam başlıca büyük şehirleridir.

Müslüman millet Malaylar

Tarihte ve günümüz dünya Müslümanları hakkında aynı anda eser kaleme alabilen tarihçi sayısı sınırlıdır. Bunlardan birisi de 2005 yılında vefat eden Fransız mühtedi Vincent Mansour Monteil'dir. İbn Haldun'un Berberilerle ilgili hacimli kitabının baş tarafına koyduğu ve bugün Mukaddime olarak tanıdığımız eserinin tahkikli neşrini ve Fransızca tercümesini yaparak ilim âlemine büyük katkı sağlamıştı. İslam coğrafyasındaki Müslüman toplumları tasnif ederken bunları beş ayrı başlık altında toplayıp Aux cinq couleurs de l'Islam (İslam'ın Beş Renginde) ismiyle yayınlamıştı. Kitabında Arap, İran-Hint, Türk, Sudani (Siyah Afrikalı) ve Malaylardan bahsediyordu. Kore Savaşı'na katıldığında Hollandalıların sömürgelerinden getirdiği Malaylarla da irtibata geçip onların dillerini öğrenmişti.

Malay toplumu günümüz Müslümanları arasında tüm fertleri istisnasız İslam'ı kabul etmiş tek millettir denebilir. Maruni Arap Hristiyanlar, Gagauz ve Çuvaş adıyla bilinen Hristiyan, hatta Asya'nın belli yerlerinde eski dinlerine bağlı Türk topluluklarının sayıları genel arasında yok denecek kadar azdır. Malezya anayasasında da "Malay" kimliğine aidiyet Müslüman olmakla eşdeğer tutularak kayıt altına alınmış, içeriden veya dışarıdan kimsenin bu toplum üzerinde kendi dinini yayma girişimi ve bu kimliğe ait birisinin de bunu terk etmesi, yani mürtet olması yasaklanmıştır. Her iki duruma da riayet etmeyenlere karşı cezai müeyyideler uygulanmaktadır.

Malay olmak ve böylece kalmak için temel şart her şeyden önce Müslümanlık dairesinde kalmaktır. Buna ilaveten bu milletin dilini bilmeden, örf ve âdetlerini yaşamadan her ne kadar İslamiyet'e aidiyet konusu kadar kesinlik istemese de bunlar da bu kimliğin ayrılmaz parçasıdır. Asırlar içinde bu özelliklerini o kadar benimsemişler ki yaşadıkları topraklarda hüküm süren ne Hintliler, ne Çinliler, ne de sömürgeci Avrupalılar onları en ufak şekilde etkileyip bu bağlarından koparamamışlardır.

Malay yarımadasının ticari öneminin kısa zamanda farkına varan Portekizliler özellikle Müslümanlar üzerinde büyük baskı kurarak onların etkinliğini yok etmek istediler. Derhal korsanlık faaliyetlerine başlayarak Malaka Boğazı'ndan geçen tüccar gemilerini soyarak bölgede terör estiriyorlardı. Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim'in dönemindeki bu istenmeyen gelişmeye karşı özellikle Malaka'ya en yakın konumdaki Açe Sultanı ile temasa geçilerek bölgenin bu beladan kurtarılması gündeme geldi. Bu ilk temaslar ve özellikle Kanuni Sultan Süleyman zamanında Hadım Süleyman Paşa komutasında 1538'de yapılan Hindistan seferi bölgede ciddi umutların doğmasına sebep oldu. Bu teşebbüsten istenilen sonuçlar alınamamış olsa da Portekiz'in oradaki varlığının ciddi tehlike oluşturduğunun farkına varıldı. Hatta Süleyman Paşa donanmadaki komutanlarından Hayrettin Mehmet Reis'i bölgede bıraktı ve bugünkü adıyla Tayland olan ve o dönemde Siyam Krallığı denen ülkenin başkenti Tenassarim'de yaşamaya başladı. Ayudha Krallığında yedi camii yaptırdı ve 30 bin aileye Müslümanlığı kabul ettirdi.

Malaka'nın Portekiz elinde kalması bir müddet İspanyolların da buraya ilgi duymalarına vesile olsa da onlarla asıl rekabeti Hollandalılar yaptılar. Pedang ve Johor'daki Malay sultanlıklarının Açe Sultanlığı ile işbirliği yapmalarını kendi men-

faatine çevirerek onlardan aldıkları destekle Malay yarımadasından Portekizlileri çıkardılar. Müslümanlara karşı öncekiler gibi sert davranmamaları, Johor Sultanlığı tüccarlarına Malaka limanında tavizler vermeleri kendilerine burayı işgalde yardım etmelerinde etkili olmalarından dolayı idi. Ancak buraya yerleşmelerinin ardından yarımadanın her tarafına göz dikmeye ve öncekileri aratmayacak girişimlerde bulunmaya başladılar. Sömürgecilere en büyük desteği veren tüccarları kendilerine yardım eden bu iki küçük sultanlığa müsamaha edilmesinden yana oldukları için bu niyetlerini XVIII. yüzyılın sonuna kadar uygulamaya koymadılar. Ta ki kendi içlerinde başlayan taht kavgasından yararlanarak o zamana kadar ele geçirmedikleri yerleri 1784'te ele geçirdiler.

Güney Asya'da giderek etkin konuma geçen İngilizler de gözlerini bu yarımadaya diktiler ve İngiliz Doğu Hindistan Şirketi Kedah Sultanlığını 1785'te kuzeydeki Tayland Krallığı'nın saldırısından koruma bahanesiyle yerel idarecilerin ve halkın tüm karşı koyuşlarına rağmen Pedang adasına yerleştiler. Bahaneleri ise eğer kendileri almazsa Fransa'da güçlenen Napolyon'un buraları işgal etme ihtimaliydi. Malaka 1818'de bir müddet Hollanda'ya verilse de 1824'teki bir toprak mübadelesi ile kalıcı olarak İngilizlere geçti.

İngilizler Malezya'yı 1824 yılından 1942'ye kadar aralıksız idare ettiler. II. Dünya Savaşı başladığında 31 Ocak 1942 günü Japonlar Malezya'yı da onlardan aldılar ve 13 Eylül 1945 gününe kadar ellerinde tuttularsa da savaşın bitmesiyle İngilizler tekrar burayı sömürmek için geri geldiler.

Bağımsızlık

İngilizler Malay toplumunun ülkelerinde etkinliğini kırmak için çoğunluğu Hindu ve Budist işçiler olmak üzere milyonlarca insanı getirip buraya yerleştirdiler. Bunları kalay madenlerinde ve kauçuk tarlalarında, şehirlerdeki işletmelerinde çalıştırmaya başladılar. Bu durum Malaylardaki millî hassasiyeti ciddi anlamda körükledi. Malay gençleri kurdukları farklı cemiyetlerle İngiliz sömürgeciliğine karşı harekete geçtiler. 31 Ağustos 1957 günü Malezya bağımsızlığına kavuştu. Malezya Milli Birliği Teşkilatı (UMNO) siyasi bir harekete dönüşerek ülkenin kaderinde en etkin güç oldu. Bu arada ülke tarihten getirdiği yerel idarecilerini de yeni devletin yönetiminde etkin hale getirdiler.

Ülkede İslamiyet

Asya'nın bu bölgesine Müslümanların Şam'ı merkez yapan Emeviler'in (651-750) ilk halifesi Muaviye zamanında geldikleri rivayet edilmektedir. O döneme ait kalıcı bir iz bulunmamaktadır, topluluk olarak yerleşmeye başlamaları Abbasilerin ikinci asrının başına tesadüf etmektedir. Hatta Kelang liman şehrinde bazı yerel halkın bu dini kabul etmesi 878 yılından itibaren gerçekleşmiştir. Malay kimliği ile İslamiyet'e bağlılığın bölgede aynı anlamda kullanılması Malaka Sultanlığı'nın XIV.

Nikah töreni

yüzyılın sonlarında kurulmasına bağlanmaktadır. Farklı kaynaklarda burayı kuran ve ihtida edip Muhammed İskender Şah adını alan Parameşvara'nın, ondan sonraki Megat İskender Şah'ın, hatta üçüncü kral Muhammed Şah'ın ilk Müslüman hakim olduğuna dair farklı bilgiler bulunmaktadır. Fakat üst seviyedeki yöneticilerden birisinin ihtidasının 1409-1430 yılları arasında gerçekleştiğinde herkes hemfikirdir.

Malay halkının Müslüman olmasında en etken sebepler arasında Çin ve Japonya gibi doğusu ile Hindistan ile Kızıldeniz havzası arasında gidip gelen tüccarların çoğunun bu dine mensup olmaları dolayısıyla onları kendi limanlarına çekme girişimlerinin etkisinden bahsedilmektedir. Sumatra adasındaki Pasai adasındaki hanedan mensuplarıyla evlilik bağları kurmaları onların dinlerine girmelerine vesile olmuş ve kısa zamanda da Malay adetleri İslamiyet ile şekillenmeye başlamış. XV. yüzyıl boyunca Malayların İslamiyeti bu kadar derinden özümsemeleri bölgede Hindu ve Budist gelenekten gelen sınıf düzenini tamamen kaldırmasıdır.

"Pondok" adını verdikleri yatılı temel dinî eğitim kurumlarını sadece Malay yarımadasında değil Sumatra, Cava, Borneo, Güney Filipinler gibi geniş coğrafyalarda da yaygınlaştırarak bu sayede hem İslamiyet'i yaymışlar, hem de Malay dilinin (Bahasa Malaya) Malaka lehçesini her tarafta benimsettiler. Yerel sultanlar kısaca "ulema" denilen dinî önderlere aşırı değer vermişler, bunları saraylarında da tutmuşlar, hatta kendilerinin özel hocaları olmuşlardı. Bu geleneksel eğitim kurumlarında eğitim alan gençler aynı zamanda farklı meslek kollarında da yetiştirilmişler ve bir müddet adada kaldıktan sonra kendi bölgelerine giderek eğitim aldıkları yerle irtibatlarını koruyarak kuvvetli bir ağa çevirmişlerdi. Daha üst seviyede din bilimlerini öğrenmek isteyen mutlaka Mescid-i Nebevi'ye gelerek burada bir müddet kalıp icazet almadan ülkelerine dönmüyorlardı.

Malezya'nın Müslüman halkı İslamiyet'i kabul ettikleri ilk dönemlerden itibaren Şafii mezhebine bağlandılar. Ancak günümüzde herhangi bir mezhebi kabul etmeden sadece Kur'an ve sünnet çizgisini takip ettiklerini ifade edenlerin sayısının epeyce artması yanında Perlis gibi birkaç eyalet kendi yasalarında bunu yazılı hâle de getirdiler. Bu halleriyle Endonezya'daki Muhammediye hareketiyle benzer tavır sergilemekteler ve ciddi anlamda Suudi Arabistan'da aldıkları eğitimin tesiri altında kaldıkları anlaşılıyor.

Sömürgeci Portekiz, Hollandalı ve İngilizler bölgenin sadece ticaretine göz dikmemişler, aynı zamanda beraberlerinde getirip gözettikleri misyonerler dört asırdan fazla Malayları Hristiyanlaştırmak için uğraştılar. Ancak tüm gayretlerine rağmen Malayları dinlerine hiçbir şekilde çeviremediler. ■

31 Aralık 1961'de Hakk'a uğurladığımız Menderes'in Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin Aziz Hatırasına

"DÜN MİLLETİMİZ İÇİN HAYIRLI BİR İŞ YAPMAMIŞIZ VASFİYE HANIM!"

Portre: Bahadır Dadak

Prof. Dr. Ali KÖSE | Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Senin ağabeyin Menderes darağacı yolunda şöyle demişti onlara: "Dirimden korkmayacaktınız. Ama şimdi milletle el ele vererek Adnan Menderes'in ölümü sizi ebediyete kadar takip edecek ve bir gün sizi silip süpürecektir…" Ağabeyin haklıydı. Şimdi onları hayırla anan yok. Ama siz hep hayırla anılıyorsunuz.

Sabahleyin gazeteleri okurken, aleyhinde haber göremeyince eşi Vasfiye Hanım'a böyle seslenirmiş Tevfik İleri: "Demek ki, dün milletimiz için hayırlı bir iş yapmamışız Vasfiye Hanım!" Menderes'in Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ydi o. 27 Mayıs sabahı darbecilere ilk meydan okuyan mebustu. Askerler Demokrat Partili mebusları Harp Okulu'na götürüp tıkmışlar. Burası bombalanacak diye de bir şayia çıkarmışlar. Herkes paniklemiş. Ama o bir köşeye çekilip namaza durmuş. Bir albay gelip bağırmaya başlamış "Tevfik İleri nerede?" diye. Namazda yakalamış onu. Hem kıyamda hem rükûda hem secdede tekmelemiş. Selam verince yakasına yapışıp "Ben senin belalınım, seni öldüreceğim." demiş. Ama aynı sertlikle cevabını almış: "Asıl bela, kendisini bela olarak gönderenin kim olduğunu bilmemektir."

Yüksek Mühendis Mektebi'nde başladı Tevfik İleri'nin siyasi hayatı. Aksiyon adamı olacağı daha o yıllarda belliydi. MTTB başkanlığı yaptı. 1930 yılında Razgrad'da Türk mezarlığını tahrip eden Bulgarları protesto mitingleri düzenledi. Karayolları kontrol mühendisliğinden, Nâfia (Gelirler) Müdürlüğüne birçok görev ifa etti. Erzurum'dan Çanakkale'ye, Samsun'dan Ankara'ya birçok şehirde bulundu. 1938'de Erzurum'da ölen 32 günlük çocuğunu toprağa verirken şöyle demişti: "…ve nihayet her yurt köşesi gibi kalbimizle bağlı olduğumuz Erzurum'a şimdi canımızla da bağlanmış olduk…" Evladının defnini bile vatan sevgisine bağlayan, tevekkülü vatan toprağıyla buluşturan bir aşk bu.

Onun ve arkadaşlarının vatan aşkı 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti'yle iktidara kavuştu. Samsun mebusu oldu. 10 yıl sürecek vekillik döneminde Ulaştırma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı, Devlet Bakanlığı, Başbakan Yardımcılığı yaptı. Hep icracı görevler üstlendi. Ama en önemlisi o, Menderes'in Milli Eğitim Bakanıydı. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünün açılışında o vardı. Din derslerinin ilkokul müfredatına alınmasının, yirmi yıl aranın ardından imam-hatiplerin tekrar açılmasının altında hep onun imzası vardı. Köy Enstitüleri'ni Öğretmen Okullarıyla birleştiren cesur milli eğitimciydi. Hatipliği parmak ısırtacak cinstendi. İdealistti. Memleket aşkını hep hisseden hissettiren bir kişilikti. Milliyetçiliği sözle değil, icraatla yaptı. Türk Sanat Tarihi Enstitüsü'nü kuran da, Türk Kültür eserlerinin yayınını başlatan da oydu. Ama hep endişe duydu bu vatan aşkının akamete uğratılmasından. İmam-Hatip okullarına kastı olanlardan hep saldırı bekledi. "Çok dikkatli olalım. Bu okulları doğmadan boğmak istiyorlar, mevcutları kapatmam için Türkiye'nin bütçesi kadar rüşvet teklif ediyorlar." deyip durdu.

Seçimle yenmişlerdi milletin makûs talihini. Hem de üç kez. Ama şalvarlı, çarıklı köylülerin Kızılay'da, Meclis'te dolaşmalarına, oradan ülkeye hükmetmelerine tahammül edemedi darbeciler. Halkın iradesini hiçe saydılar. Diğer mebuslar gibi Tevfik Bey'i de yolladılar zindana. Eşi Vasfiye Hanım'a, kızları Ayşe ve Cahide'ye, oğlu Cahit'e de evlerini zindan ettiler. Evin önüne asker diktiler. 27 Mayıs'ı bayram yapanlar birkaç saat sonra kapıyı çaldılar "Neden bayrak asmıyorsunuz?" diyerek. Kahredici bir soruydu bu, vatanın görüp göreceği en vatansever ev için. Evlendiği gün eşi Vasfiye Hanım'a "Önce vatanımızı, milletimizi seveceğiz, sonra birbirimizi" diyen Hemşinli Tevfik'in eviydi burası. Yassıada'da cehennemî bir hayata mahkûm edildiğinde bile milleti için dua eden Tevfik'in. 18 Martlarda öğrencileri toplayıp ilk defa Çanakkale'ye götüren Milli Eğitim Bakanı Tevfik'in.

27 Mayıs 1960 onun için de sonun başlangıcıydı. Darağacı listesinde o da vardı. Yassıada'da Menderes'in yoldaşıydı. Darbeyi kendine yediremedi. Kahrından kanser oldu. Darbecilerin insafı idamı müebbede dönüştürecek kadardı. Yassıada'dan Kayseri cezaevine gönderdiler onu. Hastalık ilerledi ve Ankara Hastanesi'ne taşıdılar. Ama keder büyüktü. Hemşin'de başlayan dünya sürgünü Ankara'da son buldu. Menderes'in idamına ancak 3 ay dayanabildi. 1961'in son günü

yoldaşına kavuştu; "Menderessiz yeni bir yılı istemem" der gibi. 24 Eylül'de Kayseri cezaevinden eşi ve çocuklarına elveda satırları yazarak sona yaklaşıldığını haber vermişti sanki: "Allah var. Büyük Allah var. Her şeyi görüyor, biliyor... Gerisi laf u güzaf. Yapılacak tek şey tebessüm etmektir. Size mal mülk, servet bırakmadım. Ama şerefli, namuslu, erkek bir ad bırakabildim. Hiçbir zaman başınız yere bakmayacaktır. Bununla müteselliyim, siz de bununla iftihar edeceksiniz."

Kızı Cahide 27 Mayıs'ın hemen sonrasını ancak yıllar sonra anlatabildi: "Babamı tevkif ettikten sonra diğer Demokrat Parti mebuslarına olduğu gibi bizim eve de arama için bir ekip geldi. Birden içeri daldılar... Kütüphanede, raflarda, annemin yatak odasında, çekmecelerde arama yaptılar. Sonradan annemin mücevherlerini aradıkları anlaşıldı. Tabii hiçbir şey bulamadılar, çünkü annemin doğru dürüst bir mücevheri yoktu. İçlerinden biri, 'benim karımın bile daha fazla mücevheri var. Sizin de hiçbir şeyiniz yokmuş' dedi ve çıkıp gittiler..." Yine bir vakit kapıya dayanmıştı askerler... Bir fatura uzatmışlardı "bu babanızın Yassıada'da yediği yemeklerin faturası, hemen ödeyin!" diyerek...

Acılarla, zulümlerle dolu bir hayattı onunkisi. Ama acılarını şikâyete dönüştürmedi hiç. Yaşanacak bir kaderi olduğuna inandı. Allah'a dayandı, saye sarıldı, hikmete ram oldu. Mütevekkildi hep... Son mektuplarından birinde şöyle diyordu biricik Vasfiyesine: "... Günlerden Çarşamba diyorlar. 27 Temmuz. Saat beş. Dünya iblis cenneti, ahiret İsmail teslimiyetidir. Rahat uyudum. 04.30'da uyandım. Vasfiyem de ve belki kızlarım da bu saatte uyanıktır. Ve Allah'a niyaz etmektedirler. Hemen kalktım abdest aldım, namazımı kıldım. Ve Allah'ımızın lütfu olan bu güzel ve alacakaranlık sabahta muazzez memleketimiz, yuvalarımız, çocuklarımız ve kendimiz için dua ve niyazda bulundum..."

Eşi Vasfiye Hanım geri kalmadı ondan. Zindan hayatının birinci yıldönümünde darbecilerin edatlar ve bağlaçlar dahil 50 kelimeyle sınırlandırdığı mektup yazma hakkını şu sözlerle kullanmıştı: "Canım Tevfikciğim, bugün Kurban Bayramı'nın ikinci günü. Aynı zamanda seninle bedenlerimizin ayrılık yılı arifesi. Kocaman bir sene geçti aradan. Ve bu kocaman bir senenin hülasasını yaparsak kâr zarar diye, bence kâr tarafımız ağır basıyor. Gerçi, çok ıstıraplar çektik ve çekmekteyiz, işte bu çiledir bence bizi kârlı çıkaran."

Senin hayatını hissederek yazan Sadık Yalsızuçanlar, Harakâni'nin derviş tanımını hatırladı seni bize anlatmak için: "Derviş, yuvasından yavrularına yiyecek bulma umuduyla ayrılan, yiyecek bulamayan, yolunu yitiren ve bir daha yuvasına dönemeyen kuşa benzer..."

O da 50'şer kelimelik mektuplarla cevap veriyordu Vasfiyesine: "Dün ilk defa yıkandım... Ayın 6'sında komutanın müsaadesiyle Adnan Bey'le görüştüm... İyidir. Osmanlı Tarihi okuyor. Bir de Kur'an-ı Kerim. 'Dört günde hatmedeceğim' dedi. O da huzur-ı kalp içinde..."

Ruhun şad olsun Tevfik İleri. Sen bakandan öte bir ağabeydin bu ülkeye. Vatan hizmetkârı bir derviştin. Bu vatan seni hep hissetti. Hatırlar mısın Tevfik Ağabey? Seni Kayseri cezaevinden alıp tedavi için Ankara Hastanesi'ne götürmüşlerdi darbeciler. Sen üşümüştün de bir hemşire sana fazladan battaniye vermişti. Askerler azarlamıştı hemşireyi. Ne demişti o hemşire cevap olarak hatırladın değil mi?: "Ben size mesaimle bağlıyım, hislerimle değil." Senin hayatını hissederek yazan Sadık Yalsızuçanlar, Harakâni'nin derviş tanımını hatırladı seni bize anlatmak için: "Derviş, yuvasından yavrularına yiyecek bulma umuduyla ayrılan, yiyecek bulamayan, yolunu yitiren ve bir daha yuvasına dönemeyen kuşa benzer..." Senin ağabeyin Menderes darağacı yolunda şöyle demişti onlara: "Dirimden korkmayacaktınız. Ama şimdi milletle el ele vererek Adnan Menderes'in ölümü sizi ebediyete kadar takip edecek ve bir gün sizi silip süpürecektir..." Ağabeyin haklıydı. Şimdi onları hayırla anan yok. Ama siz hep hayırla anılıyorsunuz. Siz yiyecek aramaya çıkmıştınız fâni âlemde. Onlarsa avlanmaya. Onlar sizi avladıklarını, sizin yuvaya dönmediğinizi zannediyorlar. Ama biz biliyoruz siz yuvadasınız Tevfik Ağabey... Hem de bâki olanda... Makbul bir kul olarak... Şahit ol ya Rab!..

Not: Bu makalenin esin kaynağı Sadık Yalsızuçanlar'ın Vefa Apartmanı başlıklı kitabıdır. Tevfik İleri'nin hayatını konu alan bu anı roman için Sadık Yalsızuçanlar'a müteşekkiriz. ■

KANSER VE HAFIZLIK

Mahir DEMİRKOL | DİB Kastamonu Eğitim Merkezi Kur'an-ı Kerim Öğretmeni

1978 yılında Almanya'da dünyaya geldim. 1984 yılında kesin dönüş yapan ailem ile birlikte memleketim olan Bolu Yeniçağa'ya yerleştik. İlkokulu burada okudum. O yıllarda ilçemizde ve komşu ilçelerde her aile evladını mutlaka hafız yapmak için Kur'an kursuna gönderirdi. Her aileden bir hafızın çıkması, o aile için bir onur vesilesi, gurur kaynağı idi. Ben de onlardan biriydim.

İlkokulu okurken derslerden sonra zaman zaman Yeniçağa Kur'an Kursu'nda hafızlık yapan öğrencilerin seslerinin duymak için kursun önünde zaman geçirirdim. Kibritleri dizip onlara ezbere bildiğim kelimeleri yarım yamalak nağme yaparak okumaya çalışır ve mutlu olurdum. Dahası elime geçen boş kâğıtlara ismimin başına "Hafız" yazar, o kâğıtlarla hayal dünyasına dalarak tarif edilemeyecek kadar güzel bir duygu yaşardım.

Yeniçağa'da ikamet eden Ekrem Doğanay hocamın, ramazanda ezbere mukabele okuyan öğrencilere gösterdiği ilgi alaka ve şefkat, hafızların takılmadan ezberlerini okumaları beni çok etkilemişti ve bir sabah mukabelesinden sonra babam ile eve gelirken babama "ilkokul bitince hafız olacağımı" söylediğimde babamım yüzünde gördüğüm o tebessümünü unutmam mümkün değildir. Yıllar geçti ve Yeniçağa Kur'an Kursu'nda hafızlığımı bitirdim.

2004 yılında Bolu merkeze bağlı Demirciler köyünde süresiz vekil imam hatip olarak göreve başladım. 2005 yılı Nisan ayında fark etmeye başladığım, ama ihmal ettiğim rahatsızlığım, Haziran ayına geldiğimizde iyice nüksetti. O dönem Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğrenci olan kardeşim Uzm. Dr. Muhammed Emin Demirkol'un ısrarı neticesinde Bolu İzzet Baysal Üniversitesi Tıp Fakültesi Üroloji bölümüne muayene olmaya gittim. Muayene neticesinde hemen teşhisimi koydular: II. Evre Testis Tümörü (Yumurtalık kanseri).

Ertesi gün hemen ameliyata aldılar. Ameliyat sonrası patoloji sonucunda kanser hücrelerinin metastaz ile yayıldığı anlaşıldığından, Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesine kemoterapi almam için sevk edilmem uygun görüldü. Hastalığımın hayati tehlikesi göz önüne alınarak verilen heyet raporu ile hastaneye en yakın camilerden biri olan, Üsküdar Müftülüğüne bağlı, Küplüce Camiine Müezzin Kayyum olarak atandım ve tedavim burada devam etti.

Bu arada böyle ciddi bir hastalık, sahip olduğum ama önemsemediğim hafızlığımı bana tekrar hatırlattı. Kurra hafız olmamın yeterli olmadığını, düzenli tekrar yapmam gerektiğini, sorulan bir ayetin hangi cüzün neresinde, hakeza sorulan bir kelimenin yerini, dahası hangi konu olursa olsun, o konu ile ilgili ayetleri bilmem gerektiğini, kemoterapi alırken hastanede yattığım dönemlerde idrak ettim. Ve maraton başladı: Hastalık dönemimin ilk zamanlarında 3 - 4 günde bir hatim yapmaya başladım, bu süreç altı ay devam etti. Hastanede aynı odada kaldığım ve benimle aynı teşhis konulan diğer iki arkadaşımın ölümü, beni biraz umutsuzluğa sevk etse de, ben yine de hafızlık tekrarımdan vazgeçmedim. Hafızlığımın kuvvetlenmesinden ve mana dünyasından haberdar olmaya başlamamdan duyduğum hazzı hissetmem, ta başından beri söylenegelen, ameliyat sonrası olumsuz şartların vuku bulma ihtimalini ve dahası ölüm korkusunun verdiği o negatif enerji hissini, hissetmememe vesile oldu.

Sonra günde üç cüz okumaya karar verdim. Bu sefer günde üç cüz okuyarak 10 seneyi doldurdum. Artık günümün ilk programı okuyacağım cüzlerim olmaya başladı. Ortamın hiç önemi yoktu: otobüste, yolda, misafirlikte... hiç fark etmez, ben o gün mutlaka cüzlerimi okumalıydım.

Hastalığım boyunca - tıp ayağını ihmal etmemek şartıyla- şifamı bir şeye borçlu olduğumu ifade etmeliyim: Kur'an-ı Kerim. Yani hafızlık tekrarı. Kanser hastalığının bana düzenli bir cüz okuma alışkanlığı kazandırdığını söylemek isterim. Müezzinlikten, Kur'an kursuna, oradan da eğitim merkezine atanmamdaki en büyük sır: Allah'ın izniyle Kur'an-ı Kerim'e karşı talebe olmam ve ona göstermeye çalıştığım vefamdır.

Şu anda ise günlük iki cüz okumak suretiyle hafızlığımı tekrar etmeye çalışıyorum. Şunu da söylemeden geçemeyeceğim: Kur'an-ı Kerim'i iki kez yazan, yıllardır cüz okuyan, müşabih ayetleri kodlayarak tekrar eden, hatimle teravih kıldıran, yarışmalarda derece alan bir kardeşiniz olarak daha hafız ol(a)madığımı itiraf ediyorum... ■

YAŞAYAN BİR CUMA CAMİİ GELENEĞİ

Mehmet PELVAN | Kütahya Tavşanlı Aşağıcamii İmam Hatibi

Osmanlı döneminden günümüze kadar özelliğini muhafaza ederek gelen Cuma Camii geleneği, Bursa'nın dağ yöresindeki bir köyde hâlâ uygulanmaya devam etmekte.

Osmanlı döneminde cuma ve bayram namazları şehirlerde namazgâh/selatin camilerde, kırsal kesimde ise merkezi konumdaki bazı yerleşim yerlerindeki cuma camilerinde kılınırdı.

Bu sebeple Bursa'nın Harmancık ilçesi, Nalbant köyüne de bir Cuma Camisi inşa edilir. Bugün hâlâ kullanılan bu cami, köyün dışındaki "Cuma Önü" denilen genişçe bir alanda bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda I. Murat Çelebi Camii olarak geçen bu caminin kitabesi bulunmadığından yapılış tarihi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Halk arasındaki bilgilere göre ise bu caminin 1700'lü yıllarda yapıldığı düşünülmektedir.

Köyün yaşlılarının anlattığına göre: Cuma Camii inşa edildiği tarihten itibaren asırlarca, yöredeki on iki köyle birlikte, henüz o yıllarda yerleşik hayata geçmemiş olan dağlardaki Yörüklere de hizmet vermiş.

Her hafta cuma günü olup da öğle vakti yaklaşınca; civardaki köylüler, dağlardaki Yörükler atlarına eyeri, eşeklerine semeri vurup patikayı andıran tozlu yollardan gelip "Cuma Önü" denilen bu alanda toplanırlarmış. Atını eşeğini Cuma Önü'nün bir kenarına örükleyen bu kutlu yolcuların bir kısmı buradaki çeşmelerin buz gibi sularından abdestlerini alırken, bazıları da asırlık ağaçların serin gölgesinde koyu bir hasbihale dalarmış. Hatibin okuduğu ezanla birlikte tarihî caminin kapısına yönelen cuma cemaati, yarım kalan sohbetlerini tamamlamak için de birbirleri ile namaz sonrasına kavilleşirlermiş.

Ahşap tavanları çıra kokulu, taş duvarları toprak sıvalı caminin küçük pencerelerinden süzülen ışığın kifayetsizliğinden, loş zemindeki yıpranmış hasırların üzerinde önce sünnetler kılınırmış. Akabinde, hatibin okuduğu hutbe usulet ve suhuletle dinlenir, sonra da her biri farklı bir köyden, farklı bir obadan gelip bu Cuma Camii'nde cem olan Müslümanlar, hep birlikte saf saf dizilip omuz omuza Allah'ın divanına dururlarmış.

Şayet kılınan namaz bayram namazı ise usul biraz daha farklı, ortam daha coşkulu olurmuş. Bayram sabahı olunca yine aynı şekilde bazısı atlı bazısı yaya olarak yollara koyulan civar köylerin ahalisi; silah ata ata, neşe ve muhabbet içinde Cuma Önü'ne gelirlermiş. Silah atmaktan maksat, bayram coşkusuyla birlikte hem insanları bayram namazına davet etmek hem de uyuya kalanları uyarmak içinmiş. Bayram günleri Cuma Camii'nin önü daha bir kalabalık, etraftaki çerçilerin sergileri daha çeşitli olurmuş. Cami

ise tıklım tıklım ağzına kadar dolar, içeriden yükselen "Allahü Ekber Allahü Ekber" nidaları, caminin dört tarafındaki pencerelerden vadinin dört bir yanına yayılırmış.

Bayram namazından sonra Cuma Önü'nde, tüm köylerin birbirleriyle bayramlaşmaları için çok güzel bir bayramlaşma töreni düzenlenirmiş. Bugün hâlâ uygulanmaya devam eden bu gelenek şöyledir: Namazdan sonra caminin kapısının dış kenarına önce o yörenin en yaşlısı gelip yerini alır. Bu pirifâninin yaşına denk başka bir köyden/mahalleden bir emsali gelip onunla bayramlaşır ve sağına dikilir. Derken böylece bayramlaşma töreni başlamış ve yaş sırasına göre de uzunca bir kuyruk oluşmuştur bile. Başlangıçta yer bulma telaşıyla hafiften sesler gelsede, halka uzadıkça derin bir sessizlik kaplar ortalığı. Sadece eli öpülen yaşlıların; "Bayramınız mübarek olsun, ömrünüz uzun olsun, Allah yine erdirip göstersin." dualarının iniltileri sarar, bayramlaşma halkasını boydan boya.

Halka gittikçe dua dua uzar gider, nihayet sonlarda üç beş çocuk kalmıştır apıldayarak büyüklerinin ellerini öpmeye çalışan. Her biri farklı bir köyden/mahalleden gelip bu dua halkasına dizilenler, âdeta kehribar bir tespihi andırır ibretle bakanlara. Tespihin bir ucunda geçmiş yüzyılın en derinlerinden gelen bir pirifâni, diğer ucunda ise gelecek yüzyılın en ilerisine ulaşmaya aday yağız bir Türkmen çocuğu.

Bu kutlu ve mutlu halkanın iki ucunu; hatibin, "Âmin" diyerek yaptığı ve "Yarabbi bizleri bu güzel bayram sabahında burada topladığın gibi, yarın öbür âlemde havz-ı kevserinin başında da toplanmayı nasip eyle!" duası farklı bir âlemde birleştiriverir.

Geçmiş zamanlarda Cuma Önü, sadece cuma ve bayram namazları için toplanılan bir yer değil, aynı zamanda burası yöre halkının çeşitli ihtiyaçlarını karşıladıkları bir mekânmış. Bu sebeple cuma ve bayram günleri birkaç sergiciden oluşan küçük de olsa bir pazar kurulurmuş cami önüne.

Namazdan sonra bu defa alış veriş telaşı sararmış cuma cemaatini. Birisi bir serginin başında evinin ihtiyacını tedarik etmekle meşgulken, bir diğeri başka birinin beygirini satın almak için kıyasıya bir pazarlığa girişirmiş.

Civar köylerden buraya cumaya toplananlar aynı zamanda Nalbant köyünün misafiri de sayılırlarmış. Bu sebeple cuma namazına gelirken erkekler evdeki hanımına: "Hanım, bugün cuma, hazırlıklı ol." diye tembih edermiş. Bu tembih âdettenmiş. Zaten evin kadını her cuma farklı köylerden gelen misafirleri doyurmak için çabalayıp dururmuş. İkindiye kadar evlerde Allah ne verdiyse yenilip içilerek hasbihal edilirmiş. Bu hasbihaller zamanla dostluğa, dostluklar da dünürlüğe dönüşüp nice düğünler de yapılmış yöredeki köyler arasında.

Bu gelenek asırlardır böyle bir ahenk içinde devam edip giderken 1900'lü yıllarda bozulmaya başlar. Çünkü bu yıllarda yöredeki diğer cuma camilerine toplanan köylerin bir kısmı, kar, kış ve uzaklık sebebi ile cuma namazlarını köylerindeki kendi camilerinde kılmaya başlamışlardır. Böyle olunca yöredeki cuma camilerinden bazıları ilgisizlik ve bakımsızlık sebebiyle yıkılmaya başlamıştır bile. Bu olumsuz gelişme zaman içinde Nalbant köyü Cuma Camii'ne de sirayet eder ve 1930'lu yıllara gelindiğinde artık buraya Nalbant köyü Aşağı ve Yukarı Mahalleden başka cumaya gelen köy kalmaz. Bu durum karşısında Nalbant köylülerin bir kısmı, asırlardan beri sürüp gelen usulün bozulmayıp aynı şekilde devam ettirilmesini savunurken, bazıları ise diğer köylerin yaptığı gibi kendi mahallelerindeki camilerde kılınmasını isterler. Hâsılı, bu asırlık cami; böyle ikircikli bir tutum karşısında var olmak ya da yok olmak gibi çetin bir imtihanla karşı karşıya kalır.

1950'li yıllara gelindiğinde caminin pencereleri, kapıları ve çatıları iyice dökülmeye başlar. Köylü hem bu ikircikli durum hem de yoksulluk sebebi ile o yıllarda bu caminin tamiratına bir türlü el atamaz. Bir zamanlar nice imanlı gönüllerin dillerinden dökülen tekbirlerle inleyen bu mabedin içinde kargalar tünemekte, çatısında ise baykuşlar ötmektedir.

Nihayetinde 1971 yılına gelindiğinde Nalbant köyü sakinleri camiyi tamir etmeye karar verirler ve elbirliğiyle caminin tavanlarını, tabanlarını, çerçevelerini yenilerler. Böylece yöredeki cuma camilerinin bir bir yıkılmaya terk edildiği bir dönemde Nalbant köyü Cuma Camii bu kritik aşamayı başarı ile geçmiştir. O tarihten sonrada bu caminin bakım ve onarımı köylüler tarafından defalarca yapılarak günümüze kadar gelmesi sağlanmıştır.

Bugün her ne kadar komşu köyler bu camiye gelmiyor olsa da; Osmanlı döneminden itibaren süregelen aynı geleneği, iki mahalleden oluşan Nalbant köyü, kara kışa aldırmadan cuma ve bayram namazlarını hâlâ bu tarihî camide kılmaya devam etmektedirler. ■

DR. MEHMET ALİ SARI:
"Hafız Olmak Zor, Hafız Kalmak Daha Zor."

Söyleşi: Kâmil BÜYÜKER

Hocam sizi yakın zamanda çıkan "Beyoğlu'nda Bir Hafız" isimli kitap dolayısıyla yakinen tanımış olduk. Bize hayat hikâyenizden bahseder misiniz?

1933'ün Temmuz ayında Bolu'nun Seben ilçesinin Tepe köyünde doğdum. Köyümüzde bir çok köyde olmayan beş sınıflı ilkokul vardı. O ilkokulun öğretmeni olan Mustafa Gültekin de hem ilkokul öğretmeni hem de 1933'lerdeki imam-hatiplerde okumuş, imam-hatipler lağvedilince, darü'l-hilafe medreselerine girmiş ve buradaki mezuniyeti sonrasında askerliğini yedek subay olarak yapmış ve ilkokul öğretmeni olarak benim şansım olarak benim de İlkokul öğretmenim oldu. İlkokuldan 1943'te mezun oldum. Mezuniyet sonrası köyde öne çıkan birkaç kişi ile birlikte köyümüzün hocasında okutmaya karar vermişler. Ben babamın teşviki ile annemin yardımı ile köyümüzde hafız oldum. Bundan sonra köyde hocamın arzusu ve yönlendirmesi ile Bolu'da bana bir hoca buldular. Orada iki sene talim okudum ve hıfzımı kuvvetlendirdim. Akabinde Bolu'nun büyük camilerinde mukabele ve aşır okudum.

İstanbul'a gelişiniz nasıl oldu?

1947 yılına geldiğimizde ise oradaki büyüklerimiz, "Bu çocukların burada işleri bitti, İstanbul'a gitsinler, orada daha bir ilerlesinler." dediler. Ben 15 yaşımdayım ve Bolu'dan üç hafız, terzi malzemeleri tedarik için İstanbul'a gelen esnaf abilerle geldik İstanbul'a.

Sirkeci'de bir otele yerleştik ve onlar malzeme tedarik edeceklerdi ve bize de kalacak yer bakacaklardı. İşte ilk olarak Nuruosmaniye Camii'ne Hafız Hasan Akkuş hocamızın yanına geldik. Yaklaşık 70 sene önce yaşadığım bu an gözümün önündedir hâlâ. Mekân loş bir vaziyetteydi. Hocaefendi yerde üç hafızı dinliyordu. Bizi görünce Hocaefendi çocukların okumasını durdurdu. Ve "Hoşgeldiniz" dedi. Başımızda bizi getiren ağabey ise "Hocaefendi, bu çocuklar Bolu'da hafızlıklarını yaptılar ve biz buraya okumaları için getirdik. Siz bunları okutursunuz" dedi. Hafız Hasan Efendi "yatacak yerleri var mı?" diye sordu. Ağabey de "yok" dedi. Hafız Hasan Efendi "Yatacak yerleri olsa idi, okuturdum. Burada bizim 40 kişilik yerimiz var ve dolu" dedi. Biz buradan müsaade isteyip kalktık. Yine başımızdaki ağabeyin tanıdığı Hafız Fikri Aksoy Hoca'nın yanına gittik. O da aynı soruyu sordu: "Yatacak yerleri var mı?" dedi. Buradan da netice alamayınca Beyazıt'ta Örücüler Camii'ne gittik. Orada Hafız Hilmi Efendi vardı. O da aynı şeyleri söyleyince Yeni Cami'ye Hafız Nuri Efendi'ye gittik. Namazdan sonra odasına geçince kapısını çaldık ve yanına girdik. Ona da aynı şeyleri söyledik. O da, "Oğlum bir aşır oku bakalım." dedi. Okuyuşumu beğenince "Yatacak yeri var mı?" dedi. Ağabey "yok hocam" dedi. Hocaefendi de "Kusura bakmayın bizim de yatıracak yerimiz yok." dedi. O vakit İstanbul 700 bin nüfuslu bir şehirdi. Gelin görün ki üç tane hafızı barındıracak imkândan yoksundu. Tekrar otele dönmek durumunda kaldık. Ertesi gün cuma ve bizi getiren ağabeyler kendi aralarında konuşuyorlar biz de kulak misafiri oluyoruz. "Götürelim, yer bulup öyle getirelim." dediler. Ben de geriye döneceğiz diye seviniyorum. Çünkü İstanbul'dan korktum. Biz ertesi gün gideceğiz diye hazırlık yaparken elinde körüklü bir çanta bir hocaefendi geldi. Meğerse gelen dersiamdan Hafız Galip Efendi imiş. Memleketi Bolu olduğu için geçerken Bolu Oteli'ne uğrar, memleket haberleri alır öyle geçermiş. Bizi otelde görüp "oğlum kimlerdensiniz?" derken terzi ağabeyler çıkageldiler. Daha sonra hocaefendi ile aralarında tafsilatlı bir konuşma geçti. Geri döneceğimizi ifade ettiklerinde hocaefendi beni işaret edip "bunun yeri hazır" dedi. Yüreğim cız etti. Hocaefendi bana vaazı olduğunu hazırlanıp arkadaşlarımla vedalaşmamı söyledi. Hafız Galip Hoca o zaman Karaköy'de köprünün başında, daha sonraları yıkılacak olan camide görev yapıyordu. Meğerse hocaefendi Beyoğlu Ağa Camii'nde hocalardan birisi hastalanır ya da görevde olmazsa o görev yaparmış. Bir de orada lokanta işleten Salih Movit isminde bir zat varmış ve Galip Hoca'ya demiş ki, "Eğer bir hafız çocuk varsa onu okutalım" demiş. Daha sonra Galip Hoca, Salih Movit'in dükkânına götürdü ve beni Salih Bey'e teslim etti. Akşam Salih Movit'in evine gittik. 5 çocuğu vardı, 6. kayınbiraderinin çocuğu idi. 7. si de ben olmuştum. Hanımı kürtçe "bu da kim?" demiş. Salih Efendi benim duyacağım şekilde "6 çocuğumuz var bu da 7. si" dedi. Bundan sonra benim Beyoğlu Ağa Camii'nde Başimam Hafız Rahmi Şenses hocadan tahsilim başladı. 1947'den itibaren imam-hatip okulları açılıncaya kadar hocamdan talim okudum, aşere okudum. Hafız Ömer Efendi ve Hafız Fikri Aksoy'dan Arapça alet kitaplarını okudum. Emsile, bina, maksut, avamil, izhar vd. 1951'de imam-hatip okulu açıldı. Yaşımız hayli ileriydi ama ben ve emsalim bir aşk içinde bu okulları okuduk.

> **Ben hafızlığımı 8 sayfaya kadar ilkokul hocamdan okudum. Ondan sonra bu duyulunca – sene 1944- "oğlum ben seni artık okutamayacağım" dedi. Yasaklı yıllar ve hocam da hâliyle korktu. Ben hafızlığımın geri kalanını köyümdeki hafız olmayan ihtiyar hocalardan tamamladım. 2 senede bitirdim.**

1951'li yıllarda şimdiki gibi iletişim çağı değil elbet, ceplerimizde para yok, imkânlar sınırlı. Gönenli Mehmet Efendi talebelerine günlük 150 kuruş yani 2.5 lira verirmiş. Yani çorba parası. Öyle ki elektiriksiz, karanlık, izbe, dökülmüş medrese odalarında kalacaksınız ve buradan muvaffak olacaksınız. Bu da Rabbimizin bir lütfu idi. 1959'da ikinci dönem mezunu oldum. 1. Dönemde mezun olanlar ayrıldılar. Biz mezun olunca yüksek İslam enstitüsü açılınca oraya girdim ve oradan mezun oldum. Okul devam ederken Beyoğlu Ağa Camii'nde görevim ve derslerim de devam etti. Hafız Rahmi Şenses Hocamız aynı zamanda Yüksek İslam Enstitüsünde de Kur'an derslerine girdi.

Okulu bitirdikten sonra İstanbul İmam-Hatip Okulu'na atandım. Bir sene burada çalıştım. Daha sonra İzmir İmam-Hatip Okulu'na geçtim oradan da İzmir Yüksek İslam Enstitüsü'ne hoca olarak geçtim. Oradan

da İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne nakledildim. O gün bugün hâlâ eğitimdeyiz, eğitimin içindeyiz.

Okuduğunuz dönemlerde Kur'an eğitimi, hafızlık eğitimi nasıldı, nasıl bir metot takip ediliyordu?

Ben hafızlığımı 8 sayfaya kadar ilkokul hocamdan okudum. Ondan sonra bu duyulunca –sene 1944- "oğlum ben seni artık okutamayacağım" dedi. Yasaklı yıllar ve hocam da hâliyle korktu. Ben hafızlığımın geri kalanını köyümdeki hafız olmayan ihtiyar hocalardan tamamladım. 2 senede bitirdim. Ezberlediğim zaman hıfzım sağlam değildi. Bolu'da hıfzımı sağlamlaştırdım. Bolu'da hem talim okudum, hem Hafız Abdullah Efendi isimli hocama her gün hıfzımı tekrar ederek hafızlığımı pekiştirdim. Aslında Bolu'da hafız oldum diyebilirim.

Bizim hafızlığımız o zamanın klasik bir usülüne göre yapılırdı. Her cüzün sonundan birer sayfa bir ayda bitirilir. 30 cüz. Sonra tekrar başa dönüldüğünde ilk ezberlenen sayfa yapılmış, pişmiş denir. Çiğ sayfa cüzün sonundan ikinci sayfadır. O çiğ olarak okunur, öteki de okunur beraber. İki sayfa, üç sayfa, dört sayfa... böyle aşağıdan yukarı doğru bitirilir. Bazı yerlerde yukarıdan başlanarak okunuyor. Bazı yerlerde başından başlayıp sure sure ezber yapılıyor. Ama klasik usül sonundan başlayıp başa dönerek bitirmektir. Ben öyle bitirdim. Şimdi değişik programlar uygulanıyor. İmam Hatip okulunda okurken çocuklara hafızlık yaptırmak, bu ikisini meczetmek istiyorlar. Burada bu iki yük, biraz çocuklar için yorucu oluyor gibi geliyor bana. Hafızlık başlı başına ağır bir yüktür. Okul yükü ile birleşince çocuk bazen mushafı bile eline alamayacak hâle geliyor. Ve babasının-annesinin arzusu ile, muhitin teşviki ile veyahut o an kendisinde olan birtakım duygular ile hafız oluyor ama hafız olduktan sonra hafız kalmak çok zor. Benim de şu an Şehir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde okuyan bir torunum var o da kolejde okurken annesine ve babasına "ben hafız olacağım" demiş. Babası ise "dedene konuyu bir açalım, bakalım ne diyecek" demiş. Bana geldiler. Torunum bana "Dede ben hafız olacağım" dedi. Ben de ona "evladım, hafız olmak zor, hafız kalmak daha zor" dedim. Sonra "evvela sen bir düşün, sonra bir daha görüşelim" dedim. "Peki ama ben kararımı verdim" dedi. Dedim ki "evde hafız olunmaz. Bir Kur'an Kursuna gideceksin. Yatılı kalacaksın. Orada hafızlığını yapacaksın." Ataşehir'de Mehmet Rüştü Aşıkkutlu Kur'an Kursu vardır. Onların yetkililerine söyledik, rica ettik. Kırmadılar. Oradan başka bir adrese taşıdık. Hafızlığa başladı torunum. Üç sayfaya kadar çıktı. İmam Hatip talebesi oldu bu arada. Ancak ikisini bir arada götüremedi ve hafızlığı dondurdu. Ancak hâlâ hafız olacağım diyor.

Eskiden baba-oğul arasında hoca-talebe ilişkisi de olmuş. Bunun yakın tarihte çok örneğini görüyoruz. Babasından ya da dedesinden hafızlık yapan isimleri okuyoruz. Bu ilişki nasıl kuruluyor ve nasıl sağlıklı yürütülebiliyor.

Bu bahsettiğiniz husus sadece eskiye has değil. Bugün de devam ediyor. Geçen sene ramazan ayında yapılan Kur'an'ı Güzel Okuma Yarışması'na katılanlardan edindiğimiz intiba bu geleneğin devam ettiğini gösteriyor. Bir evde üç erkek çocuk var, üçü de hafız. Hakeza bir kız, iki erkek çocuk var, hepsi hafız. Anadolu'da yer yer, bölge bölge böyle yerler var. Benim arkadaşlarım arasında da babalarından, dedelerinden okuyanlar var. Çocukla baba arasında iletişim zaman zaman iyi, zaman zaman kötü olabiliyor. Çocuğun babasından okuyup hafız olması da Cenab-ı Hakk'ın bir lütfudur. Bizim babamızdan okumak gibi bir şansımız olmadı.

Beyoğlu Ağa Camii'nde görev yaptığınız yıllara dönersek, 1950'li yılların Ağa Camisi'nden, görevlilerinden bahser misiniz?

Biz imam hatip okulunda okurken, burada okuyanların görev alması konusunda kolaylık sağlanıyordu. Ben de girdiğim bütün sınavlardan hep başarılı olmuştum. İmamlık, vaizlik vs. Eski tabirle mesbuku'l-imtihan derler yani kazanılmış imtihan derler. Ağa Camii'nde 4 tane müezzin vardı. Şişli cami yapılınca bir görevliyi oraya aldılar. Tahsin Erdem isimli Geredeli çok güzel ezan ve Kur'an okuyan ağabeyimizdi. Biz zaten sürekli oradayız, görevi de biz yapıyorduk. Bir kadro boşalınca, onun yerine görev aldım. Daha sonra imamet görevi talep ettim ve ikinci imamlıktan evvel vaiz oldum. Beyoğlu merkez vaizliği yaptım. Henüz yüksek İslam enstitüsünde okuyordum. Daha sonra öğretmenlik vazifesi aldım. Ağa Camii'nde görev yapan dört müezzinin hepsi de musikişinastı. İki görevli Eyüp'te yetişmiş musikişinaslardandı. Birisi Muzaffer Ozak'ın yeğeni Hafız Kemal Tezergil. Hâlâ besteleri okunur.

O dönemde Ağa Camii İstanbul'da bir numara idi. Zengin aileler mevlitlerini burada okuturlardı. Burada mevlit okutmak için âdeta yarışırlardı. İki ay evvelden isimlerini yazdırırlardı. Mecit Sesigür, Zeki Altın, Hafız İbrahim Çanakkaleli, Ali Gülses, Fevzi Mısır, Beşiktaşlı Mahmut Öncü, Adliyeli Fahri gibi önemli isimlere yetiştim. Bazen bu mevlidlerde aşır okurdum. Bazen mihraba geçerdim. Esas benim musikide hocam Hafız Kemal Batanay'dır. Kemal Batanay hocam, camiye yakın bir yerde otururdu. Sadettin Kaynak da mesela Taksim Sıraselviler'de otururdu. O da Ağa Camii'ne gelirdi. Onlar sohbet ederlerdi, bizlerde onlardan etkilenirdik. Ben Kemal Batanay Hocama yaklaşık 15 sene devam ettim. Tanbur meşk ettik, solfej öğrendik, nota öğrendik. Bir zaman hocamdan hat dersleri de aldım ama devam edemedim. Birgün Japon öğrenciler gelmişler. Hocam bana "Sen havaya düğüm atıyorsun. Musiki havaya düğüm atmaktır. Yarın siz hattı gidip Japonlardan öğreneceksiniz." dedi. Hiç unutmuyorum bu sözünü. Hocamın tavsiyesi ile konservatuvara devam ettim. Nevzat Atlığ, Kemal Gürses, Alaaddin Yavaşça, Münir Nureddin Selçuk, Süheyla Altmışdört gibi hocalardan çok istifade ettim. Şu an musikiyi bilen, musikiden nasibi olan çok az. Biz sesle çalışıyoruz, Kur'an, ezan, mevlit, kaside hep sestir. Bu işi dert edip, yaptığımız işe ihtimam göstermeliyiz. Ali Rıza Sağman hocamız derdi ki "Kur'an-ı Kerim göklerin şiiridir. Ona atlas libas giydirmek yakışır." ■

Dr. Mehmet Ali Sarı 1933'te Bolu'nun Seben ilçesinin Tepe köyünde doğdu. İlkokul öğrenimi esnasında hafızlığa başladı. Hıfzını tamamladıktan sonra İstanbul'a getirilerek Beyoğlu Ağa Camiindeki cami odalarından birine yerleştirildi. Cami'nin Başimamı Hafız Rahmi Şenses'ten İlm-i Kıraatten Aşere'yi bitirerek Reisülkurra Varnalı Hafız Hamdi Efendi riyasetinde Ağa Camii'nde yapılan merasimle icazet aldı. Hafız Fikri Aksoy'dan Arapça, Fatih Camii Başimamı Hafız Ömer Aköz'den fıkıh ve feraiz dersleri aldı. 1959'da İstanbul İmam Hatip Okulu'ndan, 1963'te İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun oldu. Enstitüde öğrenciyken İstanbul Belediye Konservatuarına devam ederek musikî eğitimi aldı. Öğrenimi esnasında Hattat Bestekâr Hafız Kemal Batanay'dan özel olarak musiki ve tambur dersleri aldı. "Kırââtü'n-Nebî" isimli kadim bir eserin edisyon kritiğini yaparak doktor unvanı aldı. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfında vakıf müdürlüğü yaptı. 1987'de Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde genel sekreter oldu. Tefsir İlim Heyetinde yazar ve redaktör olarak çalıştı. Sarı'nın eserleri şunlardır: Türk Din Musikisi, Kur'an-ı Kerim ve Dini Musiki, Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları, Beyoğlu'nda Bir Hafız.

Ali AYGÜN

MEHMET ÂKİF ERSOY VE ÂSIM'IN NESLİ

Akif, Âsım'ın nesli derken iman, irfan, fazilet ve bilgi ile donanmış; karakterli, ahlaklı, kişilikli; vatanına, milletine ve dinine sahip çıkan, bunları yüceltmek için tüm imkânlarını seferber eden bir gençliğin hayalini kurmaktadır.

Mehmet Âkif Ersoy, 20 Aralık 1873'te, İstanbul'un Fatih ilçesinin Sarıgüzel semtinde doğmuştur. Babası Kosova'nın İpek kasabasından Tâhir Efendi, annesi Buhara asıllı bir ailenin kızı olan Emine Şerif Hanım'dır. Temiz lakabıyla anılan Tâhir Efendi'nin kuvvetli bir medrese tahsili vardır ve devrin ulema sınıfı içinde imtiyazlı bir yeri olan Fatih Dersiamı sıfatı da vardır. Tâhir Efendi, oğluna ilk dini bilgileri verdiği gibi ölümüne kadar Arapça, fıkıh ve akait bilgilerinin ilerlemesine de yardımcı olmuştur. "Safahat"taki bir dipnotunda: "Babam Fatih müderrislerinden İpekli Tâhir Efendi merhumdur ki benim hem babam hem hocamdır. Ne biliyorsam kendisinden öğrendim." demektedir.

Mehmet Âkif, mahalle mektebi, iptidai, rüştiye ve mülkiye idadisi ile Baytar Mektebine hep İstanbul'da devam etti. Rüştiye tahsiline devam ederken bir taraftan da hıfza çalıştı. Selanikli Esat Dede'den Farsçasını, Hoca Halis Efendi'den Arapçasını ilerletti. Bu arada edebiyat zevki de gelişiyordu. Şirazlı Hafız'ın Divan'ını, Sadi'nin Gülistan'ını, Mevlana'nın Mesnevi'sini, Fuzuli'nin Leyla ve Mecnun'unu okuyordu. Rüştiyedeki öğrenciliğinde Türkçe, Arapça, Farsça ve Fransızcadan her sınıfta daima birinci oluyordu. 1893'te Baytar Mektebinin ilk mezunlarından olan Âkif, buradaki eğitimini birincilikle tamamlamıştır.

Mehmet Âkif'in memuriyet hayatı bu mezuniyetle başladı. Ziraat Vekâleti Baytarlık Şubesinde görev aldı. Önce Rumeli, Anadolu ve Arap bölgelerinde dolaşarak baytarlık yaptı. Öğretmenliğe 1906'da Halkalı Baytar Mektebine "kitabet-i resmiye" dersi muallimliği ile başladı. 1908'den sonra ise Edebiyat Fakültesi ile Daru'l-Hilafe Medresesinde Osmanlı Edebiyatı müderrisi oldu. Aynı yıllarda İttihat ve Terakki Cemiyetinin Şehzadebaşı'ndaki İlmiye Mahfelinde Arap edebiyatı dersleri verdi. Mütareke devrinde, Daru'l-Hikmet-i İslamiyye'de üye ve başkâtip olarak çalıştı ve bu kuruluşun yayın organı Ceride-i İlmiyye'yi idare etti.

Ağır mütareke şartları, yurdun işgali hareketleri Âkif'i, Anadolu'da başlamış millî harekâta katılmaya zorluyordu. 1920 Şubat'ında Balıkesir'e geçti. Burada Kuvayımilliyecilerle temasta bulundu. Zağanos Paşa Camii'nde memleketin kurtuluşu için vaazlar verdi. 16 Mayıs 1920'de Daru'l-Hikmet-i İslamiyye üyeliğinden ve başkâtiplikten azledilmiştir. Bu tarihten sonra Âkif, millî kurtuluş hareketine fiilen katıldı. 19 Ekim 1920'de Kastamonu Nasrullah Camii'ndeki meşhur vaazını verdi. İstiklal mücadelesi tarihimizin arka planında rol oynayan bu çok önemli vaazında Âkif, Osmanlının düştüğü son durumu izah etmiş, Sevr Antlaşmasını kabul etmenin devleti sona erdirmek demek olduğunu, tek çarenin medeniyet maskesiyle gelen Batı sömürgeciliğinin karşısına iman ve silahla dikilmek olduğunu akli ve hissi bir üslupla, hatta şiirlerle anlattı. Bu konuşma, Sebilürreşat dergisinde yayımlandı, memleketin her tarafına hızla yayıldı, komutanlar tarafından ayrı broşürler hâlinde basılıp askere ve halka dağıtıldı, minber ve kürsülerde tekrar tekrar okundu. Kurtuluş Savaşı'nda halkın ve askerin büyük bir şevkle birlik ruhu teşkil etmesinde, Âkif'in gerek bu önemli vaazının gerekse bundan sonraki vaaz ve yazılarının büyük rolü oldu.

Millî Mücadele'ye destek vermek için Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılışının ertesi günü, 24 Nisan 1920'de Ankara'ya gitti. Burdur milletvekili seçildikten sonra Anadolu'nun çeşitli şehirlerini dolaştı, yaptığı konuşmalarla, şiir ve yazılarla millî şuurun gelişmesini sağladı.

İslam şairi olarak tanındığı hâlde İstiklal Marşı yarışmasına para ödülü verildiği için katılmadı, ödülün şehit ailelerine verilmesi şartıyla yazmayı kabul etti. Âkif'in

şiiri, 12 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildi.

1923'te Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine Mısır'a gitti. Kışı orada geçirdi. Onu takip eden birkaç yıl, yazları İstanbul'da kışları Mısır'da kaldıktan sonra Ekim 1925'ten itibaren sürekli kaldı. 1936 tarihine kadar Abbas Halim Paşa'nın misafiri olarak 11 yıl burada kaldı. Kahire Üniversitesinde Türk edebiyatı dersleri verdi.

Atatürk'ün arzusuyla Kur'an meali hazırladığı hâlde bazı endişelerle bu metnin yakılmasını istedi.

Mısır'da siroza yakalanan Âkif, ağırlaşınca 17 Haziran 1936'da İstanbul'a döndü. Alemdağı'nda Sait Halim Paşa'nın köşkünde bazen de Nişantaşı Sıhhat Yurdu'nda dinlendi, tedavi gördü, fakat iyileşemedi. 27 Aralık 1936'da Beyoğlu'ndaki Mısır Apartmanı'nda vefat etti. Ölüm haberi bile duyurulmayan İstiklal Marşı şairinin cenazesi birkaç vefalı dostunun himmetiyle defnedilecekti ki kadirşinas Türk gençliğinin, Âkif'in ölümünü haber almasıyla cenaze merasimi büyük bir törene dönüştü. Âkif'in tabutu resmi değilse de millî bir törenle, eller üzerinde Edirnekapı Şehitliğine taşındı.

Safahat

Devrinde olduğu kadar günümüzün problemlerine de ışık tutan Âkif'i anlamak, "Safahat"ı anlamakla başlar. Âkif, hiç şüphesiz sanatkâr olmasının yanı sıra, hatta kendi arzusu istikametinde, sanatkârlığından çok fazla bir fikrin, idealin adamıydı. Dolayısıyla sanatıyla beraber fikirlerini de "Safahat"ında işlediği temalar ve problemler halinde bilmek gerekir.

Safahat'ın yedi kitabının içinde hacimce en geniş olanı birinci Safahat'tır. Büyüklü küçüklü 44 parça manzumeyi ihtiva eden bu bölüm, Âkif'in o tarihe kadar yazdığı şiirleri arasından bizzat bir seçme yapması ve belirli bir kompozisyona göre tertip etmesi bakımından ayrı bir özellik taşır.

"Süleymaniye Kürsüsünde" adını taşıyan ikinci Safahat tek ve uzun bir manzumedir. "Kardeşim Fatin Hocaya" ibaresiyle Fatin Gökmen'e ithaf edilmiştir. Âkif'in İslam ideali ile ilgili fikirlerini, İslam coğrafyası ve kavimlerini de dikkate alarak anlattığı ilk kitabı olması bakımından Süleymaniye Kürsüsü önem taşır.

Üçüncü bölüm "Hakkın Sesleri" adını taşır. Hakkın Sesleri'nde yazılış sırasına göre tarihlerle ve kronolojik sırayla tertip edilmiş on şiir bulunmaktadır. Bunlardan sekizi Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetlerin serbest yorumu mahiyetindedir. Biri de bir hadis-i şerifin aynı şekilde yorumunu içerir.

Safahat'ın dördüncü bölümü "Fatih Kürsüsünde" tek ve uzun bir manzumeden oluşur. İkinci bölüm ile benzerlik gösterir.

Safahat'ın beşinci kitabının adı "Hatıralar"dır. Bu da üçüncü bölüm ile paralellik gösterir. Büyüklü küçüklü on manzumeden ibarettir. Bu on şiirden dördü ayet, ikisi hadis meallerinin serbest yorumundan hareket eder.

Altıncı kitap "Âsım"dır. Hacimce ilk bölümden sonra en genişi ve manzum hikâye diyaloglarının da en uzunudur. Bölümün tamamına yakın bir kısmı Hocazade ve Köse İmam arasında geçer. Arada ve sonda Âsım ve Emin'in konuşmaları bulunur. Yer yer dinî-lirik ve millî karakter gösterir.

Yedinci bölüm "Gölgeler", değişik tarihlerde yazılmış yirmi dört şiirle kıta adını verdiği on yedi parça manzumeden oluşur.

Âsım

Safahat'ın altıncı bölümüne de ismi verilen Âsım aslında Köse İmam'ın, yani Ali Şevki Hoca'nın oğludur. Köse İmam ise Akif'in babası Tahir Efendi'nin eski bir öğrencisidir. Akif onu çok sevmekte ve sosyal sorunlar, siyaset, din, ahlak, kişilik, vatan sevgisi, tarih şuuru, teknolojik ilerleme, bilim, medeniyet vb. hususlardaki fikirlerini Âsım'la özdeşleştirmektedir. Bu sebeple edebiyatımızda Âsım,

Mehmet Akif'in manevi oğlu olarak bilinir. Safahat'ın Âsım kısmı incelenecek olursa, onun nasıl bir gençliği temsil ettiği daha rahat anlaşılabilir. Âsım'da dört kişi, yani Hocazade (Mehmet Akif), Köse İmam (Ali Şevki Hoca), Âsım (Köse İmam'ın oğlu) ve Emin (Akif'in oğlu) arasında geçen konuşmalar yer almaktadır. Aslında Emin'in konuşmada aldığı rol pek azdır. Âsım'ın konuşmaya katılması da eserin sonlarına doğru gerçekleşir. Asıl söyleşi Hocazâde ile Köse İmam arasındadır. Eser manzum hikâye tarzında konuşma üslubuyla kaleme alınmıştır.

Köse İmam: "Yıkmak kolaydır, lakin yapmak zordur." diyerek gereğince düşünmeden, üstünkörü bir şekilde gerçekleştirilen değişim ve dönüşüm çabalarını açıkça, bu arada inançsızlık ve kayıtsız şartsız Batıcılık anlayışını üstü kapalı bir şekilde eleştirince Hocazade onu şakacıktan "mürteci" diye nitelendirir. Bunun üzerine Köse İmam şöyle der:

"Zulmü alkışlayamam, zalimi asla övemem;

Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem.

Biri ecdadıma saldırdı mı hatta boğarım...

—Boğamazsın ki!

—Hiç olmazsa yanımdan kovarım.

Üç buçuk soysuzun ardında zağarlık yapamam;

Hele hak namına haksızlığa ölsem tapamam.

Doğduğumdan beridir âşığım istiklale;

Bana hiç tasmalık etmiş değil altın lale.

Yumuşak başlı isem kim dedi uysal koyumun

Kesilir belki, fakat çekmeye gelmez boynum.

Kanayan bir yara gördün mü yanar ta ciğerim.

Onu dindirmek için kamçı yerim, çifte yerim,

Adam aldırmada geç git diyemem aldırırım.

Çiğnerim, çiğnenirim hakkı tutar kaldırırım."

Burada Âsım'ın neslinin nasıl olması gerektiğinin ilk ipuçları da ortaya çıkmaktadır. Buna göre Âsım öncelikle tarihiyle, kültürüyle, toplumuyla ve diniyle barışık olacaktır. Batı'nın baskı ve tahakküme karşı milletin ve dinin istiklalini savunacak, namusunu koruyacak, gerekirse bunlar için canının bile feda edebilecektir.

Halkın İslami yaşantısı da bin perişandır. Yaşanan dini İslam'la bağdaştırmak oldukça güçtür. Kur'an doğru dürüst anlaşılıp yaşanabilirse sıkıntıları aşmak daha kolay bir hâl alacaktır. Hocazade bunu şöyle özetler:

"Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı,

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı.

Kuru dava ile olmaz bu, fakat ilim ister

Ben o kudrette adam görmüyorum, sen göster?"

Burada, Âsım'ın neslinin Kur'an'ı hurafelerden arınmış bir şekilde anlaması, bu anlamanın statik değil, gelişen bilgiyle yoğrularak dinamik bir karakter arz etmesi istenmektedir. Âsım, Kur'an'a sadık, İslam'a gönülden bağlı olmalıdır. Âsım, öğrenimini tamamlamak üzere Berlin'e gitmeye söz verir. Çünkü milletin ikbali için hem fazilet hem de marifetin birlikte bulunması gerekir. Yani hem İslami kültüre sahip çıkılacak hem de Avrupa'nın bilim ve teknolojisinden uzak durulmayacak. Mehmet Akif manevi oğul edindiği Âsım'ı sevmekte ve beğenmektedir. Hedeflerini ve yetiştirmek istediği nesli onunla sembolleştirmektir. Bu sebeple de o, Âsım'a ziyadesiyle güvenmektedir. Âsım ise özellikle Çanakkale Savaşı'nda onun bu güvenine layık olduğunu açıkça göstermiştir.

"Âsım'ın nesli diyordum ya... nesilmiş gerçek

İşte çiğnetmedi namusunu çiğnetmeyecek."

Âsım'ın nesli Çanakkale'de muhteşem bir destana imza atmıştır. Şanlı Türk tarihinin altın sayfalarına öylesine muazzam bir zafer daha eklenmiştir ki Hz. Peygamber bu zaferi kendisine armağan edenleri kucağı açık bir halde beklemektedir. Âsım; zulme ve emperyalizme karşı çıkarken, dinî ve kültürel değerleri öncelerken, Batı'nın sadece ilmini alırken kimliği, kültürü ve tarihiyle barışık bir genç portresi çizmektedir. Akif, Âsım'ın nesli derken iman, irfan, fazilet ve bilgi ile donanmış; karakterli, ahlaklı, kişilikli; vatanına, milletine ve dinine sahip çıkan, bunları yüceltmek için tüm imkânlarını seferber eden bir gençliğin hayalini kurmaktadır.

Mehmet Akif'i vefatının 81. yıldönümünde bir kez daha rahmet, şükran ve minnetle anıyoruz. ■

Mustafa Mirza DEMİR

HİKÂYECİ DEDE: MUSTAFA KUTLU

Kompartımandaki yerine oturur oturmaz başındaki kasketi çıkardı, usulca yanına bıraktı. Arkasına yaslanıp aldığı derin nefesi burun deliklerinden verirken gözlerini kapadı ve çıktığı bu yolculuğun nelere gebe olabileceğini düşündüğünde birden tuhaf duygular hissetti. Bu yolculuğa gerçekten ihtiyacı vardı. Öylece dalıverdi...

Yaşlı adam trenin bu boğucu havasını hangi düşüncelerde daha ne kadar soludu bilemiyordu ki karşısındaki koltuğa oturan, heyecanı ses renginden belli olan gencin selamıyla kendine geldi ve gözlerini hülyalardan çekip aldı, gelişigüzel bir tebessümle gencin selamına mukabele etti. İlk bakışta atadan babadan yadigâr hissi uyandıracak kadar yıpranmış olan mürdüm rengi meşin bavulu kucağında sıkıca tutan gencin gözlerinin içine baktı önce. Orta boylu, kirli sakallı, temiz giyimli, henüz yirmili yaşlarında olan delikanlının bal rengi gözlerinden, elinde koca bir bavulla onu bu eski ve gürültülü tren raylarına sürükleyen hikâyesine dair ipuçları yakalamaya çalıştı. Aklından hızlıca gelip geçen kısa hikâyelerden hiç birinde karar kılamadığı için, belki de artık kurgulamaya kendini zorlamaktan yorulduğu için bu hikâye

uydurma işinden vazgeçti. Nasılsa onun da yazılmış ya da yazılmakta olan bir hikâyesi vardı, sadece biraz sabır ve kapıları açacak birkaç kelimeye ihtiyacı vardı.

...

Aziz, Hukuk Fakültesi 2. sınıf öğrencisi, yerli ve millî olduğuna inandığı her şeye gönülden bağlı, edebiyatla alâkadar, şiirle, romanla ve hikâye ile hayatını anlamlandırmaya çalışan bir genç. Özellikle de Mustafa Kutlu hikâyelerine, karşı konulmaz bir ünsiyet hissediyordu. Yazarın her eserini okumuş, çevresindeki herkese okutmuş ve ona ait ne kadar söyleşi, makale varsa hepsini heybesinde biriktirmeyi kendine şiar edinmişti. Neredeyse bir yıldır tasarladığı fakat bir türlü hayata geçiremediği bu yolculuğu nihayet gerçekleştirebilmenin heyecanını bütün iliklerinde hissediyor, biraz utandığından biraz anın büyüsünü yitirmekten korktuğundan, bu coşkunluğunu etrafa belli etmemeye çalışıyordu. Garda beklerken çıkan kargaşa yüzünden düşüp kırılan gözlüğünü montunun iç cebine koyduğu gibi kendini trene attı. Kompartımandaki koltuğa oturup rahmetli babasından kalan meşin bavulu kucağına aldığında tren hareket etmeye başlamıştı. İner inmez bir gözlükçü bulmalı diye düşünürken, karşısında oturan saçı sakalına kırağı yağmış adama selam verdi. Bir müddet bu ihtiyarın kendisini izlediğini fark edince fazla bekleyemedi ve söze atıldı:

- Merhaba efendim, hayırlı yolculuklar dedi gülümseyerek.

- Merhaba delikanlı, teşekkürler. Öğrencisin ve yaz tatilini geçirmek için memleketine, ailenin yanına gidiyorsun herhâlde.

- Evet, öğrenciyim. Fakat memleketime değil yolculuğum... Biraz durakladı önce, sonra gözlerinin içinde bir ışık parlamasıyla devam etti: -Hikâyeci Dede'nin yazdıklarına yolculuk etmek istiyorum.

- Hikâyeci Dede?

- Mustafa Kutlu.

- Şaşırttın beni delikanlı. Senin kadar genç birinin Kutlu'yu okuması hatta yazdıklarının peşine düşecek kadar hayatında ona yer açması... Doğrusu hikâyeni merak etmemek mümkün değil. Merakımı bağışla...

- Haklısınız efendim. Şöyle izah edeyim: Rahmetli babamdan yadigâr bu bavula (bu yolculuğa babamı da dâhil etmek istediğimden) ne kadar Mustafa Kutlu kitabı varsa doldurmak ve belli bir menzili olmayan bir yolculuğa çıkmak. Hem nereye gideceğini bilmemek en iyisi.. Ama ille de trenle!. Güzergâh üzerinde herhangi bir kasabada inmek, bir otele yerleşmek ve Hikâyeci Dede'nin kitapları ile bir hafta geçirmek.

Tuhaf ama güzel bir hikâye diye geçirdi içinden. El-hak, hoşuna gitmişti ve bu genci daha konuşturmayı çok istiyordu.

- Çok müteessir oldum delikanlı. Zira kitap yazmak için yolculuk eden yazarlar bilirim, fakat kitap okumak için yolculuk eden okur bilmezdim. Peki, neden Hikâyeci Dede?

- Ben Mustafa Kutlu'yu, modern zaman öyküleri yazan ve imza günlerinde ağzında pipo ile okurlarına yazdıklarının poetik altyapılarından, imgesel/düşünsel/kuramsal/zihinsel sürecini irdeleyen fularlı bir öykü yazarı olarak görmüyorum. Hikâyeci Dede'yi, bazen torunlarına Hazreti Ali cenkleri, peygamber kıssaları, evliya menkıbeleri anlatan dede, bazen dervişlerine nasihat eden tekke şeyi, bazen gaza meydanlarında kopuz çalan Dede Korkut, bazen de camilerde açılan yaz Kur'an kurslarından firar edip bir alt sokakta top koşturan çocuklara öylesine selam veren hatta gazoz ısmarlayan ve onlara kendi çocukluğundan anılar anlatan hacı amca gibi görüyorum.

- Güzelmiş... Sana bunu hissettiren başka yazar olmadı mı?

- Bazı yazarların bazı kitapları bende buna benzer duygular uyandırdı tabii.. Ama dediğim gibi, bazıların bazıları.. İnsanlar, bırakın onun kitaplarını okumayı, sadece kitaplarının isimlerini zikretseler bile hayatlarını güzelleştirmek için kâfi gelir diye düşünüyorum. Akasya ve Mandolin, Hayat Güzeldir, Nur, Trende Bir Keman, İyiler Ölmez, Yokuşa Akan Sular, Rüzgârlı Pazar, Kapıları Açmak, Menekşeli Mektup, Mavi Kuş gibi... Modern şehir hayatının hayhuyuna kendini kaptıran, hayatında hiç tarla kuşu görmemiş birine internetten tarla kuşunun ötüşünü dinlettirebilir ayrıca. Çok mu safça?

Aziz'in, kendisine bu soruyu sorarken büründüğü o çocukça saflığa hayran kalmıştı. Ayaklarının arasında tuttuğu çantayı açarak içerisinden termosu ve iki adet çay bardağı ile şekerliği çıkardı. Delikanlıya bir bardak çay ikram etti ve sordu:

- Peki, kimler okumalı sence Kutlu'yu?

- Okumayı seven genç yaşlı, herkes...

- Hassaten?

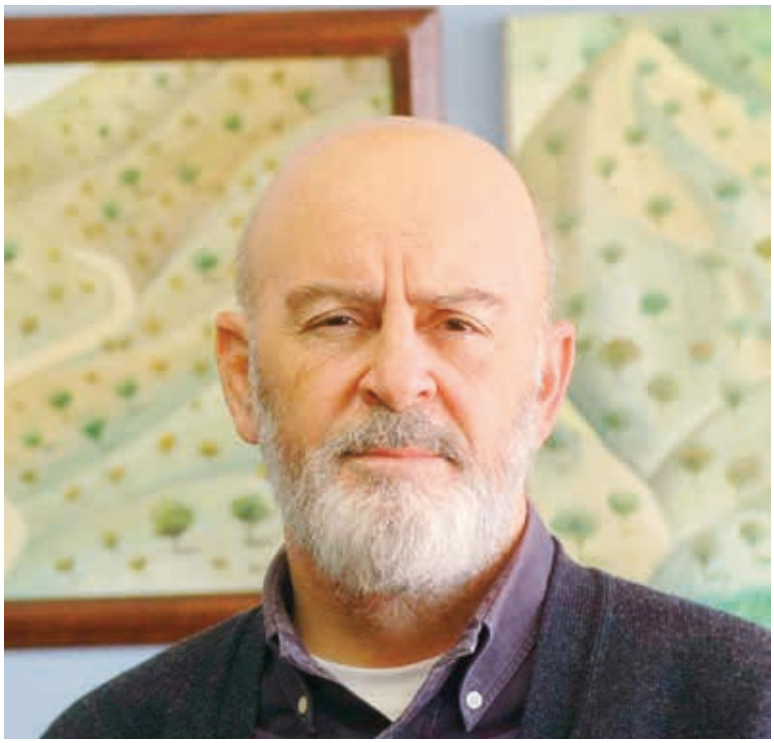

- Çantasında çay termosu ve birden fazla çay bardağı taşıyanlar mesela. Gülümsedi ve elindeki bardağı kaldırdı, teşekkürler bu arada, dedi.

- Eyvallah, şifa olsun... Muhabbete dem katsın... Daha başka?

- Hayatında ilk defa gördüğü, belki de daha sonra hiç göremeyeceği birine, "iyi birine benziyor" diyebilen, hikâyesini ve heyecanını içinden geldiği gibi paylaşabilenler mesela.

- Eyvallah.

- Yerde bir tahta ya da odun parçası görse, gayri ihtiyari elini arka cebindeki çakısına götürenler, tarihi, medeniyeti, Anadolu'yu sevenler, doğduğu köyü ya da kasabasını özleyenler, dedesinin adını taşıyanlar, kitabesini okuyamasa da ecdat yadigârı olan çeşmelerin şehir çöplüğüne döndüğünü görünce üzülenler, ezan okunduğunda teybi kapatması için berberi ikaz edenler mesela...

- İnsanlar, Kutlu'yu neden okusunlar? Okudukları takdirde ne kazanacaklar?

- Öncelikle iyi bir sırdaş, sıkı bir dost kazanacaklardır; Hikâyeci Dede dosttur, ağabeydir, yârdir, beybabadır, hacı amcadır, tarihtir. Onun satır aralarında yitirdiğimiz hikmeti buluruz. Çünkü o, Anadolu irfanından, hikmetten, tasavvuftan, medeniyetimizden, kültürel birikimimizden beslenir. Kanaati ve infakı bilenler, tencerede pişirip kapağında yiyenler, şafağın pembesinde seccadesini gözyaşı ile ıslatanlar, yumurtayı tavuğun altından alanlar, eve Hızır uğradı diye murat umanlar dolaşır onun satırlarında. Mektuplaşan âşıkları, kızılcık, ahlat, karayemiş gibi habercilerle mevsimleri yorumlayan feraset sahibi köylüleri anlatır; kuşların, çiçeklerin, ağaçların isimlerini belletir.

Çaylarını tazelerken, her ikisi de dağlardan gelen kekik kokulu rüzgârı hissetmiş gibi keyiflendi.

- Bu toprakların has evladı olabilmiş bir yazardan bahsediyorsun, doğru anlamış mıyım?

- Doğrudur. Sivas, Erzincan, Van Gölü, Ağrı Dağı, İstanbul Boğazı, Palandöken, Toroslar, Selimiye, Çamlıca, Sürmene çakısı, Oltu taşı, Çerkez tavuğu, Antep baklavası, Pervari balı, tulum peyniri, testi kebabı kadar yerlidir; Yunus kadar, Mevlana kadar Anadolu'dur, vatandır...

Adam, bardaklarını özenle yerleştirdiği poşeti güzelce bağladı, termos ve şekerlikle birlikte çantasının içerisine koydu ve fermuarı çekti. Toparlandı. Vakit yaklaşmıştı.

- Özür dilerim, adın nedir?

- Aziz Okur efendim.

- Seni tanıdığım için bahtiyarım ve sohbetin için müteşekkirim. Seyahatinin sonrasında da karşılaşmayı isterim. Ben bu istasyonda ineceğim. Heyecanını yitirme, hoşça bak zatına.

- Sizinle sohbet etmek benim için de güzeldi. Belki bir dahaki karşılaşmamızda ben de sizin hikâyenizi dinlerim.

- ...!

Kasketini başına gelişigüzel taktı, ayağa kalktı, paltosunu giydi, bir eline çantasını diğer eline de yolculuk boyunca güzel şakımalarıyla sohbete eşlik eden saka kuşunun kafesini aldı ve Aziz'e gülümseyerek: "Bizimkisi uzun hikâye, Aziz Okur!" dedi. ■

Rahime YAYKAN

YAŞAM AKIP GİDİYOR

Yaşam akıp gidiyor. Saatler söz verdikleri zamana ulaşmak için dünyaya geldiğimiz andan itibaren ilerliyor, ilerliyor...

Çocukluk, gençlik, yetişkinlik, yaşlılık derken zamanın hızına bir kez daha şaşırıyoruz. Hangi yaşta olursak olalım zaman içinde kayboluyoruz.

Takvim yaprakları aralığın da sonuna geldik diyor. Ömrümüzdeki saatler, haftalar, aylar, yıllar geçiyor usul usul. Dökülen yapraklar, değişen ağaçlar günlerin tükenip yılın sonuna geldiğini anlatıyor durup dinleyen kulaklara.

Dönüp geçen yıllara bakmak içimizde bir yerlere dokunuyor belli ki. Gerçi bu kadar da emin olmamak lazım. Belki de göz ucuyla bile bakamıyoruz, kim bilir. Hem ne fark eder ruhumuza değmedikten sonra. Fark edebilmek için ruhumuza değmesi gerektiğini bu kadar geç anlamış olmamız ne yazık...

Zaman göreceli akıyor, bazen yavaş bazen hızlı. Bunu son zamanlarda aynaya her baktığımızda düşünüyoruz. Oysa zamanı dondurmak istediğimiz anlar biriktirmek ne kolay geliyordu ilk başta. Ne acı ki nefesimizin kesildiği o anların bir kavanozda saklanmayacağını öğreniyoruz yaşadıkça. Düşüncelerimizin aktığı yönü beğenmeyince "yıl bittiği için herhâlde" diye geçiştiriyoruz sonra. Yapacaklarımızı listelememiz lazım zira.

Oysa yapılacaklar hiçbir zaman azalmıyor, eksilmiyor. Gezilecek şehirler, çekilecek fotoğraflar, yapılacak sürprizler, yazılacak mektuplar, çalışılacak sınavlar, gidilecek filmler, okunacak kitaplar, konuşulacak konular... Uzuyor gidiyor... Bir de "ölmeden önce yapılması gerekenler" diye her yerde dolaşan hazır listelerden seçtiklerimiz var. Kendimizi, "bunlar mutlaka olmalı" diye inandırıyoruz. Yaşamanın anlamını, o listedeki maddeleri yaptıkça bulacağımıza inanıyoruz çünkü. Liste önemli; o yüzden yıl biterken tek tek işaretlemeliyiz maddeleri. İşaretledikçe anlıyoruz ki yapıldıkça azalacakmış gibi görünse de aslında azalmıyor listenin maddeleri. Dikkatli baktığımızda görüyoruz ki sadece değişiyor. Yerleri, sırası, biçimi değişerek yeniden listemizde yer alıyor.

Yaşam akıp gidiyor. Takvim yaprakları aralığın sonuna geldik diyor. Mevsimler değişiyor. Saatler, haftalar, aylar, yıllar bitiyor. Kabul etsek de etmesek de ömür geçiyor. Dünyanın geçilip gidilecek bir yer olduğu tüm gerçekliğiyle, bu kış soğuğuyla orada duruyor.

Bir de en baştan beri listede olup hiç yapılmadığı için öylece duran maddeler var. Onların listeye ne zaman dâhil olduğunu bile hatırlamıyoruz üstelik. Çoktan yapılmış olması gereken maddeler olarak karşımızda durdukça zamanın geçip gittiğini içimiz acıyarak anlıyoruz. Kırdığımız kalpleri onarmak için verdiğimiz sözler, beş vakit kılacağız diye özenerek aldığımız seccadenin her sabah alarmın kapatılmasıyla hiç serilmeden alındığı yerde durması, her seferinde daha geniş zamanda okurum diyerek hiç açmadığımız ilmihaller. Yine söz veriyoruz sessizce; bu kez önce bunlardan başlayacağız.

Yaşam akıp gidiyor. Takvim yaprakları aralığın sonuna geldik diyor. Ağaç dallarında tek tük kalmış yapraklar rüzgâra direnmeye çalışıyor. O yapraklarda görüyoruz aslında kendimizi. Bir yıl daha geçip giderken yapılanlar ile yapılmayanlar arasında daha ne kadar gidip geleceğiz diye düşünüyoruz. Son kalan yapraklar gibi daha ne kadar kışı yaşayacağımızı anlamaya çalışıyoruz. Yere düşen yapraklar mı şanslı ağaçta kalanlar mı? Değişiyor birden zihnimizdekiler. Bir yıl daha geçip giderken neler yaptık diye hesap edebilmenin yanında yapmadıklarımızı hesap edememenin ağırlığını ruhumuzda duymaya hazır olmadığımızı nasıl da fark etmiyoruz.

Dostlarla bir araya gelinen her vakitte, değişen dünya düzeninden dem vururken akan zamana rağmen kendi dünyamızın değişmediğinden, değişmeyeceğinden emin miyiz? Listemizde öylece duran maddeleri yerine getirmek için ruhumuzun masumiyetine sığınmayı neden hep ileriye erteliyoruz? Peki, ruhumuz ilk günkü gibi masum mu? Yoksa kalbimizdeki siyah noktalar kabul edemeyeceğimiz kadar çok mu?

Yaşam akıp gidiyor. Takvim yaprakları aralığın sonuna geldik diyor. Mevsimler değişiyor. Saatler, haftalar, aylar, yıllar bitiyor. Kabul etsek de etmesek de ömür geçiyor.

Dünyanın geçilip gidilecek bir yer olduğu tüm gerçekliğiyle, bu kış soğuğuyla orada duruyor. ■

Gülay Ünsal BULDUK

BİLGE KRAL VE BEYAZ ZAMBAKLAR ÜLKESİ

Çocuktum. Almanya topraklarına işçi olarak göçmüş gurbetçi bir ailenin çocuğu... Odamda, yatağımın başucunda bir tablo asılıydı. Ben, o tablonun gölgesinde görürdüm düşlerimi. Tabloda, altından yemyeşil bir nehrin tatlı tatlı aktığı bir köprü vardı. Uyumadan önce gözlerimi o resme diker, köprünün üstünden nehri izlediğimi hayal ederdim. Daha sonra o köprünün Mostar Köprüsü olduğunu öğrenecektim. Hep bize, bizden olana dair bir şeyler hissettim o resimde. Hep bir kader ortaklığı. Mostar demek vatan toprakları gibi bir şeydi ve ben tam olarak çözemiyordum o yaşlarda.

Çok sonraları Mostar denince kalbimde bir bıçak sancısı çektim hep. Mostar demek Bosna demek oldu. Bosna demek ise Müslüman olmanın ağır bedeller ödetildiği bir coğrafyanın kaderine şahitlik...

Sanırım son yüz yıldır bizim payımıza düşen en ağır makam, İslam coğrafyasının acı yazgısına şahitlik makamı. 1992 yılında Bosna savaşına şehadet etmek düştü payımıza. Yüzyıllardır aynı coğrafyada Sırplar ve Hırvatlara kardeşçe yaşayan Boşnak Müslümanların topraklarını paylaşma ve soykırım planı devreye sokulmuştu. Avrupa'nın göbeğinde ve tüm dünyanın gözleri önünde acımasızca hatta vahşice bir soykırım hareketi başlamıştı. Ancak insanlık, bu vahşetin ortasında sürekli barış diyen ve sesini dünyaya duyurmak için büyük bir mücadele gösteren bir devlet başkanının, bir kahramanın, bilge kralın soylu duruşuna da şahit olacaktı...

Saraybosna

Aliya İzzetbegoviç'in...

Sanırım birçoğumuz kahraman olarak gördüğümüz insanların Hak tarafından üstün meziyetlerle donatılarak dünyaya gönderildiği fikrine daha eğilimliyiz. Nispeten doğru da olsa onların herkesten farklı olmalarını sağlayan alt yapıyı görmezden gelmek, biraz da bizdeki mevcut istidadı ortaya çıkaracak çalışmalar ve bedel ödemelerden kaçınmamız, böyle bir kanaati doğurmuş olabilir. Büyük insanlar büyük bedeller ödemiş, uykularından, zevklerinden, konfordan feragat etmiş insanlardır. Aliya'yı, Bilge Kral yapan şartları bilmeden de sevebiliriz muhakkak. Onu, sadece askerlerinin karşısına geçip onları tekbir ile selamladığı görüntüler için bile sevebiliriz. Ellerini semaya kaldırıp kar altında dua ettiği o fotoğraf yahut mağrur ancak aynı zamanda merhamet dolu tebessümü için de... Ancak zihnimizdeki imajın ötesinde, ruh ve fikir olarak onu oluşturan emeği bilmek sevginin daha da derinlere demir atmasını sağlayacaktır. Muhtemelen bizi de hayatımızı idealize etmek yönünde bir gayrete sevk edecektir. Çünkü Aliya aynı zamanda bize nasıl bir Müslüman olmamız gerektiği konusunda unuttuğumuz/unutturulmuş bilgiyi dinin, felsefenin, tarihin süzgecinden geçirerek hatırlatacaktır.

Peki, kimdir Aliya İzzetbegoviç?

1800'lü yılların sonunda Belgrad'tan Bosna'ya göç etmiş bir ailenin çocuğu olarak 8 Ağustos 1925 yılında Bosanski Samaç'ta doğmuştur. 2 yaşında Saray Bosna'ya göç eden ailesiyle uzun süre burada yaşamıştır. Babaannesinin Üsküdarlı Sedika adında bir Türk

kızı olduğunu biliyoruz. Üç kız iki erkekten oluşan beş çocuklu ailenin en büyük erkek evladıdır. Çocukluğu I. Dünya Savaşı'nda ağır bir şekilde yaralanmış olan babasının son on yılını yatağa bağlı yaşamasına müteessir olarak geçirmiştir. İslam ile ilgili ilk tohumları kalbine annesinin attığını söyleyebiliriz. Onun sabah namazlarına hiç aksatmadan kalktığını ve kendisini de kaldırdığını zikreder anılarında. On üç, on dört yaşlarında bir çocukken mahalle camisinde kıldığı sabah namazlarında yaşlı imamın okuduğu Rahman suresinin ruhuna nasıl sirayet ettiğini anlatır.

On beş yaşındayken inancında meydana gelen bazı tereddütlerde devam ettiği Birinci Erkek Lisesi'nde, öğretmen ve öğrenciler arasında yaygın olan komünist fikir akımının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Lisedeki arkadaşlarıyla komünist yazarları okuyup, sosyal adalet üzerine konuşup tartıştıklarını söyler. Ancak kendi tabiriyle iki yıllık bu sallantıdan sonra İslam inancına geri dönmüştür. Çünkü insanın, dinin iki temel esası olan ahlak ve sorumluluk duygusu olmadan anlamını bulamayacağına inanmıştır. Yine de bu iki yıllık sallantı sürecinde duyduğu şüphelerin ve bunlara bulduğu cevapların inancındaki sarsılmazlığı inşa ettiğini ifade eder.

On sekiz, on dokuz yaşlarında Hegel, Spinoza, Kant dâhil Avrupa felsefesinin bütün temel metinlerini okumuştur. 1940'ların başında ise İslam'ın dışsal formlarını yorumlamaya ve özü göz ardı etmeye eğilimli olan "hocalara" tepki olarak ortaya çıkan Genç Müslümanlar Hareketi'nin içinde görüyoruz Aliya'yı. Ancak ne yazık ki bu hareketi dernekleştirme çabaları her zaman bir engelle karşılaşarak sonuçsuz kalmıştır. Bu hareketin genel odağı İslam ve anti- faşizm ile anti-komünizmdir. Lise ve üniversite gençleri arasında hızla yayılan bu hareket, Müslüman dünyasında yabancıların, askeri veya sermaye yoluyla kurdukları hâkimiyetten duydukları rahatsızlığı dile getiriyor ve ancak İslam'ın özünü muhafaza ederek güncele taşıması ile bu durumdan kurtulunabileceğini savunuyordu. 2. Dünya Savaşı bittiğinde komünist yetkililerin bu hareket mensuplarını tutuklamaya başladıklarına şahit oluyoruz. Aliya İzzetbegoviç henüz yirmi bir yaşındayken ilk hapis deneyimini bu vesile ile yaşar. Tam 36 ay hapiste kalır. Cezaevindeki günlerini çoğu ölüme mahkûm tutukluların arasında geçirir. Ailesinin endişe ettiğinin aksine hapis sırasında çalıştığı inşaat ve ağaç kesme işleri ve dönemin şartlarına nispetle iyi beslenmesi sayesinde, tahliye edildiğinde fiziken oldukça güçlü durumdadır. Aliya'nın bu üç yıllık hapis hayatının kendini belki de mutlak bir ölüm durumundan kurtarmış olduğunu zikretmesi, onun tevekkül boyutunu bize göstermesi açısından önemli bir örnek teşkil eder.

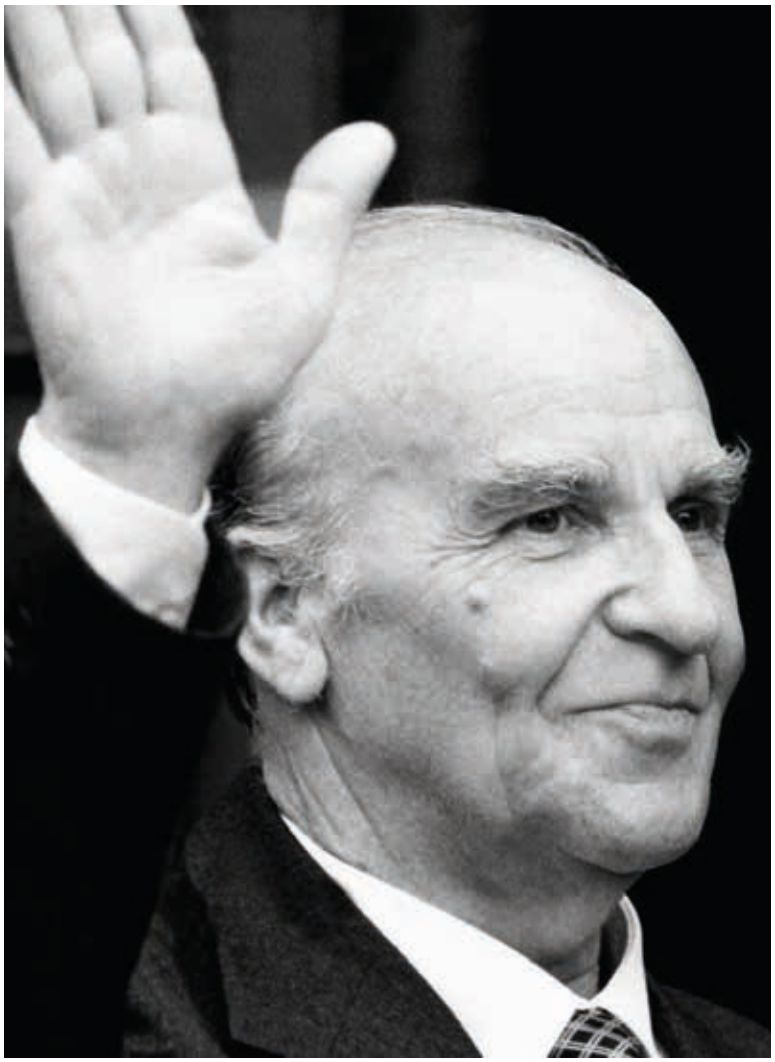

Hapisten çıktığı 1949 yılında yeniden Genç Müslümanlar örgütüne katılır. Ancak 1951 yılına kadar yapılan kitlesel tutuklamalar sonucunda örgüt tahrip edilir. 1954 yılında hukuk fakültesine giren Aliya İzzetbegoviç, mezun olduktan sonra kazancını daha çok inşaat sektöründe yaptığı çalışmalardan elde eder.

1970 yılında kaleme aldığı İslam Deklarasyonu öz itibariyle tüm İslam dünyasının meselelerini ele alan bir çalışmadır. Bu bildiri aynı zamanda İslam dünyasına bir çağrı niteliği taşımaktadır. Dönemin yönetimi tarafından fundamentalist olmakla suçlanan bu çalışma; otoriter rejimleri lanetlemekte, eğitime daha fazla yatırım yapılmasını, kadınlar için yeni bir pozisyonu, şiddetten kaçınmayı ve azınlık haklarını savunmaktadır. Ancak Mart 1983 yılında Aliya İzzetbegoviç, yazdığı bu kitabın Yugoslav Sosyalist Federal Cumhuriyetine karşı bir saldırı olduğu iddiasıyla tutuklanır ve 20 Ağustos'a dek süren mahkemeler silsilesinin ardından 14 yıl hapse mahkûm olur.

1988 yılında hakkında çıkan af kararıyla tutukluluğu sona eren Aliya İzzetbegoviç, hapishanede kaldığı sürede zihninde tasarladığı SDA'yı (Demokkratik Eylem Partisi) kurmak için çalışmalara başlar. Komünist Birlik'in himayesi altında olanlar hariç bütün siyasal etkinlikleri yasaklayan yasaların hâlâ yürürlükte olmasına rağmen riski göze alarak 27 Mart 1990'da partiyi kurar. Bu parti 18 Kasım 1990'da Bosna Hersek'te yapılan seçimlerden başarıyla çıkar. Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı'nın ilk yasama oturumunda, Aliya İzzetbegoviç Cumhurbaşkanı seçilir. Sırplar (SDS) ve Hırvatlar (HDZ) ile kurulan ortak hükümet Bosna Hersek'in iç işlerine dışarıdan müdahale sebebiyle işlevini tam olarak yerine getiremez.

1990'dan sonra Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin üyeleri ard arda bağımsızlıklarını ilan etmeye başlar. 1 Mart 1992'de Aliya İzzetbegoviç Bosna Hersek'te yaptığı referandum ile ülkesinin bağımsızlık kararını halkın oyuna sunar ve bu oylama sonucunda Slovenya ile Hırvatistan'ın ardından Bosna Hersek de bağımsızlığını ilan eder. Ancak Bosna Hersek yapı itibariyle Hırvatistan'a benzemektedir. Hırvatistan ve Sırbistan birer ulus devlet, Bosna Hersek ise hem Sırpların hem Hırvatların hem de Müslümanların bir arada yaşadığı bir sivil cumhuriyettir. Bu üç etnik unsur aynı topraklarda yüzyıllarca barış içinde yaşamışlardır. Ancak Sırplar ve Hırvatlar aralarında yaptıkları gizli anlaşmalarla Bosna Hersek topraklarını parçalamaya kararlı görünürler. Çok geçmeden bu kirli plan uygulamaya konur ve Bosna Hersek dört yıl boyunca, Avrupa'nın ortasında eşine az rastlanacak bir saldırı ve soykırım hareketine maruz kalır. Bu süreçte halkının liderliğini büyük bir cesaretle yürüten, cephede askerlerine destek olan yine de barış ve kardeşlik söylemlerinden asla vazgeçmeyen, uluslararası platformlarda da yapılan zulmü cesur ve mağrur bir duruşla yılmadan dillendiren bir Aliya İzzetbegoviç çıkar karşımıza. Savaşın geleceğini önceden sezen Aliya'nın şu sözleri manidardır "Eğer savaş çıkarsa, her şey bir toz ve utanç bulutu içinde yitip gidecek ve geriye kana bulanmış üç halktan başka bir şey kalmayacaktır." Tarih ne yazık ki onu haklı çıkarır. Avrupa ve Amerika'nın görmezden geldiği, adeta üç maymunu oynadığı savaş dört yıla yakın sürer ve yaklaşık 110.0000 kişinin ölümüne, 2 milyon kadar insanın ise yerini yurdunu terk etmesine sebep olur. 21 Kasım 1995'te Dayton Antlaşması ile son bulan Bosna Savaşı Avrupa tarihî sayfalarına kara bir leke olarak geçer, bize ise Aliya İzzetbogoviç gibi bir lider, bir Bilge Kral bahşeder. Savaş bitiminde halkının maruz kaldığı zulüm ve acıları, dünyanın tüm bu yaşananlara sessiz kalışını hem yaptığı toplantılar ile hem de basına verdiği demeçlerle duyuran Aliya İzzetbegoviç 19 Ekim 2003 yılında Saraybosna'da hayata gözlerini kapar. Ancak geriye onurlu bir ismin yanı sıra, hayatımıza ışık tutacak birçok değerli eser de bırakır.

Eserlerinde İslam dünyasındaki yozlaşmaya dikkat çeken ve inananları sarsarak İslam'ın özüne dönülmesini öğütleyen Bilge Kral, kitaplarında zikrettiği bu ve buna benzer sözleri ile bizlere yol gösterir: "Rahatlıkla söylenebilir ki Kur'an teslimiyetçiliği yasaklamıştır. Çok sayıda sahte büyüklük ve otorite yerine Kur'an sadece tek ve biricik teslimiyeti tesis etmiştir: Allah'a olan teslimiyet... İnsan namaz kılabilir, oruç tutabilir ve hatta nispeten zor olan zekâtı bile verebilir. Fakat yine de boş kalabilir. Tersine, bir insan Kur'an'ın iyilik yapma emrini takip edip de insana dönüşmeden ve öyle kalmadan olmaz... Eğer Müslüman başkalarının varlığını hissetmiyorsa, Müslüman toplumu başarılı olmamış demektir... Yeryüzünün öğretmeni olabilmek için gökyüzünün öğrencisi olmak lazım... İlk önce manevi bağımsızlığı için mücadele edip kazanmayan halkın bağımsızlığı, kısa bir süre sonra sadece millî marş ve bayrağa indirgenir ki bu iki şey hakiki bağımsızlık için çok yetersizdir." ■

EKONOMİ VE DEĞER

Prof. Dr. Ahmet YAMAN | Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

İnsanlık tarihi boyunca gönderilen peygamberlerin temel mesajları arasında, pazar güvenliğinin sağlanması, sömürünün engellenmesi, haksız kazancın yasaklanması ve sermayenin belli ellerde temerküzüne sıcak bakılmaması daima olagelmiştir. Son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.s.) tebliğ ettiği İslam dini de adalet, hakkaniyet, paylaşım, diğerkâmlık, helal kazanç ve onurlu yaşam esaslı bir iktisadi yapı öngörmüştür. Ticaretin ve üretimin önemine, sermayenin sorumluluğuna, el emeği ve alın terinin değerine, istihdamın teşvikine vurgu yapan İslam, hiç kimsenin haksızlığa uğramayacağı bir ekonomik sistem tasavvuruna sahiptir.

Bu tasavvurun temel parametreleri şunlardır:

1. Özel mülkiyet koruma altına alınmış; dinî, hukuki, ahlaki ve resmî sınırlamalar dışında kişinin kendi mülkünde tasarruf hürriyeti olduğu belirtilmiştir.

2. Bir ekonomik değer olan "mal"ın korunması; hayat, din, nesil ve aklı korumakla birlikte sistemin beş asli hedefinden biri olarak ilan edilmiştir.

3. İnsan, sadece ekonomik saiklerle hareket eden bir "homo economicus" değildir. Dünyayı, yaratılış değerleri istikametinde imar etme emanetini yüklenmiş, toplumsal sorumluluk bilincine ve çevre duyarlılığına sahip, bedeni yanında ruhu da olan eşref-i mahlukat olarak nitelendirilmiştir.

4. Risksiz veya emeksiz kazanç değerli değildir.

5. Böyle değersiz kazançların en başta gelen şekli olan faiz, haramdır.

6. Sermayeyi yastık altında bulundurmak doğru değildir. Yatırıma konu olmayan sermayeye zekât sorumluluğu yüklenir.

7. Sahibi tarafından değerlendirilmeyen tarım arazileri üzerinde devlet bir takım tedbirler alabilir.

8. Mal ve sermayenin belli ellerde toplanması engellenir.

9. Sınıf oluşumuna ve çatışmasına fırsat verilmez.

10. Zenginlik değil, sömürü, cimrilik ve bencillik kınanmıştır.

11. Mal ve sermayeyi tedbirsizce harcama da engellenir; böyle kişiler hukuki ve malî işlemler açısından hacr altına alınırlar yani kısıtlanırlar.

12. Tekel, karaborsa ve stokçulukla mücadele edilir.

13. Gereksiz harcama ve yatırım, israf kabul edilir. İsrafın her türlüsü gayrı meşrudur.

14. Malların, ekonomik değerlerin ve piyasa endekslerinin ölçümlerinde/tartımlarında yapılan hile ve spekülasyona cezai yaptırım uygulanır.

15. Sosyal adaleti sağlamak hem bireylerin hem devletin görevidir.

16. İki tarafın olduğu her işlem ya da hukuki tasarruf, karşılıklı rıza esasına dayanır.

17. Borç ilişkilerinin kayda alınması tavsiye edilmiş; böylece bir anlamda kayıt dışılığın tasvip edilmediği mesajı verilmiştir.

18. Kanaat en büyük hazinedir.

Kişisel ekonomik davranışların ve toplumsal iktisadi kalkınmanın din ve değerden bağımsız olduğu söylenemez. Ekonomik hayat, ne fizyokratların öngördüğü gibi sanal bir "tabii düzen"den hareketle veya ne de Adam Smith'in iddia ettiği gibi içgüdüleriyle davranan bir "homo economicus" psikolojisiyle sadece rasyonel temeller üzerinde oluşturulabilir.

Değer yüklü olarak dünyaya gelen ve zaman zaman bu fıtratı doğrultusunda peygamberler tarafından tekrar formatlanan insanoğlu, normal şartlarda vicdanıyla çelişen ve aklıyla örtüşmeyen bir girişimde bulunmaz. Dolayısıyla değer dünyasından, bir başka ifadeyle vicdan ve akıldan onay almayan bir ekonomik girişim ya hiç gündeme gelmez ya da sürdürülebilir olamaz. Bu bakımdan kamu otoriteleri, toplumlarının inanç ve ahlak dokusuyla uyumlu bir ekonomik sistem ile kalkınmayı daha çabuk ve kolay sağlayacaklarını düşünürler. Max Weber'in (ö. 1920) sermaye birikimi ve hareketliliği anlamındaki kapitalizm ile (vahşi kapitalizm değil), protestan ahlakı arasında kurduğu ilişki bu tespitin bir başka dille ifadesidir.

"Max Weber, XIX. yüzyıl sonlarında

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da Kapitalizmin gelişmesinin sebepleri üzerinde araştırmalar yapmıştır. Ve şu tezi ileri sürmüştür: Kapitalizm, daha çok Protestanlığın yaygın olduğu toplumlarda gelişmiştir. Protestan ahlakı, Kapitalizmin gelişmesini etkileyen en önemli faktördür. Protestanlık ve onun kolları ve Calvinizm ve Püritanizm rasyonalizme, teşebbüse, tasarrufa, dünyada çok çalışıp başarılı olmaya çok önem vermektedir. Dünyadaki bu başarılar ahirette ödüllendirilecektir. Bu faktör ve zihniyet Kapitalizmin ve sanayileşmenin o toplumlarda gelişmesinin temelini teşkil eder. Yani, iktisadi gelişmenin ve servetin temelinde din ve zihniyet yatmaktadır. Bu toplumlardaki iktisadî davranışları ve sosyal değişmeyi şekillendiren de bu zihniyet meselesidir." (Beşir Atalay, "İktisadi Kalkınmada Geleneksel Değerlerin Yeri: Japonya Örneği", İktisadi Kalkınma ve İslam, İstanbul 1987, s. 71.)

Max Weber'den itibaren ekonomik kalkınma ve din ilişkisi bilimsel bir problematik olarak ele alına gelmiştir. Bu konuda Batı'da 1940'lardan bu yana çok sayıda sempozyum ve kongre yapılmıştır. Bordeaux'da 25-29 Haziran 1956 tarihinde· düzenlenmiş bulunan sempozyumun temel konularından birisi İslam ile ekonomik problemlerin ilişkisi olmuştur. 1963 yılında akdedilen V. Milletlerarası Sosyoloji Kongresi de tamamen din ve ekonomi ilişkisine ayrılmış, dinle ekonomik faaliyetler ve özellikle toplumsal ve ekonomik kalkınma problemi arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. (Bk. Ünver Günay, "İktisadi Ahlak ve Din", Atatürk Ü. İlahiyat F. Dergisi, sy.7 (1986), s. 109-110.)

Ekonomik gelişmenin, toplumsal inanç ve değerlere saygılı olmak ile doğru orantılı olduğunu gösteren çağdaş bir örnek Japonya'dır. Sanayileşmeye Batı'dan çok sonra başladığı, ikinci Dünya Savaşı'nda ağır bir mağlubiyet aldığı halde Japonya'nın bugün dünyanın ilk birkaç ekonomisi içinde yer alması, birçok uzman tarafından geleneksel Japon kültürünün motivasyonuyla izah edilmektedir. Zira "XIX. yüzyıl sonlarında sanayileşmeye başladığından itibaren Japonya'da geleneksel değer, inanç ve motiflerin kalkınmada büyük rol oynadığı, yöneticilerin bu değerleri ısrarla korumaya çalıştığı ve hatta kalkınmada itici dinamikler olarak kullandığı, fertlerin bunlarla motive edildiği ve toplumun çözülmesinin de bu şekilde önlendiği ısrarla vurgulanmaktadır." (Beşir Atalay, agm. s. 72.)

Değer yüklü olarak dünyaya gelen ve zaman zaman bu fıtratı doğrultusunda peygamberler tarafından tekrar formatlanan insanoğlu, normal şartlarda vicdanıyla çelişen ve aklıyla örtüşmeyen bir girişimde bulunmaz.

Şu halde toplumsal dinamiklerden, iktisadî faaliyetin yapılacağı yerdeki inanç ve değer dizgesinden bağımsız bir ekonomik başarıdan söz edilmesi çok zordur. Katı ideolojik saplantılar ve kendi değerlerine yabancılaşma saikiyle ülkemizde bu gerçek, uzun yıllar görmezden gelinmiştir. Halkımızın inanç ve ahlak değerleriyle uyumlu olmasına özen gösterilmeyen bir piyasa oluşturulmuş ve para-finans sistemi kurulmuştur. Hal böyle olunca dinî duyarlılıkları baskın olan kişiler, ekonomik değerlerini piyasaya arz etmekten geri durmuş, birçok kişi meşruiyet kaygısıyla yatırım yapmaktan korkmuş, bunların doğrudan ya da dolaylı etkisiyle faiz oranları anormal yükselmiş, maliyetler artmış, kayıt dışılık hâkim olmuş, büyüme yavaşlamış, millî gelir istenen ölçüde yükselmemiş ve daha birçok olumsuz sonuç ortaya çıkmıştır.

Bugün geldiğimiz nokta, bu açıdan fevkalade önemlidir. Dünyada birçok gelişmiş Batı ekonomisinde kamusal desteklerle on yıllardır var olan faizsiz finans piyasaları ve araçlarının artık ülkemizde devlet girişimiyle de vücut buluyor olması, heyecan vericidir.

Bu bağlamda kamunun özen göstermesi gereken birkaç hususa işaret etmek yerinde olacaktır:

Öncelikle katılım bankalarının kuruluş sermayesinin İslami kurallara göre temiz ve helâl olması gerekmektedir. Bir başka ifadeyle kuruluş sermayesi, kamunun faiz dışı meşru gelirlerinden temin edilmelidir. Bir diğer önemli nokta, sektörel faaliyetlerin dinî-şeri denetime tâbi olmasıdır. Bunun için yetkin fıkıh uzmanlarından oluşan bir kurulun teşkil edilip altın bankacılığı dâhil bütün bankacılık ürünleri, finansman ürünleri ve kart işlemlerinin bu kurulun onay ve denetimine sunulması sağlanmalıdır. Son bir husus da hizmet içi eğitimdir. Katılım sektöründe bulunan genel müdürden şube çalışanına kadar her düzeydeki görevlinin katılım bankacılığının felsefesi ve uyması gereken fıkıh kuralları açısından periyodik olarak bilgilendirilmesi, muhtemel yanlışlıkları ve aksamaları azaltacaktır. ■

SOSYAL İLİŞKİLERDE İYİLİK VE KÖTÜLÜK

Prof. Dr. İsmail KARAGÖZ | Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanlar tek başına değil, daima köy, kasaba ve şehirlerde diğer insanlarla birlikte yaşarlar, aynı sokağı, hatta aynı apartmanı paylaşırlar. İşte, alışverişte, parkta, hastanede, otobüste, vapurda, camide ve daha pek çok alanda birlikte bulunurlar. İnsanların komşuları, akrabaları, dostları ve arkadaşları olur. Öğrenci öğretmen, amir memur, işçi işveren, usta çırak, asker komutan olarak iş, görev, ürün veya bilgi alışverişi yaparlar. İster istemez iyi veya kötü sosyal ilişkileri olur. İnsan olumsuz bir söz, eylem veya davranışla karşılaşabilir. Mümin bu durumlarda nasıl bir tutum ve davranış sergileyecektir? Her şeyden önce şunu bilmemiz gerekir ki; insanın fitratında iyilik ve kötülük yapabilme yeteneği vardır. Dolayısıyla insan iyi ve kötü olanı bilebileceği gibi, iyi ve kötü duyguları taşıyabilir ve bunları yapabilir. (Şems, 91/8-9.) Toplumda bunun onlarca örneğini görüyor ve duyuyoruz. Yaşlı insanları kandırıp parasını ve altınlarını hile ile alanlar, hırsızlık ve soygun yapanların yanında sokakta yüklü miktarda bulduğu parayı ihtiyacı olduğu hâlde sahibine verilmek üzere karakola teslim edebilenler de vardır. Yıllarca anne ve babasına bakanların yanında sokağa bırakanlar da vardır. Komşusunun her türlü olumsuz davranışını sabırla karşılayanların yanında basit bir olumsuzluğa tahammül edemeyip kavga ve dövüş edenleri de biliyoruz. Aklıselim sahibi Müslümanın iyilik ve kötülük karşısında tavrı şöyle olması gerekir.

1. Mümin kimseye zulmetmez, kötülük etmez ve zarar vermez. Çünkü Allah, zulmü kendine de kullarına da haram kılmış ve "Ey kullarım birbirinize zulmetmeyin." (Müslim, Sahih, Birr, 55.) "Zulümden sakınınız. Çünkü zulüm, kıyamet gününde karanlıklardır." (Müslim, Birr, 56.) buyurmuş ve zalimleri sevmediğini bildirmiştir. (Şura, 42/40.)

2. Mümin, kendisine bir kötülük yapıldığı, canına, ırzına, onuruna, malına, işine ve aile fertlerine karşı sözlü ve fiilî bir saldırı olduğu zaman iki hakka sahiptir:

a) Nefsi müdafaa yapabilir ve misli ile karşılık verebilir. "Kötülüğün cezası yine onun gibi kötülüktür." (Şura, 42/40.), "Eğer ceza vereceksen size yapılanın misliyle cezalandırın." (Nahl, 16/126.) ve "Kim zulme uğradıktan sonra kendini savunursa böyle hareket edenlerin aleyhine bir yol yoktur. Bunlar kınanmazlar ve cezalandırılmazlar." (Şura, 42/40-42.) anlamındaki ayetlerde bu husus, açıkça ifade edilmektedir. Haksız saldırıyı önlemeye çalışmak ve meşru müdafaa ölçüleri içinde karşılık vermek, kınamayı ve cezayı gerektiren bir eylem değildir, hatta yerine göre bir erdemdir. Şunu da ifade etmemiz gerekir ki zulme maruz kaldıktan sonra misli ile karşılık vermek, her konuda caiz değildir. Mesela birisi bize iftira etse biz de ona iftira edemeyiz, birisi haksız yere bir yakınımızın canına kıysa biz de onun canına kıyamayız, kan davası güdemeyiz, birisi namusumuza saldırsa biz de onun namusuna saldıramayız, birisi malımızı çalsa biz de onun malını çalamayız. Bu suçları affetmezsek yargıya müracaat ederek hakkımızı arayabiliriz. Bir saldırı karşısında kişi nefsini savunur, misliyle mukabele eder veya yargı yoluyla hakkını alırsa zalim ile mazlum ödeşmiş olur. Zalim tekrar saldırmaya ve zulme devam ederse bu takdirde Allah mazluma yardımcı olur. Bu husus bir ayette şöyle ifade edilmiştir: "Kim kendisine verilen eziyetin dengiyle karşılık verir de sonra yine kendisine zulmedilirse elbette Allah ona yardım eder." (Hac, 22/60.)

b) Yetkililere şikâyet edebilir. "Allah, zulmedilen kimse hariç kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez." (bk. Şûrâ, 42/42.) ayeti bunun delilidir. Ayette geçen "zulüm" kelimesi, insana yapılan her türlü kötülük, haksızlık, zarar, hile, hak ve hukukuna tecavüz anlamındadır. Kendisine zulmedilen kimse, kendisine yapılan zulmü, kötülüğü, kötü sözü, kötü davranışı dile getirebilir, feryat edebilir, zalimi şikâyet edebilir, hakkını arayabilir, uğradığı haksızlığı, kendisine yapılan kötülüğü açıklayabilir, ilgililere duyurabilir ve kötü sözlerine karşılık verebilir.

3. Kötülüğü en güzel biçimde savar. Kötülüğe misliyle karşılık vermek adalet olmakla birlikte yüce Allah, sabredip kötülüğe karşılık verilmemesini istemektedir. "Sen kötülüğü en güzel bir şekilde sav." (Fussılet, 41/34.) buyurmakta, adn cennetleri vaat ettiği aklıselim sahibi müminleri, "Onlar kötülüğü iyilikle savarlar." (Râ'd, 13/22.) diye övmektedir.

4. Kötülüğe karşılık vermez, sab-

reder ve onu affeder. Şu ayetler, bu hususu ifade etmektedir. "Kim affeder, bağışlarsa onun mükâfatı Allah'a aittir." (Şura, 42/40-42.) "Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır." (Nahl. 16/126.) "Kim affeder ve arayı düzeltirse onun mükâfatı Allah'a aittir." (Şûra, 42/40.) "Kim sabreder ve bağışlarsa, işte bu elbette azmedilecek işlerdendir." (Şûra, 42/43.) Kim kısas hakkını bağışlar, sadakasına sayarsa o, kendisi için kefaret olur." (Maide, 5/45.) "Öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir." (Bakara, 2/178.) Yüce Allah, Şûra suresinde suçlular karşısında müminleri iki kısımda zikretmiştir. Biri, suçlunun cezalandırılmasını isteyenler, diğeri suçluyu affedenler. Yüce Allah, affedenleri övmektedir: "Allah'ın mükâfatına erenler, öfkelendikleri zaman bağışlayanlardır." (Şûra, 42/37.) Bir başka ayette ise şöyle buyrulmaktadır: "Eğer misli ile ceza vermekten vazgeçip sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır." (Nahl, 16/126.) Bağışlama ve barışma, toplumsal uzlaşı açısından önemli, değerli ve erdemli bir davranıştır. İnsanları affetmek cennetin kendileri için hazırlandığı muttakilerin özelliğidir. (Âl-i İmran, 3/134.) Yüce Allah'ın kendisi de her suç ve günah sebebiyle insanları cezalandırmadığını bildirmektedir: "Allah, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir." (Şûra, 42/25.)

5. Kötülüğe iyilik ile karşılık verir. Şu ayet bunun delilidir: "İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir." (Fussılet, 41/34.) Kötülüğe misliyle mukabele etmek adalet iken kötülüğe karşı iyilik yapmak fazilettir. Bu itibarla yüce Allah, kötülüğün sadece affedilmesini değil kötülük yapana iyilik yapılmasını istemektedir. Çünkü kötülüğe iyilik ile karşılık verebilmek bir erdemdir.

Kötülüğe iyilikle karşılık vermek düşmanlığı yok eder ve dostluğun oluşmasına sebep olur. Ancak kötülüğe iyilikle karşılık vermek kolay değildir, nefse ağır gelir. Kötülüğe iyilikle karşılık verebilmek için müminin sağlam bir imana, güçlü bir iradeye, sabır ve olgunluğa sahip olması gerekir.

6. Mümin, iyilik yapana iyilik yapar, iyi davranana iyi davranır, yardım edene teşekkür eder. Çünkü "İnsanlara teşekkür etmeyen Allah'a da teşekkür etmez." (Tirmizî, Bir, 35.) Selam verene selam verir, ziyaret edeni ziyaret eder, hediye verene hediye verir, tebessüm edene tebessüm eder. İyiliğe ve yardıma nankörlük ve hainlik etmez. Şu hadislerin nitelediği mümin gibi olur: "Mümin, başkalarıyla hoş geçinir ve kendisiyle hoş geçinilir. Başkalarıyla hoş geçinmeyen ve kendisiyle hoş geçinilmeyen kimsede hayır yoktur." (Ahmed, II, 400.) "Müslüman, Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz, onu düşmana teslim etmez. Kim Müslüman kardeşinin bir ihtiyacını giderirse Allah da o kimsenin bir ihtiyacını giderir. Kim bir Müslümanın bir sıkıntısını giderirse, Allah da o kimsenin kıyamet günündeki sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir. Kim bir Müslümanın ayıp ve kusurunu örterse, Allah da o kimsenin ayıp ve kusurunu örter." (Buharî, Mezalim 3.) "Sizden biriniz kendisi için sevip arzu ettiği hayırlı şeyleri mümin kardeşi için de sevip arzu etmedikçe gerçek anlamda iman etmiş olamaz." (Buharî, İman, 7.)

İnsanın kendisine bir kötülük yaptığı, zulmettiği ve günah işlediği zaman bunu telafi edecek ve Allah'ın hoşnut olacağı bir iyi amel yapması gerekir. Bu husus ifade eden ayet ve hadisler vardır: "Çünkü namaz gibi iyi ameller küçük günahları giderir." (Hûd, 11/114) Peygamberimiz (s.a.s.) Ebu Zer'e şu tavsiyede bulunmuştur: Her nerede olursan ol, Allah'ın hoşnut olmayacağı işten sakın! Bir kötülük yaptığında, hemen ardından iyilik yap ki, onu yok etsin! İnsanlara, daima güzel ahlak ile muamele et!" (Ahmed, Müsned, V/169.)

İyilik ve kötülük hem Allah hem de insanlar katında bir değildir. Çünkü insan, iyiliğin yararını, kötülüğün zararını görür. Bu itibarla iyilik arzu edilen, kötülük ise arzu edilmeyen bir şeydir. İnsan iyilik yapanları sever, kötülük yapanlara kızar. Allah, iyiliği emretmiş, kötülüğü yasaklamış, iyilik yapanlara sevap, kötülük yapanlara ise ceza vaat etmiştir. Diğer taraftan Allah iyiliklere ve iyi amellere on katından (En'âm, 6/160.) 700 katına kadar (Bakara, 2/261.), musibetler ve kötülükler karşısında sabra ise hesapsız derecede (Zümer, 39/10.) sevap vereceğini, kötü amellere ancak misli ile karşılık vereceğini bildirmiştir. (En'âm, 6/160.)

Sonuç olarak yüce Allah, insanları iyilik ve güzelliklere teşvik etmekte, zulüm ve kötülüklerden sakındırmaktadır. Özellikle insanlar arası ilişkilerde iyiliği teşvik etmekte, kötülüğün en güzel biçimde savılmasını istemekte, böyle yapılabilirse insanlar arasında dostlukların oluşacağını bildirmektedir. Bu itibarla öfkelenen insana sabırla, cahillik edene hilim ile kötülük edene af ile karşılık verebilmek bir fazilettir, güzel ahlaktır, kin ve düşmanlığı önlemektir, barış ve dostluğa kapı aralamaktır. ■

MEVLANA VARSA ARABESK YOKTUR

Ekrem ÖZDEMİR

İrade hürriyeti konusu Mevlana'nın fikir dünyasında ehemmiyet arz eder. Nitekim mütefekkirimizin yaşadığı dönem, Anadolu coğrafyasının işgal ve yağma ile karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. Böyle durumlarda halk, çaresizliği kabullenip, bir kurtarıcı arama, mesih bekleme gibi tavırlar sergileyip cebri bir kader anlayışına sarılır. İşte böyle bir dönemde Mevlana, ehl-i sünnet akaidini Cebriyeci ve Kaderiyeci eleştirilere karşı muhafaza ederek, talebelerine "takdir-i ezel gayrete aşinadır" prensibine dayanarak mücadele ve azmi aşılamıştır.

Yedi asır sonra bugün Mevlana bize insan iradesi konusunda ne söylemektedir? Özgürlük anlayışıyla nasıl bir kulluk modeli sunmaktadır? İnsan nasıl özgürleşir? Kişinin iradesiyle (cüzi irade) Allah'ın iradesi (ilahî irade) arasındaki ilişki Mevlana'da nasıl şekillenmektedir? İslam âleminin pasiflik ve kadercilikle itham edildiği bir çağda, İslam'ı Mevlana üzerinden anlamaya çalışan ve en büyük derdi özgürlük olan dünyamıza büyük mütefekkirimiz neler söyleyebilir? İnsanın aklına, iradesine ne kadar değer verir?

Mevlana'ya göre kaderi inkâr etmek acizlik, her şeyi kadere bağlamak cahilliktir ve "cahillik, acizlikten beterdir." İnsana, hem kendi yaptıklarını hem de Hakk'ın yaptıklarını müşahede ederek, kıyas yapma, gerçeği görme ve kendi fiilinden dolayı sorumluluğunu kabullenme ihtarında bulunan Mevlana"ya göre, ilahî iradenin kuşatıcılığı ve her şeyi muhit olması insan iradesinin muztar olduğu anlamına

gelmez. Yani Hakk'ın muhtariyeti, insanın muztariyetine yol açmaz. İnsan düşüncesinin özgürlüğünden yana olan Mevlana'da hürriyet, "kalıpları kırıp Allah'a götüren en doğru yolu kendi içinde bulmaktır. Kayıtlardan kurtulan tam manasıyla hür adam, onun aradığı ideal insandır." İnsan düşünmekte serbesttir ve "Düşünceden muaheze olunmak (hesaba çekilmek, kınanmak) yoktur." Düşünceden dolayı insanın sorumlu tutulamayacağını beyan eden Mevlana'ya göre, insanın iç dünyası özgürlük âlemidir. Hiçbir hâkim "sen içinden böyle demediğini ispat et" demez, diyemez. Düşünceler havada uçuşan kuşlar gibidir.

İnsanla şeytan arasındaki fark

İrade hürriyeti Mevlana'ya göre, insanla şeytan arasındaki farkı ortaya koyan temel bir konudur. Kendi iradesini kabul etmek insana, reddetmek ise şeytana ait bir özelliktir. Kaza ve kaderi hak bilip, kulun çalışmasını inkâr etmek İblis gibi tek gözlü olmaktır.

İnsanın sorumluluk sahibi olmadığına dair yapılan ilk savunmanın şeytana ait olduğunu ifade eden Mevlana, Hz. Âdem ile İblis'in bu konudaki tavrını mercek altına alır. İblis ("Âdem'e secde edin" emrine uymayıp gerçekleştirdiği) isyanı için "Sen beni azdırdın" diyerek sorumluluğu Allah'a yüklerken, Hz. Âdem, "Rabbimiz! Biz nefsimize zulmettik" diyerek işlediği suçun sorumluluğunu üstlenmiş, bir iradeye sahip olduğunu ve sorumluluğun kendisine ait olduğunu kabullenerek affedilmeyi hak etmiştir. Mevlana, Hz. Âdem'in itirafını, şeytanın benliğine uyup hilekârlığa başvurmasının karşısına koyarak dürüst ve ahlâkî olarak değerlendirmektedir. O'na göre Hz. Âdem, işlediği suç karşısında ne bahane üretmeye girişmiş, ne benliğine esir düşmüş, ne de Allah'ı kandırmaya çalışmıştır. Buna karşın İblis benliğe kapılmış, Allah ile bahse girişmiş, güzel, şerefli bir melek iken, çirkinleşmesinin kaynağı olarak Allah'ı görmekle yaptığı isyanın sorumluluğunu Allah'a yüklemiştir. Mevlana, insanın sorumluluklarını yok sayıp tüm mesuliyeti Allah'a atfetmeyi ancak İblis'in soyundan gelen kişilere hasretmiş ve bu tavrı, ilahî uyarının "Sana bir kötülük isabet ederse, bu senin nefsindendir." ayetinin inkârı olarak değerlendirmiştir. Mevlana, şu soruyu sormaktadır: İşlediğin günahlar için, "Ben buna mecburum." diyorsun. Oysaki bile isteye, gönül rızasıyla isyan ve günahlara öyle bir dalmışsın ki, seni kimse o zevkten ayıramaz. Bu nasıl zorlamadır? Madem bu iş zorla olmaktadır, o halde, bu kadar hoşluk içinde, eteklerini toplayarak, şevkle nasıl koşuyorsun günah işlemeye?

Mevlana, kulun kendi fiillerini yaratmadığına, yaptığı işleri yaratanın Allah olduğuna, ancak kulun baskı altında da bulunmayıp tercihlerinde özgür bulunduğuna, Allah'ın külli iradesine karşı insanda cüzi iradenin varlığına inanmaktadır.

Mevlana, "kul ister, Allah yaratır" düşüncesindedir. Bu dünyada herkes ne ekerse onu biçer. İyilik yaparsan iyilik bulursun, kötülüğünün neticesi ise yine kötülüktür. Yaratma eylemi Allah'a, yaratılan şeyin ne olacağı, kendi eylemlerinde tercih hakkına sahip olan insana mahsustur. İnsan düşünmekte özgür olduğu gibi düşündüklerini fiiliyata dökerken de özgürce seçme hakkına sahiptir. Öyle ki kâfirliği bile kendi tercihi ile seçer. "Ey arkadaş! Hissi hayvan bile ikrar edicidir; fakat delilin idraki incedir." diyen Mevlana, hayvanların bile hâliyle ihtiyarı ve hissi idrak ettiklerini, bu durumun insandaki iradeye delil olacağını beyan eder.

Bu konudaki düşünceleri tahkik edildiğinde, hem insanın irade sorumluluğunu hem de ilahî takdirin varlığını kabul ederek orta bir yol takip ettiği görülebilir.

Yaşadıklarımız hak ettiklerimizdir

"İnsanda irade yoktur" diyen Cebriyye'ye karşı çıktığı gibi, "Kader yoktur" diyen Mutezile'ye de karşı çıkan Mevlana, insan iradesi konusunda, İslam tarihinin örnek şahsiyetlerinden biri olan Ebu Hanife gibi düşünmektedir: "Allah'ın Levh-i Mahfuz'daki yazısı, hüküm olarak değil, vasıf olarak yazılıdır." Bunun anlamı şudur: Bizim yaşadıklarımız, başımıza gelecek olanlar, insanlık yaratılmadan önce, ruhlar âleminde Allah tarafından yazılmış da, biz sırası gelince onları yaşıyor değiliz. Allah'ın ezelde belirlediği şey, doğru ve yanlış, zulüm ve adalet, iyilik ve kötülük gibi ilke ve prensiplerdir. Herkes, kendi kaderini yaşamaktadır. "Kader böyleymiş", "Böyle kader batsın yere", "Alnımıza böyle yazılmış" gibi ifadeler, Mevlana'ya göre doğru değildir. Kader, bizim irademiz dışında bir şey değildir ki, onu kötüleyelim. İsyan ettiğimiz, yere batmasını istediğimiz şey, kendi tercihlerimizdir. Yani yaşadıklarımız hak ettiklerimizdir. Buradan cesaret alarak bir yorumda bulunabiliriz: Mevlana düşüncesinin geçerli olduğu bir toplumda, arabesk bir kültür kendine yer bulamaz. ■

GEZİ-YORUM

Muhammed Kâmil YAYKAN

KARA KITA'NIN AYAĞA KALKMAYA ÇALIŞAN ÜLKESİ: **KENYA**

Nairobi

Uçağımızın piste teker koyması 7 saatlik uçuşun da sona erdiğini bildiriyordu bizlere... Türk Hava Yolları tarafından İstanbul Atatürk Havalimanı çıkışlı, her gün düzenlenen TK607 sefer sayılı uçuş; bizi Jomo Kenyatta Uluslararası Havalimanı'na yani Kenya'nın başkenti Nairobi'ye ulaştırmıştı.

Adını, Bantu dillerinden biri olan Kikuyu dilindeki beyaz dağ anlamına gelen "Kere-Nyaga" yani 5.199 metre yükseklik ile Kilimanjaro'dan sonra Afrika'nın en yüksek ikinci dağı olan Kenya Dağı'ndan alan Afrika kıtasının doğu sahili ülkesi Kenya; Etiyopya, Somali, Tanzanya, Uganda ve Güney Sudan ile komşudur. Ülkenin güneydoğusunda ise 536 km'lik sahil şeridi ile Hint Okyanusu yer almaktadır.

Yaklaşık 581 bin kilometrekare yüzölçümüne sahip Kenya, 50 milyona yaklaşan nüfusu ile başta Doğu Afrika olmak üzere tüm kıtanın önemli bir parçası olma yolunda

günden güne gelişmektedir. Bünyesinde pek çok etnik gurubu barındıran ülke nüfusunun %11,1'ini Müslümanlar oluşturmaktadır. Nüfusunun %82,5'lik büyük bir kısmını Hristiyanların oluşturduğu ülkede başta yerel kabile dinleri olmak üzere diğer dinlere mensup olanlar da vardır.

Nüfusun yalnızca dörtte birinin şehirlerde ikamet ettiği ülkede kırsal hayat ön plana çıkıyor. Bu da ülkenin kalkınmışlık düzeyinin hangi seviyede olduğunu anlamamıza aslında yetiyor da artıyor.

Bilindiği üzere Kenya, eski bir İngiliz sömürü ülkesi. Aralık 1963'te bağımsızlığını ilan ederek Birleşik Krallık'tan ayrılan Kenya ne yazık ki henüz fikrî bağımsızlığını tam anlamıyla elde etmiş değil. Sömürgeciliği ve neden olduklarını; yılları başkalarının hegemonyasında heba edilen ülkelerde ne yazık ki bizzat müşahede ediyoruz. 2006 yapımı "Kanlı Elmas" filminin aslında gerçeği ne kadar iyi yansıttığını ve Afrika'nın "neden" önemli olduğunu anlıyoruz...

Dünyayı iki yarım küreye ayırdığı kabul edilen Ekvator üzerinde yer alıyor Kenya. Bu da hâliyle ülke iklimini doğrudan etkiliyor. İki mevsim görülüyor ülkede: Sıcak dönem, soğuk dönem. Ama soğuğu ve sıcağı bizdeki gibi algılamayın. Sıcaklık yol boyunca neredeyse sabit. Soğuk dönemde yaklaşık 15 derece civarında seyreden hava durumu sıcak dönemde maksimum 30 dereceye kadar yükseliyor. Ancak bu durum kendisini tarımsal faaliyetlerde ne yazık ki gösteremiyor. Sebebi ülke topraklarının yalnızca %20'sinin tarıma elverişli olması ve bu topraklardan üretilen mahsulün kişisel tüketimi

anca karşılaması. Dolayısıyla ülkede en çok temel gıda maddeleri üretiliyor. Buna rağmen Kenya çayı ve kahvesi, kendi sınıflarında dünyanın en önemlilerinden. Yeraltı kaynakları yönünden de fakir olan ülkenin ihracatında en önemli iki kalemin çay ve kahve olması da bundan ileri geliyor.

Yaklaşık 4 milyonluk nüfusu ile başkent Nairobi, Kenya'nın en büyük şehri. Yalnız kendi ülkesinin değil Afrika'nın da en önemli finans ve politik kentlerinden biri olan Nairobi, ülkenin geri kalanından çok farklı bir sima ile çıkıyor karşımıza. Şehir, neredeyse uyumuyor ve hareketlilik her an devam ediyor. Afrika'nın sembollerinden sayılan renkli otobüsler burada da karşımıza çıkıyor. Ulaşımın oldukça sıkıntılı olduğu şehir bize İstanbul trafiğini âdeta mumla aratıyor. Yeri gelmişken ülkedeki trafiğin -İngiliz sömürgesi olması dolayısıyla- tersten aktığını da belirtelim. On gün süren Kenya maceramızda bize en garip gelen ve hiç alışamadığımız durum da bu oluyor, özellikle de ön koltukta oturuyorsanız...

"Kenya'ya gelmişken mutlaka yapmalıyım!" dediğiniz üç şey var bize göre: Safariye çıkmak, Ekvator'dan geçmek ve Hint Okyanusu sahilinde gelgit izlemek. Bizim katıldığımız küçük safari turu neredeyse bir günümüzün tamamını aldı. Nairobi sınırları içinde yer alan "Nairobi National Park" 120 kilometrekarelik devasa bir alana kurulu bir doğal ortam. Belgesellerde izlediğiniz hemen her hayvanı doğal ortamlarında görebileceğiniz bir yer burası. Aslanları, zebraları, zürafaları, gergedanları, akbabaları ve nice mahlûkatı bu denli yakından görünce

Cenab-ı Allah'ın el-Hâlik sıfatının aslında çok çok küçük bir kısmını ancak anlayabildiğimizi idrak ediyoruz. Pek çok hayranlık ve güzel anı ile bitirdiğimiz safarinin ardından otelimize geri dönüyoruz.

Türkiye Diyanet Vakfı'nca düzenlenen "Vekâletle Kurban Organizasyonu" çerçevesinde halkımızın emanetleri olan kurban hisselerinin yerinde kesimi ve ihtiyaç sahiplerine dağıtımı ile vazifelendirildiğimiz İsiolo kentine hareket ediyoruz ertesi gün. İsiolo, Ekvator'un kuzey kısmında. Nairobi'den İsiolo'ya bizi ulaştıran yol "Ekvator işareti"nin bulunduğu Nanyuki kentinden geçiyor. Bu işareti görünce aracımızı durduruyoruz. Bir adımlık küçücük bir mesafenin bizi yine hayretten hayrete sevk ettiği bir tecrübe yaşıyoruz.

Kardeşlerimize vasıl olmak için çıktığımız yol, İsiolo kentinde son buluyor. Otelimize yerleşiyoruz ve bayram namazının saatini öğrenerek odalarımıza çekiliyoruz. Ertesi gün güneş, bayram için doğuyor insanların üzerine. Otelden çıkıyoruz ve "İsiolo Şehir Stadı"nın toprak zemini üzerinde kadın erkek, çoluk çocuk yaklaşık 10.000 kişiyle birlikte namaza duruyoruz. Namazdan sonra kesim alanlarına gidiyor ve halkımızın kurbanlarına vekâlet ediyoruz. Partner ekibimizin yönlendirmesi ile kurban etlerini dağıtmaya gidiyoruz ardından. Kentin dışına çıkıp köy halkı ile karşılaştığımızda yokluğun bu topraklarda ne demek olduğunu bir kere daha anlıyoruz. Yılda yalnızca bir kere evine et giren kardeşlerimizin bekleyişleriyle köye giriyoruz. O anı çok farklı duygularla yaşıyoruz. Küçücük, evlerimizin oturma odalarından bile küçük, oluklu saçtan yapılma köy mescidinin önünde

duruyoruz. Cami imamına cemaat sayısını sorduğumuzda hayretimiz bir kat daha artıyor hüznümüzle birlikte: "Her vakit en az otuz cemaat geliyor camiye."

Kelime anlamı "yakınlaşma" olan kurban, bizi bize daha da yaklaştırıyor bu zaman diliminde. Payımıza düşen dört bin hissenin buradaki yokluğa çare olmak için ne denli küçük bir sayı olduğunu görüyoruz. Dilediği her an kasaba gidenlerin, evine her daim et alabilenlerin kurbanlarını bu topraklara göndermesi; binlerce kilometre ötedeki kardeşlerinin gönüllerine dokunabilmesi duasıyla ayrılıyoruz İsiolo'dan. Oradaki kardeşlerimize göz göze gelmenin, kucaklaşmanın, kal ile değil hâl ile anlaşmanın tarifsiz güzelliğini hissediyoruz her hücremizde...

Kenya'nın dört ayrı kentine bizimle aynı amaç için dağılan ekip arkadaşlarımızla başkent Nairobi'de buluşuyoruz. Hint Okyanusu'nu ve Mombasa kentini görmek için yola revan oluyoruz. Mombasa ve Nairobi, örnek vermek gerekirse İstanbul ve Ankara gibi. Biri başkent

Mombasa

diğeri ülkenin en büyük limanının yer aldığı sahil kenti. Aradaki mesafe de hemen hemen aynı. Ama ulaşım ağı yok denecek kadar kötü. Ülkenin "tek" transit yolunun çok büyük kısmı stabilize bile diyemeyeceğimiz kadar kötü. Bir de o yolda seyreden binlerce tırı ekleyince tabloya, ortaya büyük bir kargaşa çıkıyor. Önde tırlar arkada otobüsler onların arkasında da arabaların oluşturduğu kilometrelik kuyruklar arasında ülkemizdeki rahatlığı her daim aklımızda tutarak devam ediyoruz yolculuğumuza.

Uzunca süren bir yolculuğun ardından Mombasa'ya varıyoruz. Kenya'daki son günümüzün sabahında gelgit karşılıyor bizi okyanus kıyısında. Bizi hayrete düşüren bir olay daha cereyan ediyor gözlerimizin önünde. 20 dakika gibi kısa bir sürede deniz nerden baksanız 500 metre geri çekiliyor ve yine kısacık bir sürede geri geliyor. Bu hadiseyi temaşanın ardından "Old Mombasa" denilen, Osmanlı'dan izler de taşıyan şehrin eski bölgesi ile başlıyoruz gezimize. İşgal altındaki Müslümanların yardım talepleri üzerine bölgeye giden Emir Ali Paşa'nın 1588'de bölgeyi Osmanlı hâkimiyetine almasının yankılarını hissediyoruz orada. Kıyıya iniyoruz dar sokakların arasından. Şehri bir de denizden görmek arzusuyla kısa bir tekne turuna çıkıyoruz. Kaptanla yaptığımız kıyasıya pazarlığın sonucunda oldukça makul bir ücret bedelinde başlıyoruz tura. Mombasa, ana kara ve adadan mürekkep iki parçalı dünya güzeli bir şehir. Tekneden bu iki parçayı, adayı içeriye bağlayan eski ve yeni köprüleri ve tabiatın eşsiz dokusunu daha net görüyoruz. Karaya çıktığımızda Kenya'nın dünyaca ünlü taş ve ahşap hediyelik eşyalarının satıldığı "Bombolulu" isimli bir merkeze gidiyoruz son olarak. Buradaki hediyelik eşyalar engelliler tarafından imal ediliyor. Farklı boyutlarda safari hayvanları, çeşitli taşlardan ve boncuklardan imal takılar, deri ve kumaş kıyafetler, mutfak eşyaları ve her biri birbirinden güzel yüzlerce çeşit...

...

Pist başına geçen TK608 sefer sayılı THY uçağı, kuleden aldığı onayla hızlanıyor ve gökyüzünde süzülmek için yolculuğuna başlarken ekibimizdeki herkes on günlük Kenya macerasında biriktirdiği ömürlük anılarla güzel ülkemiz Türkiye'ye dönüyordu... ■

Prof. Dr. Murtaza Bedir "Buhara Hukuk Okulu" adlı eserinde fıkıh edebiyatının bir hukuk tarihi kaynağı olduğu vurgusundan hareketle vakıf hukuku bağlamında Hanefi hukuku üzerine bir incelemede bulunur. Eser zaman açısından da sınırlandırılarak X-XII. yüzyıl dönemine hasredilmiştir.

BUHARA HUKUK OKULU

Sema BAYAR

Buhara hukuk okulu hem özel olarak Hanefilik içerisinde hem de genel olarak İslam toplumlarındaki hukuk yaklaşımları arasında geliştirdiği özgün bakış açısı ile dikkate değer bir ekoldür. Okul, hem hukuk tarihi hem de hukuk edebiyatı açısından araştırmacılara önemli kaynaklar sunar. Bu tür kaynaklara salt dinî nitelikleri ile yaklaşmak, tarihsel birer veri olduğunu göz ardı etmek bir talihsizlik olarak nitelendirilebilir. Zira İslam hukuku gibi bin yılı aşkın bir sürede ve farklı coğrafyalarda çeşitli hukuk ekollerine kapı aralamış bir sistem göz önünde bulundurulduğunda dogmatik değil aksine dinamik bir hukuki yaklaşımdan bahsedilebilir. Kendi zamanının sosyoekonomik ve kültürel yaşantısından nüveler barındırır.

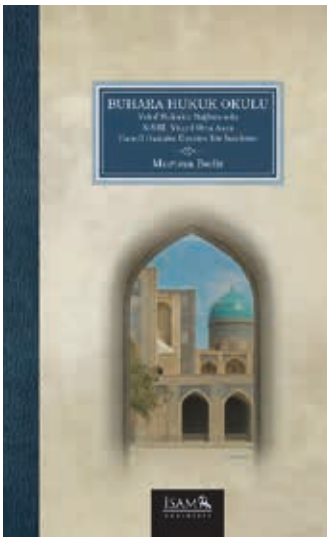

Prof. Dr. Murtaza Bedir "Buhara Hukuk Okulu" adlı eserinde fıkıh edebiyatının bir hukuk tarihi kaynağı olduğu vurgusundan hareketle vakıf hukuku bağlamında Hanefi hukuku üzerine bir incelemede bulunur. Eser zaman açısından da sınırlandırılarak X-XII. yüzyıl dönemine hasredilmiştir. Tarihî belgelerin yoğunluğu Memlük ve bilhassa da Osmanlı dönemlerine dair incelemelerde bulunmak isteyen araştırmacıların önünü açmaktadır. Daha önceki dönemler ise kaynakların sınırlı olması sebebiyle çalışılması zor bir alan olarak karşımıza çıkar. Eser, bu açıdan da mevcut boşluğu doldurmayı amaçlamıştır.

Çalışma araştırmanın çerçevesi ve yöntemi hakkında kısa bir bilgi veren giriş bölümünün ardından iki ana kısımdan oluşur. Birinci kısım "Teorik ve Tarihsel Arka Plan" ismini taşır. Alt başlıklarda Hanefi hukuk ekolünün teşekkülüne, buhara hukuk okulunun doğuşuna yer verilir. Bu değinilere ek olarak eserler ve müellifler üzerinden dönem hakkında da çeşitli bilgilere temas edilir. İkinci alt başlık olarak "Buhara Hukuk Okulundan Hukuk Algısı ve Vâkıât" yer alır. "Vâkıât: İçtihadın Kurumsallaşması" bu bölümde dikkate değer bir temas olarak karşımıza çıkar. Birinci kısımda son olarak da fıkıh ve rey kavramları ele alınır, bu kavramlarla ilgili olarak özellikle modern içtihat tartışmalarına ve mezheplere değinilir. Birinci kısımda esas olarak orta dönem İslam ve Türk tarihinin Orta Asya kesitinde fikri arka planı ortaya konulmaya çalışılmış ve hukuk tarihi merkeze alınmıştır. Zira İslam hukukunun tarihsel bağlamı dikkate alınarak hangi terimlerle konuştuğunu, hukuk dediğimiz kavramın nasıl somutlaştırıldığını ifade etmek açısından söz konusu tarihi arka planın doğru bir şekilde inşası elzemdir.

Eserin ikinci kısmında vakıf hukuku üzerine yoğunlaşılmıştır. Öncelikli olarak Orta Asya hukukçularının vakıf hukukuna katkılarını görünür kılmak adına önceki dönemlerde vakıf hukukunun doğuşu ve tarihsel seyri, yaşadığı gelişim yahut değişimlere değinilmiştir. Ardından da buhara hukuk okulunun vakıf öğretisinin gelişimine katkısı işlenmiştir. "Vâkıât Edebiyatı" adı verilen ve çalışmanın ana kaynakları olan eserlerde vakıf doktrininin tarihsel süreçte nasıl bir değişim, dönüşüm geçirdiğinin üzerinde durulur. Bu kısımda ayrıca buhara hukuk okulunun geliştirdiği hukuk ve vakıf hukuku anlayışının Osmanlı hukuku üzerindeki etkisi, dolayısıyla Osmanlı devletinin hüküm sürdüğü coğrafyadaki yansımasına da dikkat çekilir. ■

YENİ YAYINLARIMIZ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Din Görevlisinin HATIRA DEFTERİ

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden, yurt dışında Müşavirlik ve Ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

www.diyanet.gov.tr

"Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan razı, O da senden hoşnut olarak rabbine dön. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl. Cennetime gir!"

(Fecr, 89/27-30.)

FİYATI: 7TL